

Zarządzenie Nr 427/2024
Wójta Gminy Nieporęt
z dnia 17 października 2024 r.

w sprawie przeprowadzenia konsultacji z organizacjami pozarządowymi oraz podmiotami, o których mowa w art. 3 ust. 3 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie w zakresie projektu aktu prawa miejscowego – uchwały Rady Gminy Nieporęt w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Nieporęt na lata 2024-2027

Na podstawie art. 26 ust. 1, art. 30 ust. 1 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (z. U. z 2024 r. poz. 1465) art. 5 ust. 2 pkt 3 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U. z 2024 r., poz. 1491) oraz § 2 ust. 2 uchwały Nr LVII/125/2010 Rady Gminy Nieporęt z dnia 4 listopada 2010 r. w sprawie szczegółowego sposobu konsultowania z organizacjami pozarządowymi oraz podmiotami, o których mowa w art. 3 ust. 3 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, projektów aktów prawa miejscowego w dziedzinach dotyczących działalności statutowej tych organizacji (Dz. Urz. Woj. Mazowieckiego z 2010 r. Nr 203, poz. 6097, z 2016 r., poz. 978) zarządza się, co następuje:

§ 1. Przeprowadzić konsultacje w zakresie projektu aktu prawa miejscowego – uchwały Rady Gminy Nieporęt w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Nieporęt na lata 2024-2027.

§ 2. Ogłosić rozpoczęcie Konsultacji, zgodnie z ogłoszeniem, stanowiącym Załącznik do niniejszego Zarządzenia.

§ 3. Zamieścić ogłoszenie o rozpoczęciu Konsultacji w Biuletynie Informacji Publicznej oraz na stronie internetowej Urzędu Gminy.

§ 4. Wykonanie Zarządzenia powierza się Sekretarzowi Gminy Nieporęt.

§ 5. Zarządzenie wchodzi w życie z dniem podpisania.

Wójt

Agnieszka Powała

**Załącznik
do Zarządzenia Nr 427/2024
Wójta Gminy Nieporęt
z dnia 17 października 2024 r.**

**OGŁOSZENIE
WÓJTA GMINY NIEPORĘT**

o rozpoczęciu konsultacji z organizacjami pozarządowymi oraz podmiotami, o których mowa w art. 3 ust. 3 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie w zakresie projektu aktu prawa miejscowego – uchwały Rady Gminy w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Nieporęt na lata 2024-2027

Na podstawie § 2 ust. 3 uchwały Nr LVII/125/2010 Rady Gminy Nieporęt z dnia 4 listopada 2010 r. w sprawie szczegółowego sposobu konsultowania z organizacjami pozarządowymi oraz podmiotami, o których mowa w art. 3 ust. 3 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, projektów aktów prawa miejscowego w dziedzinach dotyczących działalności statutowej tych organizacji (Dz. Urz. Woj. Mazowieckiego z 2010 r. Nr 203 poz. 6097, z 2016 r. poz. 978) ogłasza się rozpoczęcie konsultacji, zwanych dalej „Konsultacjami” w zakresie projektu aktu prawa miejscowego uchwały Rady Gminy w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Nieporęt na lata 2024-2027.

I. Termin rozpoczęcia konsultacji ustala się na dzień: 18 października 2024 r.

Termin zakończenia konsultacji ustala się na dzień: 25 października 2024 r.

II. Konsultacje przeprowadza się z zastosowaniem arkusza formularza konsultacyjnego, stanowiącego Załącznik nr 1 do Uchwały Nr LVII/125/2010 Rady Gminy Nieporęt z dnia 4 listopada 2010 r. w sprawie szczegółowego sposobu konsultowania z organizacjami pozarządowymi oraz podmiotami, o których mowa w art. 3 ust. 3 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, projektów aktów prawa miejscowego w dziedzinach dotyczących działalności statutowej tych organizacji, przekazywanego do Urzędu Gminy Nieporęt:

- 1) za pośrednictwem adresu e-mail Urzędu Gminy Nieporęt: urząd@nieporet.pl
- 2) osobiście poprzez złożenie pisemnych uwag w siedzibie kancelarii Urzędu Gminy Nieporęt przy placu Wolności 1, w terminie do dnia 25 października 2024 r., w godzinach pracy Urzędu.

III. Celem Konsultacji jest zebranie opinii, uwag i propozycji od organizacji pozarządowych oraz podmiotów wymienionych w art. 3 ust 3. ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, których działalność statutowa dotyczy przedmiotu Konsultacji.

IV. Sprawozdanie z przeprowadzonych Konsultacji zawierające informacje dot.:

- 1) liczby podmiotów biorących udział w Konsultacjach;
- 2) wykaz zgłoszonych uwag;
- 3) uzasadnienia przyjęcia bądź odrzucenia zgłoszonych uwag, zostanie ogłoszone w Biuletynie Informacji Publicznej oraz na stronie internetowej Urzędu Gminy.

V. Uwagi zgłaszane przez organizacje pozarządowe oraz podmioty, o których mowa w art. 3 ust. 3 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, mają charakter opiniodawczy i nie są wiążące.

Załączniki do Ogłoszenia

Projekt uchwały Rady Gminy Nieporęt w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Nieporęt na lata 2024-2027

-PROJEKT-

UCHWAŁA NR
RADY GMINY NIEPORĘT

z dnia 2024 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Nieporęt na lata 2024-2027

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 oraz art. 7 ust 1 pkt 9 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2024 r. poz. 1465) oraz art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i o opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 r. poz. 1292) uchwała się, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się „Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Nieporęt na lata 2024-2027”, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega publikacji w Dzienniku Urzędowym Województwa Mazowieckiego.

Uzasadnienie do uchwały Nr

Rady Gminy Nieporęt

z dnia listopada 2024 r.

Zgodnie z art.7 ust. 1 pkt 9 ustawy o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2024 r. poz. 1465),

„9). Zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy: kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”.

Zgodnie z art.18 ust. 2 pkt 15 ustawy o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2024 r. poz. 1465),

„15. Do wyłącznej właściwości rady gminy należy (...) : stanowienie w innych sprawach zastrzeżonych ustawami do kompetencji rady gminy”.

Zgodnie z art. 87 ust 1 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (Dz. U. z 2024 r. poz. 1292) Wójt sporządza na okres 4 lat gminny program opieki nad zabytkami. W myśl art. 87 ust. 3 i 4 ww. Ustawy, gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje rada gminy po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków i ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym.

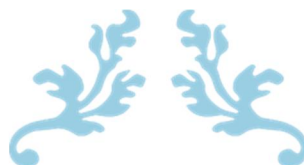
Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Nieporęt na lata 2024-2027 otrzymał pozytywną opinię Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków pismem z dn. 24.09.2024 r. (znak: WRD.5120.7.2024.UD) w związku z powyższym przyjęcie niniejszej uchwały jest zasadne.

FORMULARZ KONSULTACJI PROJEKTU UCHWAŁY

w sprawie przeprowadzenia konsultacji z organizacjami pozarządowymi oraz podmiotami, o których mowa w art. 3 ust. 3 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie w zakresie projektu aktu prawa miejscowego - uchwała Rady Gminy Nieporęt w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Nieporęt na lata 2024-2027

Lp	Stan zapisu w projekcie uchwały wraz z podaniem nr paragrafu i punktu	Uwagi – sugerowana zmiana (<i>konkretny sugerowany zapis paragrafu i punktu</i>)	Uzasadnienie

Podmiot zgłaszający uwagi (<i>propozycje</i>)	Adres	Nr telefonu	Adres poczty elektronicznej	Imię i nazwisko osoby kontaktowej	Data wypełnienia

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY NIEPORĘT NA LATA 2024 - 2027

Wykonawca:
GEZPRO Daniel Wiśniewski
ul. Traktorowa 50/25
87-100 Toruń

Zamawiający:
Urząd Gminy Nieporęt
Plac Wolności 1
05-126 Nieporęt

WYKAZ SKRÓTÓW UŻYTYCH W OPRACOWANIU

AZP – Archeologiczne Zdjęcie Polski,

EFRR – Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego,

EFS – Europejski Fundusz Społeczny,

GEZ – Gminna Ewidencja Zabytków,

GOK – Gminny Ośrodek Kultury,

GPONZ – Gminny Program Opieki nad Zabytkami,

GUS – Główny Urząd Statystyczny,

Dz. U. – Dziennik Ustaw,

KEZAL – Karta Ewidencyjna Zabytku Archeologicznego Lądowego,

KGW – Koło Gospodyń Wiejskich,

KSRR – Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego,

MKiDN – Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego,

NID – Narodowy Instytut Dziedzictwa,

NMP – Najświętsza Maria Panna,

SWOT – ang. Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats (mocne, słabe strony, szanse i zagrożenia),

UG – Urząd Gminy,

WKZ – Wojewódzki Konserwator Zabytków,

WUOZ – Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków.

SPIS TREŚCI

1. WSTĘP	5
1.1. Podstawowe zagadnienia	6
1.2. Metodologia opracowania	9
2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	10
3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE	10
4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	12
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	12
4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu	14
5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	21
5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy ...	21
5.2. Charakterystyka gminy i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy	26
5.2.1. Położenie gminy	26
5.2.2. Charakterystyka społeczno-gospodarcza	28
5.2.3. Charakterystyka przyrodnicza	31
5.2.4. Zarys historii gminy	31
5.2.5. Krajobraz kulturowy	38
5.2.6. Zabytki nieruchome	40
5.2.7. Zabytki ruchome	41
5.2.8. Zabytki archeologiczne	44
5.2.9. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych	51
5.2.10. Dziedzictwo niematerialne	52
5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony	59
5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków	63
5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy	70
6. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY – ANALIZA SWOT	75
7. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE	77
7.1. Priorytety gminnego programu opieki nad zabytkami	78
7.2. Kierunki działań gminnego programu opieki nad zabytkami	78
7.3. Zadania gminnego programu opieki nad zabytkami	78
8. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI ...	81
9. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	81
10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	83

11. REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ GMINĘ ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTKÓW.....	
.....	89
12. BIBLIOGRAFIA.....	90
13. SPISY	91
13.1. Spis tabel.....	91
13.2. Spis rycin.....	92
13.3. Spis wykresów	92
13.4. Spis fotografii	92
14 ANEKSY	93

1. WSTĘP

Przedmiotem opracowania jest Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Nieporęt na lata 2024-2027 (dalej GPOnZ, Program), który jest zgodny z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Jest to już czwarta edycja gminnego programu opieki nad zabytkami. Pierwszy program pn. „Gminny Programu Opieki nad Zabytkami na lata 2012 – 2015 Gminy Nieporęt”, został przyjęty uchwałą XXVII/60/2012 Rady Gminy Nieporęt z dnia 20 czerwca 2012 r. Druga edycja pn. „Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Nieporęt na lata 2016 – 2019” została przyjęta uchwałą nr XXXIV/111/2016 Rady Gminy Nieporęt z dnia 29 grudnia 2016 r. Ostatnią edycję programu pn. „Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Nieporęt na lata 2020 – 2023” Rada Gminy Nieporęt podjęła uchwałą nr XXXI/109/2020 z dnia 22 października 2020 r. W związku z powyższym czas programowania ostatniej wersji programu minął i należało opracować kolejną edycję GPOnZ aktualizując podejście do zrównoważonej polityki rozwoju oraz polityki przestrzennej, uwzględniając obecne uwarunkowania dziedzictwa kulturowego. Koncepcja polityki i strategii nawiązująca do dziedzictwa kulturowego, w tym w sposób szczególny do zabytków z terenu gminy, zastąpiła podejście z lat wcześniejszych i powstała w odpowiedzi na nowe zjawiska i potrzeby. Nie bez znaczenia było także dostosowanie dokumentu do aktualnie obowiązujących przepisów nawiązujących do zabytków oraz pozostałych przepisów prawa, które w ostatnich latach ulegały zmianom. Modyfikacja przyjętego wcześniej dokumentu wynika także z nowych wyzwań, jakie stawia przed sobą samorząd lokalny, dlatego też wypracowane zostały nowe cele i kierunki działań korespondujące z wcześniej wypracowanymi rozwiązaniami.

Program jest podstawowym dokumentem w sferze zarządzania dziedzictwem kulturowym Gminy Nieporęt, a także elementem polityki samorządowej w części dotyczącej zabytków z terenu gminy. Odnosi się do zasobów własnych gminy, jak i tych, które stanowią własność innych podmiotów, które znajdują się na terytorium gminy. Program ma charakter strategiczny, jego celem jest ochrona i opieka nad zabytkami oraz wykorzystanie lokalnych potencjałów dziedzictwa kulturowego. Jego skuteczne wdrażanie przyczyni się do polepszenia stanu dziedzictwa kulturowego i zabytków, rozwoju społeczno-gospodarczego gminy oraz poprawy jakości życia mieszkańców. Program ma również charakter edukacyjny i powinien być znany szerszemu gronu odbiorców, nie tylko właścicielom zabytków, ale także wszystkim mieszkańcom, którzy żyją i obcują na co dzień w otoczeniu substancji zabytkowej. GPOnZ składa się z 3 głównych faz:

- poznawczej;
- analiz i wniosków;
- programowania.

Rozdziały 2 oraz 3 dotyczą podstaw i uwarunkowań prawnych. W tej części wskazano na główne dokumenty prawne odnoszące się do ochrony zabytków. Wskazane ustawy i rozporządzenia opracowane zostały na stopniu krajowym i przedstawiają nadrzędne rozwiązania dla obiektów zabytkowych. Jest to jednocześnie podstawowa i nadrzędna faza poznawcza przepisów odnoszących się do zabytków.

W rozdziale 4 i 5 również opisano fazę pierwszą. Jest ona punktem wyjścia, rozpoznania oraz zgeneralizowania szeregu wiadomości na temat dziedzictwa kulturowego na szczeblu gminy oraz na szczeblach wyższych w nawiązaniu do ogólnych zasad programowania związanych z dziedzictwem kulturowym. Ww. rozdziały są najbardziej obszerne. Przeanalizowane zostały dokumenty o charakterze strategicznym oraz planistycznym, z podziałem na uwarunkowania zewnętrzne (poziom

kraju, województwa i powiatu) oraz wewnętrzne (poziom gminy), które stanowiły podstawę do opracowania kolejnych dwóch faz. Ponadto pogłębionej analizie poddano dziedzictwo kulturowe gminy z rozróżnieniem na dziedzictwo materialne oraz niematerialne, które zostało poddane szczegółowej analizie. Opisano historię gminy oraz ważniejszych miejscowości, krajobraz kulturowy w nawiązaniu do historycznego osadnictwa, zabytki ruchome oraz zabytki nieruchomości. Te ostatnie podzielono na nieruchomości zabytki archeologiczne oraz nieruchomości zabytki architektury i budownictwa. Zaszeregowaniu poddano także zabytki nieruchomości ze względu na swoją przynależność do rejestru zabytków oraz gminnej ewidencji zabytków, która jest stanem wyjściowym do rozpoznania dziedzictwa kulturowego gminy, a zarazem opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami. W sposób szczególny pogłębionej diagnozie poddano obiekty zabytkowe znajdujące się w gminnej ewidencji zabytków zarówno pod względem ilościowym, jak i jakościowym. Ocenie poddano z osobna każdą z charakterystycznych grup obiektów. Najważniejsze zabytki opisano szczegółowo w osobnym podrozdziale.

W rozdziale 6 przedstawiono fazę analiz i wniosków. Poprzez analizę SWOT wskazano mocne strony, słabe strony, szanse oraz zagrożenia dla dziedzictwa kulturowego gminy. Pogłębiona analiza dziedzictwa kulturowego gminy oparta została na dokumentach planistycznych i strategicznych, gminnej ewidencji zabytków, otoczeniu kulturowym oraz własnych spostrzeżeniach i adnotacjach.

Rozdział 7, 8 i 9 poświęcono programowaniu, w którym to znalazły się priorytety, kierunki działań i zadania wraz z instrumentarium oraz kryteriami oceny realizacji gminnego programu. W fazie programowania określono zasadnicze kierunki działań i zadań na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami. W fazie tej wskazano również na możliwość finansowania części wyznaczonych zadań w programie ze źródeł zewnętrznych, jak i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków.

Przedstawiono również podstawowe zagadnienia związane z ochroną i opieką nad zabytkami, obowiązujące ramy prawne, a także załączono aneksy w postaci wykazu nieruchomości zabytków architektury i budownictwa oraz nieruchomości zabytków archeologicznych.

Program wzbogacono o liczne ryciny, tabele, wykresy, mapy oraz zdjęcia ukazujące stan zabytków na 2024 rok.

Zrównoważone zarządzanie dziedzictwem kulturowym pozwoli na rozwój gminy przy jednoczesnym jego poszanowaniu i wykorzystaniu. Same zaś zabytki jako zasób nieodnawialny poprzez odpowiednią, długofalową politykę gminy przetrwają na rzecz przyszłych pokoleń, które również będą mogły ich doświadczać tak samo jak obecni mieszkańcy gminy.

1.1. Podstawowe zagadnienia

W Programie znajdują się podstawowe pojęcia specjalistyczne związane z szeroko rozumianym dziedzictwem kulturowym. Poniżej podano kilka przykładów na podstawie Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, a także wybranych pojęć zamieszczonych na portalu <http://samorzad.nid.pl/>.

AZP – Archeologiczne Zdjęcie Polski. Program badawczy rozpoczęty w 1978 roku, polegający na metodycznym ewidencjonowaniu stanowisk archeologicznych na terenie Polski metodą badań powierzchniowych. Obszar kraju został podzielony na obszary w kształcie prostokąta, o powierzchni 37,5 km² każdy. Obszary zostały ponumerowane i po kolei poddano je metodycznej prospekcji powierzchniowej. Wynikiem prospekcji obszaru jest zaewidencjonowanie w postaci kart zabytków (KEZAL – kart ewidencji zabytku archeologicznego i lądowego) wszystkich stanowisk archeologicznych

zlokalizowanych w terenie. Wyniki badań AZP przekształcone zostały w wojewódzką i krajową ewidencję zabytków archeologicznych. Współcześnie prowadzone badania AZP służą prowadzeniu i aktualizacji krajowej i wojewódzkiej ewidencji zabytków w zakresie archeologii.

Badania archeologiczne – działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego.

Badania architektoniczne – działania ingerujące w substancje zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń.

Dominanta przestrzenna – element przestrzeni o niezakłóconej ekspozycji; obiekt budowlany (grupa obiektów) lub obiekt naturalny wyraźnie odróżniający się od otaczającej zabudowy formą lub gabarytami, posiadający czytelną i zasadniczą wartość kompozycyjną lub estetyczną.

Funkcja stanowiska archeologicznego – sposób użytkowania stanowiska w przeszłości, np. cmentarzysko, osada, miejsce wymiany handlowej, miejsce kultu.

Historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny – przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg.

Historyczny zespół budowlany – powiązana przestrzennie grupa budynków wyodrębniona ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi.

Konserwacja zabytków (prace konserwatorskie) – działania mające na celu zabezpieczenie i utwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tego procesu. Podstawowym celem prowadzenia prac konserwatorskich jest ocalenie materii i formy obiektu zabytkowego dla przyszłych pokoleń (...).

Krajobraz kulturowy – przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze.

Otoczenie – teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Prace konserwatorskie – działania mające na celu zabezpieczenie i utwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań.

Prace modernizacyjne (modernizacja zabytku) – unowocześnienie, uwspółcześnienie obiektu. W przypadku budynków i budowli zabytkowych, wbrew pozorom, ten typ prac jest prowadzony bardzo często w związku z adaptacją do nowych funkcji lub utrzymaniem w obiekcie pierwotnego sposobu użytkowania, a także przystosowaniem go do obecnej roli.

Renowacja zabytków – przywrócenie oraz utrzymanie estetycznego wyglądu obiektu zabytkowego. Każdorazowo renowacja powinna być prowadzona z uwzględnieniem aktualnej wiedzy o historycznym wyglądzie i formie obiektu. Typowymi pracami renowacyjnymi są odmalowanie elewacji albo wnętrz budynku zabytkowego, uzupełnienie zieleni niskiej w zabytkowym zespole zieleni (np. trawników, łąk kwietnych). Renowacja zabytku nie powinna prowadzić do naruszenia substancji zabytkowej lub doprowadzenia obiektu do wyglądu ahistorycznego.

Remont zabytku (prace remontowe przy zabytku) – rodzaj robót budowlanych przy zabytku nieruchomym, których celem jest odtworzenie stanu pierwotnego. Możliwe jest używanie materiałów innych niż te, które zostały zastosowane pierwotnie. Remont polega na wymianie elementów zużytych, zniszczonych lub uszkodzonych. W przypadku budynków i budowli zabytkowych obejmuje zazwyczaj prace polegające na naprawach lub wymianie elementów wtórnych albo intensywnie użytkowanych,

których wartość zabytkowa jest niewielka bądź jej nie mają, a w obecnym stanie technicznym negatywnie wpływają na estetykę i funkcjonalność obiektów. Najczęściej spotykane remonty w obiektach zabytkowych obejmują elementy dachów i więźby dachowe, wnętrza mieszkań pozbawionych detalu architektonicznego, klatki schodowe nie wymagające prac konserwatorskich, instalacje, izolacje przeciwwilgociowe fundamentów.

Restauracja zabytków (prace restauratorskie) – dziedzina szeroko pojętej konserwacji zabytków, pojęcie odnosi się do prac mających na celu przywrócenie dawnej, pierwotnej formy obiektowi zabytkowemu. Każdorazowo musi być poprzedzona badaniami architektonicznymi, konserwatorskimi oraz kwerendą archiwalną, która jest koniecznym elementem dla rozpoznania wartości zabytku i zrozumienia jego historii. Prowadzi do zniszczenia późniejszych nawarstwień, dlatego może być prowadzona jedynie w przypadku wyraźnie niższej wartości obecnej formy zabytku od kształtu obiektu, do którego planujemy wrócić. Powinna być prowadzona z użyciem zachowanych oryginalnych elementów.

Rewaloryzacja zabytków – przywrócenie wartości zabytku, w szczególności walorów użytkowych oraz wyeksponowanie wartości obiektu. Pojęcie używane głównie w odniesieniu do zabytków architektury i budownictwa oraz urbanistyki. Rewaloryzacja łączy w sobie działania konserwatorskie adaptacyjne w celu ocalenia, a nawet przywrócenia wartości obiektu zabytkowego i przystosowania go do pełnienia nowej funkcji bądź utrzymania pierwotnego sposobu użytkowania, przy spełnieniu potrzeb współczesnych użytkowników, w sposób nie naruszający najważniejszych wartości zabytku.

Roboty budowlane przy zabytku lub w jego otoczeniu – pojęcie zdefiniowane w prawie budowlanym, polegające na budowie, rozbiórce, modernizacji, montażu, rozbudowie, nadbudowie i przebudowie obiektu budowlanego objętego ochroną konserwatorską. W przypadku obiektów wpisanych do rejestru zabytków remont wymaga uzyskania pozwolenia odpowiedniego konserwatora zabytków w oparciu o projekt budowlany albo wyciąg z tego projektu przygotowany w celu oceny wpływu inwestycji na zabytek.

Stanowisko archeologiczne – miejsce, gdzie w ziemi, na jej powierzchni lub pod wodą znajdują się ślady obecności człowieka w przeszłości, które mają charakter zabytkowy. W przepisach prawa stanowisko archeologiczne nazwane jest nieruchomością zabytkiem archeologicznym.

Strefa ochrony konserwatorskiej – wyznaczony granicami obszar, na którym obowiązują określone ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków. Strefy ochrony konserwatorskiej definiowane są przez swoje cechy (zawartość i wyróżniki) oraz cele, dla których zostały wyznaczone.

Sylweta (panorama) – rozległy widok obserwowany ze znacznej odległości, często z punktu lub ciągu widokowego – prezentujący obiekty budowlane, zieleni i obiekty naturalne (w tym ukształtowanie terenu), wzajemnie dostosowanych do siebie pod względem estetycznym i tworzących czytelną spójną formę krajobrazową.

Termomodernizacja – modernizacja mająca na celu poprawę warunków termicznych budynku, zmniejszenie zapotrzebowania i zużycia energii. W obiektach zabytkowych zazwyczaj możliwa w ograniczonym stopniu ze względu na wartości zabytkowe obiektu. Na ogół dopuszczalny zakres prac termomodernizacyjnych obejmuje docieplenie dachu, stropu najwyższej kondygnacji, poprawę izolacyjności albo wymianę stolarki i ślusarki, docieplenie fundamentów (...).

Warstwa kulturowa – nawarstwienie ziemne powstałe na skutek działalności człowieka w przeszłości.

Zabytek – nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których

zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Zabytek archeologiczny – zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem.

Zabytek nieruchomy – nieruchomości, jej część lub zespół nieruchomości o cechach j.w.

Zabytek ruchomy – rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych o cechach j.w.

1.2. Metodologia opracowania

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Nieporęt na lata 2024-2027 opracowano na podstawie gminnej ewidencji zabytków, która jest punktem wyjścia i podstawowym źródłem wiedzy na temat zabytków w gminie. Karty GEZ opracowane zostały w 2016 r. i zawierają podstawowe informacje na temat zidentyfikowanych zabytków.

W celu opracowania niniejszego dokumentu Wykonawca odbył szereg rozmów z pracownikami Urzędu Gminy, członkami Nieporęckiego Stowarzyszenia Historycznego, a także wykonała analizę stanu dziedzictwa kulturowego gminy w postaci objazdu terenowego z uwzględnieniem najważniejszych zabytków gminy.

Celem uzyskania odpowiednich materiałów do sporządzenia GPOnZ zaznajomiono się z materiałami dotyczącymi Gminy Nieporęt będącymi w zasobach NID. Ponadto przeprowadzono research terenowy za pomocą ogólnodostępnych baz danych, map oraz platform mapowych i terenowych. Pozyskano dane z banku danych lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego oraz z pozostałych stron internetowych, które wykorzystano w niniejszym opracowaniu. Ponadto zaznajomiono się z książkami i publikacjami dotyczącymi Gminy Nieporęt.

Do opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami przystąpiono w marcu 2024 r. W maju 2024 r. otrzymano niezbędne dane od Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków do opracowania niniejszego dokumentu.

Część programową opracowano na podstawie analizy aktualnych dokumentów strategicznych i planistycznych, obserwacji własnych oraz ścisłej współpracy z pracownikami Urzędu Gminy Nieporęt.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Nieporęt na lata 2024-2027 zostanie przekazany do WUOZ w Warszawie celem pozytywnego zaopiniowania. Dalej, uchwalony będzie przez Radę Gminy Nieporęt oraz zostanie opublikowany w Dzienniku Urzędowym Województwa Mazowieckiego. W dalszym etapie zostanie rozpowszechniony wśród mieszkańców gminy, np. poprzez zamieszczenie go na stronie internetowej gminy.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Nieporęt na lata 2024-2027 uwzględnia wymogi zawarte w poradniku metodycznym – „Gminny Program Opieki nad Zabytkami” oraz założenia przyjęte w opracowaniu „Dziedzictwo obok Mnie – poradnik zarządzania dziedzictwem w gminach”.

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Obowiązek wykonania programu opieki nad zabytkami, określony został w art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. W ust. 1 wskazano: „Zarząd województwa, powiatu lub **wójt** (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub **gminny** program opieki nad zabytkami.” W ust. 2 znajdują się cele jakie powinny znaleźć się w gminnym programie opieki nad zabytkami, tj.:

- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Z kolei ustawa o samorządzie gminnym z dnia 8 marca 1990 r. narzuca na organ gminy realizację zadań własnych. W art. 7 ust. 1 pkt. 9 wskazano, że „Zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.”

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Nieporęt na lata 2024-2027 nie posiada statusu aktu prawa miejscowego.

3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

Zabytki zostały objęte ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela (art. 5, art. 6 ust. 1 i art. 86 Konstytucji RP). Głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce jest ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wykonywanie zadań w zakresie kultury i ochrony zabytków jest ustawowym zadaniem samorządów. Obowiązujące uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami to:

- 1) Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 roku Nr 78 poz. 483 ze zm.).
- 2) ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 roku poz. 1292).
- 3) ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2024 roku poz. 609 ze zm.)

Inne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami znajdują się w wielu obowiązujących ustawach:

- 1) ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2024 roku, poz. 1130).
- 2) ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. z 2024 roku, poz. 725 ze zm.).
- 3) ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2024 roku, poz. 54 ze zm.).
- 4) ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2023 roku, poz. 1336 ze zm.).
- 5) ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2024 roku., poz. 1145 ze zm.).
- 6) ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2024 roku, poz. 87).
- 7) ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U. z 2024 roku, poz. 1491).
- 8) ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji (Dz. U. z 2024 roku, poz. 278).
- 9) ustawa z dnia 31 stycznia 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych (Dz. U. z 2024 roku, poz. 576).
- 10) ustawa z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych (Dz. U. z 2018 roku, poz. 2337).
- 11) ustawa z dnia 19 grudnia 2009 r. o partnerstwie publiczno – prywatnym (Dz. U. z 2023 roku, poz. 1637).

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i w bibliotekach zostały określone w:

- 1) ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. z 2022 roku, poz. 385).
- 2) ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2022 roku, poz. 2393).

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz. U. z 2020 roku, poz. 164 ze zm.).

Uregulowania prawne dotyczące zabytków i dziedzictwa kulturowego znajdują się również w poniższych rozporządzeniach:

- 1) rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 23 sierpnia 1990 r. w sprawie rozszerzenia zakresu celów Funduszu Kościelnego (Dz. U. z 1990 roku, Nr 61, poz. 354).
- 2) rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 roku w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2021 roku, poz. 56).
- 3) rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2021 roku, poz. 81).
- 4) rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2023 roku, poz. 2425).

4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

W podrozdziale 4.1. oraz 4.2. przedstawiono te dokumenty strategiczne, które obowiązują w ramach czasowych odpowiadających Gminnemu Programowi Opieki nad Zabytkami Gminy Nieporęt na lata **2024-2027**.

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Podrozdział zawiera informacje o strategicznych celach polityki państwa i uwarunkowaniach formalnoprawnych w sferze ochrony zabytków. Analizie poddano relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami sporządzanymi na poziomie krajowym. Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Nieporęt jest zbieżny ze strategicznymi celami państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami.

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026

Uchwałą nr 242 Rady Ministrów z dnia 8 grudnia 2023 r. przyjęto Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026. Program jest głównym dokumentem strategicznym określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środki służące do realizacji wyznaczonych celów. Dokonano w nim diagnozy stanu ochrony zabytków w Polsce w trzech podstawowych obszarach:

1. Organizacja i zadania organów ochrony zabytków w Polsce.
2. Stan zachowania zabytków w Polsce – rola i znaczenie form ochrony zabytków oraz systemów informacji o zabytkach.
3. Komunikacja, porozumienie i współpraca w obszarze ochrony zabytków w Polsce.

Jako cel główny wyznaczono „zwiększenie odporności zasobu zabytkowego w Polsce”, który realizowany będzie przez trzy cele szczegółowe dotyczące:

- weryfikacji wybranego zasobu zabytków i wzmocnienie narzędzi ochrony dziedzictwa o wyjątkowej wartości;
- wzmocnienia potencjału organizacyjnego systemu ochrony zabytków;
- roli zabytków w zrównoważonym rozwoju (edukacja i partycypacja).

Cele składają się na kierunki działań, a te zostały podzielone na zadania. Przyjęte do realizacji zadań kierunki działań to:

- podnoszenie wiedzy o wybranych grupach zasobu zabytkowego kraju;
- ochrona i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości;
- realizacja międzynarodowych zobowiązań;
- cyfryzacja procesów administracyjnych;
- wzmocnianie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków;
- reforma finansowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- wzmocnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych;
- edukacja – podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.

Prezentowano karty zadań wraz z opisami szczegółowymi, opisem wskaźników celu projektu oraz harmonogramem projektu. W rozdziale siódmym podano plan finansowy, zaś w kolejnym system wdrażania, monitoringu i ewaluacji Programu. Krótko scharakteryzowano zarządzanie ryzykiem oraz dołączono załączniki takie jak:

- zabytki nieruchome wpisane na Listę Dziedzictwa UNESCO;

- zabytki nieruchome uznane za pomnik historii;
- zestawienie zabytków nieruchomych;
- zestawienie zabytków archeologicznych;
- zestawienie zabytków ruchomych;
- spis WKZ i delegatur;
- spis porozumień.

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2030

Uchwałą nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r. przyjęto Strategię Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030. Strategia jest jednym z elementów kompleksowej modernizacji systemu zarządzania rozwojem kraju. Dokument składa się z części diagnostycznej, w której omówiono 3 obszary:

1. Współdziałanie – społeczeństwo obywatelskie.
2. Kultura – tożsamość i postawy obywatelskie.
3. Kreatywność – potencjał kulturowy i kreatywny.

W obszarze nr 2 wskazano na zły stan zabytków oraz niewykorzystany potencjał szlaków kulturowych. Tylko niespełna 1/3 obiektów zabytkowych figurujących w rejestrze nie wykazuje objawów zniszczenia, które uzasadniałyby konieczność przeprowadzenia ingerencji remontowych. Ponad 70% zarejestrowanych obiektów oceniono jako wykazujące objawy zniszczenia. W dokumencie podano także liczbę zabytków rejestrowych z podziałem na województwa, a także podkreślono potrzebę tworzenia szlaków kulturowych, które prowadzić będą do rozwoju turystyki kulturowej. W dalszej części dokumentu wyznaczone zostały cele, kierunki i narzędzia realizacji. Głównym celem Strategii jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. Będzie on realizowany poprzez trzy cele szczegółowe:

1. Zwiększenie zaangażowania obywateli w życie publiczne.
2. Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich.
3. Zwiększenie wykorzystania potencjału kulturowego i kreatywnego dla rozwoju.

Dla każdego celu szczegółowego wyznaczono priorytety oraz kierunki interwencji. W ramach celu szczegółowego nr 2 wyróżniono następujące priorytety:

- 2.1 Tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze.
- 2.2 Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury.
- 2.3 Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.
- 2.4 Umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę.
- 2.5 Wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.

Sz szczególnie istotny jest priorytet 2.2. Jednym z kluczowych zadań państwa w tym obszarze jest dalsze inwestowanie w zachowanie obiektów zabytkowych oraz usprawnianie systemu ochrony zabytków. W tym celu realizowany będzie projekt strategiczny pn. Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami. Jednym z priorytetowych działań w omawianym obszarze będzie wsparcie zabytków uznanych za Pomniki Historii przez Prezydenta RP. W dokumencie wskazano także wykaz projektów strategicznych oraz system realizacji, wskaźniki, ramy finansowe i wymiar terytorialny. W projektach strategicznych znalazły się takie zadania jak:

- Digitalizacja i Rozwój Kultury Cyfrowej (obejmujący zasób muzeów, czy zabytki);
- Dziedzictwo Buduje Wspólnotę;
- Zintegrowany system promocji kultury polskiej za granicą;
- Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami;

- Rozwój Turystyki Kulturowej.

W ostatniej części Strategii podano, że wyzwaniem w obszarze kultury i dziedzictwa narodowego jest ciągle niewykorzystany potencjał szlaków kulturowych oraz zabytków i Pomników Historii.

Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030

Uchwałą nr 102 Rady Ministrów z dnia 17 września 2019 r. przyjęto Krajową Strategię Rozwoju Regionalnego 2030. KSRR jest podstawowym dokumentem strategicznym polityki regionalnej państwa w perspektywie do 2030 r. Składa się z następujących merytorycznie rozdziałów: Wyzwania rozwojowe kraju w ujęciu regionalnym do 2030 roku w świetle analiz terytorialnych, Polityka regionalna 2030, Cel główny i cele szczegółowe polityki regionalnej do 2030 roku, System realizacji KSRR, Ramy finansowe krajowej strategii rozwoju regionalnego, Monitorowanie i ewaluacja. Celem głównym KSRR jest *efektywne wykorzystanie endogenicznych potencjałów terytoriów i ich specjalizacji dla osiągnięcia zrównoważonego rozwoju kraju, co tworzyć będzie warunki do wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym osiągnięciu spójności w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowym i przestrzennym*. Wyznaczono 3 cele szczegółowe:

Cel 1. Zwiększenie spójności rozwoju kraju w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowym i przestrzennym.

Cel 2. Wzmacnianie regionalnych przewag konkurencyjnych.

Cel 3. Podniesienie jakości zarządzania i wdrażania polityk ukierunkowanych terytorialnie.

W ramach Celu 1 poprzez kierunek inwestycji nr 5. Rozwój infrastruktury wspierającej dostarczanie usług publicznych i podnoszącej atrakcyjność inwestycyjną obszarów wskazano, że infrastruktura społeczna będzie bardziej dostępna, obejmie nie tylko infrastrukturę w ramach służby zdrowia oraz edukacji, ale również obiekty turystyczne, sportowe, tereny rekreacyjne oraz zabytki i miejsca kultury. Szczególnie istotne będzie realizowanie działań w tym zakresie na obszarach małych miast i na wsi, gdzie poziom dostępności przestrzennej jest zdecydowanie niższy niż w pozostałej części kraju. Ponadto wspierane będą różnego rodzaju działania w ramach celu nr 2, np. promocja i kultywowanie niematerialnego dziedzictwa kulturowego na obszarach wiejskich, zwiększanie dostępu mieszkańców tych obszarów do dóbr i usług kultury, rozwijanie przemysłu kreatywnego oraz zwiększanie wykorzystania technik teleinformatycznych w dostępie do dóbr kultury.

4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

W podrozdziale dokonano analizy opracowań strategicznych i planistycznych sporządzonych dla obszaru województwa Mazowieckiego i powiatu legionowskiego pod kątem znaczenia ich zapisów i działań dotyczących dziedzictwa kulturowego Gminy Nieporęt. Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Nieporęt jest zbieżny ze strategicznymi celami województwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami.

Program opieki nad zabytkami w województwie mazowieckim 2022-2025

Uchwałą nr 1721/267/21 z dnia 26 października 2021 r. Zarząd Województwa Mazowieckiego przyjął Program opieki nad zabytkami w województwie mazowieckim 2022-2025. Dokument składa się z 3 głównych rozdziałów:

1. Wprowadzenie.
2. Część planistyczna.
3. Część zarządcza.

W części pierwszej przedstawiono podstawę prawną, spójność z dokumentami strategicznymi oraz zadania samorządu województwa wynikające z przepisów prawa. W części drugiej opracowano misję i wizję. Misja opieki nad zabytkami województwa to: *„Podnieść skuteczność opieki nad zabytkami i dziedzictwem niematerialnym w województwie mazowieckim”*. Wizja stanu opieki nad zabytkami 2025 jest obszerna i brzmi następująco: *„Po okresie funkcjonowania Programu opieki nad zabytkami w województwie mazowieckim 2022 – 2025 w województwie zauważalnie polepszyła się opieka nad zabytkami. Powstało forum gminnych specjalistów opieki nad dziedzictwem kulturowym, podnoszące wiedzę i integrujące środowisko w celu wymiany doświadczeń. Coraz lepiej znane i zadbane dziedzictwo regionu jest powodem dumy lokalnych społeczności. Zauważalnie wzrosła świadomość roli i znaczenia tradycji i zabytków kultury materialnej. Zadbane o udokumentowanie mazowieckiego dziedzictwa XX wieku, które w poprzednim okresie nie było wystarczająco znane ani doceniane. Przedstawiciele samorządów i prywatni właściciele zabytków są coraz bardziej świadomi swoich obowiązków związanych z opieką nad nimi. Wzrosła też znajomość narzędzi pomagających zachować ich wzorowy stan. Szczególnie narażone na utratę elementy dziedzictwa niematerialnego coraz częściej znajdują oddanych kontynuatorów.”*

W rozdziale drugim wyznaczono obszary strategiczne programu na podstawie zidentyfikowanych problemów:

1. Niewystarczająca świadomość wartości dziedzictwa wśród interesariuszy, niewłaściwe postawy interesariuszy wobec dziedzictwa.
2. Potrzeba dalszej optymalizacji dostępu do środków finansowych na opiekę nad zabytkami.
3. Potrzeba dalszego doskonalenia narzędzi działania w zakresie opieki nad zabytkami.

Obszary strategiczne odpowiadające na kluczowe problemy:

1. Edukacja kształtująca świadomość i postawy.
2. Optymalizacja systemu dostępu do środków.
3. Wypracowanie skutecznych narzędzi działania.

Dla każdego obszaru strategicznego zidentyfikowano następujące cele:

- 1.1 Wsparcie edukacyjne samorządów lokalnych i właścicieli zabytków.
- 1.2 Kształtowanie postawy zainteresowania dziedzictwem.
- 2.1 Zoptymalizowanie systemu dotacji wojewódzkich.
- 2.2 Dbłość o zabytki własne województwa.
- 3.1 Ograniczanie ryzyka utraty najbardziej zagrożonych elementów dziedzictwa.
- 3.2 Wzmocnienie potencjału promocyjnego zabytków

W rozdziale trzecim opisano proces wdrażania programu, w tym strukturę zarządzania programem, procesy zarządcze oraz monitoring realizacji programu.

Strategia rozwoju województwa mazowieckiego 2030+

Uchwałą nr 72/22 z dnia 24 maja 2022 r. Sejmik Województwa Mazowieckiego przyjął Strategię rozwoju województwa mazowieckiego 2030+. Program jest kolejną edycją podstawowego dokumentu strategicznego regionu, określającego długofalową wizję rozwoju województwa, jak też średniookresowe kierunki działań. Składa się z kilku rozdziałów, w tym m.in.: diagnoza-wnioski, wyzwania. Jeden z podrozdziałów w ramach ww. rozdziału dotyczy kultury i dziedzictwa kulturowego. W nim wskazano cenne informacje, takie jak:

- województwo mazowieckie wyróżnia się w skali kraju pod względem liczby zabytków objętych formami ochrony, co świadczy o bogactwie dziedzictwa kulturowego. Duża liczba zabytków

nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (7949) plasuje województwo na drugim miejscu w Polsce;

- miejscem koncentracji obiektów zabytkowych jest Warszawa, w której mieści się aż 29,4% zabytków nieruchomych województwa;
- najlepiej zachowanymi zabytkami w województwie są obiekty sakralne;
- województwo zajmuje szóste miejsce w kraju pod względem liczby pomników historii (8) oraz trzecie ze względu na liczbę parków kulturowych (4);
- województwo posiada – nieobjęte formami ochrony zabytków – zasoby kulturowe o szczególnych wartościach historycznych i kulturowych;
- dużym zagrożeniem dla przestrzeni kulturowej województwa jest zróżnicowany stan zachowania zabytków;
- postępująca presja urbanistyczna utrudnia ochronę krajobrazów kulturowych.

W dokumencie podano wizję: „*Mazowsze z Warszawą, Warszawa ku Europie*” oraz cel główny: „*Zapewnienie wysokiej jakości życia poprzez trwałą i zrównoważony przestrzennie rozwój województwa służący wzrostowi znaczenia regionu w Europie i na świecie, przy poszanowaniu zasobów środowiska*”. Jednym z obszarów celów rozwojowych jest kultura i dziedzictwo – Mazowsze bogate kulturowo. Wykorzystanie walorów środowiska przyrodniczego oraz potencjału kulturowego i turystycznego dla rozwoju województwa i poprawy jakości życia. W ww. obszarze wskazano następujące kierunki działań:

- ochrona i wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego;
- wykorzystanie walorów środowiska przyrodniczego, potencjału kulturowego i turystycznego dla rozwoju gospodarczego i promocji województwa;
- upowszechnianie kultury i twórczości;
- kreowanie miast i wsi jako centrów aktywności kulturalnej i turystycznej.

Gmina Nieporęt znalazła się w Warszawsko-wschodnim obszarze strategicznej interwencji. Obszar ten charakteryzuje się znaczącym potencjałem wynikającym z walorów kulturowych, krajobrazowych i przyrodniczych. Jak podkreślono w dokumencie, może stać się podstawą do rozwoju form turystyki i rekreacji opartych na turystyce wellness i spa, konferencyjnej, biznesowej i agroturystyce. Ze względu na potencjał wynikający z sąsiedztwa Warszawy, podregion jako ważny obszar tranzytowy wymaga skoordynowanej współpracy samorządów na rzecz rozwoju oferty inwestycyjnej w celu zapewnienia terenów pod nowe inwestycje, przy jednoczesnym poszanowaniu walorów środowiska przyrodniczego i ładu przestrzennego.

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa mazowieckiego

Uchwałą nr 22/18 z dnia 19 grudnia 2018 r. Sejmik Województwa Mazowieckiego po raz ostatni przyjął zmianę planu. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa mazowieckiego składa się z części głównej – tekst oraz 6 załączników. Dokument składa się z 7. rozdziałów. W podrozdziale 2.11. opisano ochronę dziedzictwa kulturowego oraz krajobrazu kulturowego. Wskazano, że na obszarze województwa mazowieckiego zlokalizowane są obiekty i obszary o szczególnym znaczeniu dla kultury polskiej jak i światowej. Należą do nich Historyczne Centrum Warszawy – obszar wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz pomniki historii (5). Podano również, że liczba zabytków ujętych w gminnych ewidencjach zabytków wynosi ponad 28 tys. pozycji. W podrozdziale 6.8. wskazano działania dotyczące opieki i ochrony dziedzictwa kulturowego oraz dóbr ochrony współczesnej, w tym m.in.:

- identyfikację wartościowych obiektów i obszarów dóbr kultury współczesnej oraz ich ochronę poprzez ustalenia w gminnych dokumentach planistycznych (w tym miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego);
- zachowanie ładu przestrzennego lub jego kreowanie, szczególnie w miejscach o istotnym znaczeniu dla dziedzictwa kulturowego poprzez: ochronę i kształtowanie struktur przestrzennych historycznych miast i wsi w oparciu o ochronę pola ekspozycji i eksponowanie dominant architektonicznych; kształtowanie przestrzeni publicznych w nawiązaniu do tradycji miejsca, kształtowanie i ochronę krajobrazów kulturowych m.in. poprzez utworzenie parków kulturowych;
- adaptację obiektów zabytkowych dla współczesnych funkcji kulturalnych, turystycznych i edukacyjnych;
- zagospodarowanie i udostępnianie stanowisk archeologicznych posiadających czytelną formę krajobrazową w celach dydaktycznych, naukowych i turystycznych;
- współpracę międzyregionalną w zakresie zachowania i wykorzystania zasobów dziedzictwa kulturowego (tradycji historycznych, śladów osadnictwa, dziedzictwa kultury ludowej) dla rozwoju produktów turystyki kulturowej.

Fundusze Europejskie dla Mazowsza 2021-2027

Komisja Europejska decyzją wykonawczą nr C(2022) 8693 przyjęła 2 grudnia 2022 r. program Fundusze Europejskie dla Mazowsza 2021-2027 (wersja 1.2). W dokumencie sformułowano następujące priorytety:

1. Fundusze Europejskie dla bardziej konkurencyjnego i inteligentnego Mazowsza.
2. Fundusze Europejskie na zielony rozwój Mazowsza.
3. Fundusze Europejskie na rozwój mobilności miejskiej na Mazowszu.
4. Fundusze Europejskie dla lepiej połączzonego i dostępnego Mazowsza.
5. Fundusze Europejskie dla wyższej jakości życia na Mazowszu.
6. Fundusze Europejskie dla aktywnego zawodowo Mazowsza.
7. Fundusze Europejskie dla nowoczesnej i dostępnej edukacji na Mazowszu.
8. Fundusze Europejskie dla aktywnej integracji oraz rozwoju usług społecznych i zdrowotnych na Mazowszu.
9. Mazowsze bliższe obywatelom dzięki Funduszom Europejskim.
10. Pomoc techniczna (EFRR).
11. Pomoc techniczna (EFS+).

W programie przedstawiono cele polityki spójności, w tym CP5 realizowany za pomocą procesu rewitalizacji oraz konserwacji i rewaloryzacji zabytków nieruchomych, a także ich udostępnianie na cele publiczne.

Ponadto dla każdego priorytetu wskazano cele szczegółowe. Dla priorytetu IV wskazano 4. cele szczegółowe, w tym cel szczegółowy 4(vi) wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych.

W jego strukturach planuje się następujące typy przedsięwzięć:

- rozwój infrastruktury do prowadzenia działalności kulturalnej ważnej dla edukacji i aktywności kulturalnej;
- turystyczne szlaki tematyczne i produkty turystyczne (odwołujące się do walorów historycznych, kulturowych, przyrodniczych i kulinarnych).

W ramach typu projektu: Turystyczne szlaki tematyczne i produkty turystyczne za priorytetowe uznano działania na rzecz obszarów o wysokich walorach historycznych, kulturowych, przyrodniczych i krajobrazowych stanowiące o ich wysokiej atrakcyjności turystycznej. Szczególnie preferowane będą te obszary, które jednocześnie zostały wykazane jako zmarginalizowane w dokumentach strategicznych na poziomie regionalnym. Wsparciem zostaną objęte projekty zorientowane na poprawę oferty regionalnej i podregionalnej – tzn. turystycznej i kulturalnej, bazującej na walorach Mazowsza lub regionów etnograficznych, kulturowych, historycznych i przyrodniczych położonych w jego granicach i przynależne do istniejących szlaków turystycznych. Nacisk zostanie położony na wprowadzanie innowacji i cyfryzacji w ramach przemysłu turystycznego i jego produktów, np. w zakresie zarządzania, systemu organizacji usług, kreowania nowych, innowacyjnych produktów czy wykorzystywania efektów współpracy i synergii do realizacji usług turystycznych, co pozwoli na wzrost dochodów i tym samym przyczyni się do odbudowy lokalnych gospodarek. Planowane działania inwestycyjne w zakresie rozwoju oferty turystycznej i rekreacyjnej, powinny być realizowane z zachowaniem zasad zrównoważonej turystyki, ze szczególnym poszanowaniem cennych przyrodniczo obszarów. Przy realizacji inwestycji należy stosować urządzenia minimalizujące presję ze strony turystów i właściwie wyposażać miejsca zagospodarowanego odpoczynku. Dla priorytetu IX - Mazowsze bliższe obywatelom wyznaczono cele szczegółowe:

- 5(i) wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach miejskich;
- 5(ii) wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego na poziomie lokalnym, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach innych niż miejskie.

W ich strukturach planuje się następujące typy przedsięwzięć:

- ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego;
- rewitalizacja obszarów zdegradowanych.

W ramach typu projektu: Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego za priorytetowe uznano wspieranie mających istotne znaczenie dla lokalnej społeczności obiektów zabytkowych, które funkcjonując w odnowionej formie będą stanowiły ważny element aktywizacji środowiska, zmiany społecznej lub ożywienia miejscowej gospodarki. Z uwagi na ogromne znaczenie dziedzictwa kulturowego w obszarach rewitalizacji, niezwykle ważne jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne i społeczne. Szczególne wsparcie otrzymywać będą obiekty najbardziej zagrożone (z uwagi na zły stan techniczny) oraz zabytki najcenniejsze – posiadające wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową objęte jedną z form ochrony prawnej, przewidzianych w Ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, które kreują ducha miejsca w obszarach dotkniętych kryzysem. Ponadto nacisk kładziony będzie na projekty uwzględniające rolę zabytków w rozwoju turystyki oraz pozwalające na ograniczenie negatywnego wpływu na środowisko naturalne, w których będzie prowadzona działalność sprzyjająca integracji społecznej. Kluczowym efektem działań powinno być stworzenie trwałych podstaw dla harmonijnego funkcjonowania obiektów zabytkowych w przestrzeni publicznej sprzyjające utrzymywaniu spójności lokalnej społeczności i integrujące mieszkańców.

W ramach typu projektu: Rewitalizacja obszarów zdegradowanych za priorytetowe uznano kompleksowe projekty (w tym na terenach miast w ramach celu szczegółowego 5(i) pozwalające na wprowadzanie ze stanu kryzysowego obszarów zdegradowanych poprzez działania całościowe

(powiązane wzajemnie przedsięwzięcia obejmujące kwestie społeczne oraz gospodarcze lub przestrzenno-funkcjonalne lub techniczne lub środowiskowe), integrujące interwencję na rzecz społeczności lokalnej, przestrzeni i lokalnej gospodarki, skoncentrowane terytorialnie i prowadzone w sposób zaplanowany oraz zintegrowany. Interwencja ta powinna pozwolić na pobudzenie aktywności środowisk lokalnych i stymulowanie współpracy poprzez wsparcie przedsiębiorczości, samozatrudnienia i gospodarki społecznej, a także poprawę jakości przestrzeni w której funkcjonują.

Audyt krajobrazowy dla województwa Mazowieckiego

Uchwałą nr 48/24 z dnia 26 marca 2024 r. Sejmik Województwa Mazowieckiego przyjął audyt krajobrazowy dla województwa mazowieckiego. Audyt dla obszaru województwa sporządza się nie rzadziej niż raz na 20 lat. Celem audytu jest identyfikacja krajobrazów występujących na terenie województwa i wskazanie wśród nich krajobrazów priorytetowych, poprzedzone określeniem cech charakterystycznych wszystkich krajobrazów, a następnie oceną ich wartości. Dokument składa się z 4 części:

1. Część opisowa.
2. Część tabelaryczna.
3. Część graficzna.
4. Dane przestrzenne.

Finalnym efektem dokumentu była identyfikacja występujących krajobrazów na terenie województwa.

Wyszczególniono następujące typy krajobrazu (w nawiasie udział ogólnej powierzchni województwa):

1. Wód powierzchniowych (0,86%).
2. Bagienno-łąkowe - głównie bezleśne (6,21%).
3. Leśne (26,6%).
4. Bezleśne: murawowe, piaszczyste i skalne (0,005%).
5. Wiejskie (61,05%).
6. Mozaikowe (0,15%).
7. Podmiejskie i osadnicze (1,55%).
8. Miejskie (2,32%).
9. Wielkomiejskie (0,67%).
10. Wodnogospodarcze (0,01%).
11. Przemysłowe i energetyczne (0,25%).
12. Górnicze (0,08%).
13. Komunikacyjne (0,24%).

Walory krajobrazowe poszczególnych krajobrazów wyszczególniono na: przyrodnicze, fizjonomię krajobrazu oraz walory kulturowe, które odgrywają znaczącą rolę. Należy do nich zaliczyć elementy takie jak:

- Regiony etnograficzne;
- Regiony historyczne;
- Obiekt wpisany na listę Światowego Dziedzictwa UNESCO „Historyczne centrum Warszawy”;
- Zabytki wpisane do rejestru zabytków nieruchomych;
- Zabytki wpisane do rejestru zabytków archeologicznych;
- „Park Kulturowy Kardynała Stefana Wyszyńskiego” w Andrzejewie;
- Wilanowski Park Kulturowy”;
- „Park Kulturowy Stary Radom”;
- „Ossów Wrota Bitwy Warszawskiej 1920 roku”;

- Szlaki turystyczne - rowerowe i piesze;
- Szlaki tematyczne, w tym: Drogi św. Jakuba, Szlak Gotyku Ceglanego, Europejski Szlak Romański, Piaseczyńsko - Grójecka Kolej Wąskotorowa, Szlak Kolei Warszawsko-Wiedeńskiej, Sochaczewska Kolej Wąskotorowa;
- Drewniana architektura „świdermajer”.

Na terenie Gminy Nieporęt dominują następujące podtypy krajobrazu:

- 3a – z przewagą siedlisk borowych;
- 3b – z przewagą siedlisk lasowych;
- 6b – z przewagą wstęgowo ułożonych zespołów niewielkich pól ornych, łąk i pastwisk;
- 6c – z przewagą mozaikowo rozmieszczonych użytków rolnych tworzących małe pola;
- 8d – zróżnicowana typologicznie i przestrzennie zabudowa nierolnicza na terenach wcześniej rolniczych.

Powiatowy program opieki nad zabytkami na lata 2023-2026 dla powiatu legionowskiego

Uchwałą nr 327/L/2023 z dnia 27 marca 2023 r. Rada Powiatu w Legionowie przyjęła Powiatowy program opieki nad zabytkami na lata 2023-2026 dla powiatu legionowskiego. Dokument składa się z 12 rozdziałów. Przedstawiono w nim rys historyczny powiatu, w tym Nieporętu i jego związków z Zygmuntem III Wazą oraz miejscowości Białobrzegi. W osobnym akapicie opisano szerzej historię całego obszaru Gminy Nieporęt. W dokumencie wymieniono zabytki wpisane do rejestru zabytków z terenu powiatu, w tym z terenu Gminy Nieporęt. Scharakteryzowano najważniejsze zabytki rejestrowe, w tym kościół w Nieporęciu, fort Beniaminów oraz cmentarz w Nieporęciu. Podano zestawienie zabytków ruchomych, w tym również z terenu Gminy Nieporęt. Analizie poddano także stanowiska archeologiczne. Przytoczono przykłady nielicznie zachowanego dziedzictwa niematerialnego z terenu powiatu legionowskiego. W programie opracowano także analizę SWOT oraz wyznaczono priorytety i zadania, głównie zadania miękkie na rzecz zachowania dziedzictwa kulturowego powiatu. Wyznaczone priorytety to:

1. Dbłość o zachowania istniejących walorów zabytkowych.
2. Promowanie i upowszechnianie wiedzy o walorach kulturowych powiatu.

W załączniku 1 do programu dołączono wykazy obiektów wpisanych do GEZ gmin powiatu legionowskiego.

Strategia Rozwoju Powiatu Legionowskiego na lata 2016 – 2025

Uchwałą nr 98/XV/16 z dnia 16 lutego 2016 r. Rada Powiatu w Legionowie przyjęła Strategia Rozwoju Powiatu Legionowskiego na lata 2016 – 2025. Dokument składa się z 7 rozdziałów, w tym rozdział 5 dotyczący wizji i celów rozwojowych powiatu legionowskiego na lata 2016-2025. Wyznaczona wizja to: „Powiat legionowski – przystań w sercu Mazowsza”. Z kolei założona misja brzmi: „Powiat legionowski atrakcyjnym miejscem życia, otwartym na podejmowanie wyzwań, rozwijającym edukację i przedsiębiorczość, turystykę i aktywność społeczną, troszczącym się o środowisko naturalne, dbającym o zdrowie, bezpieczeństwo i potrzeby wszystkich mieszkańców, wzmacniającym współpracę międzysamorządową i międzysektorową wewnątrz powiatu, odgrywającym aktywną rolę w Obszarze Metropolitalnym Warszawy”. Ponadto zaplanowano 3 obszary i 9 celów strategicznych, za pomocą których osiągnięta będzie wizja i misja.

1. Współpraca i rozwój:

- a) dobra współpraca Jednostek Samorządu Terytorialnego, przedsiębiorców, organizacji pozarządowych i mieszkańców jest gwarancją zrównoważonego rozwoju całego obszaru powiatu;
 - b) poprawa sprawności administracji i lepsze dostosowanie do potrzeb mieszkańców i przedsiębiorców.
2. Infrastruktura dla rozwoju:
- a) środowisko naturalne powiatu legionowskiego spełnia najwyższe standardy ekologiczne i tworzy dogodne warunki dla mieszkańców i odwiedzających;
 - b) infrastruktura turystyczno - rekreacyjna jest rozbudowana i atrakcyjna dla mieszkańców i gości odwiedzających powiat;
 - c) system transportowy na obszarze powiatu działa efektywnie i zapewnia optymalną komunikację wewnętrzną i zewnętrzną powiatu.
3. Rozwój gospodarczy:
- a) mieszkańcy realizują swoje aspiracje zawodowe dzięki funkcjonowaniu innowacyjnych przedsiębiorstw.
4. budowanie kapitału społecznego:
- a) powiat zapewnia wysoką jakość kształcenia na każdym etapie życia;
 - b) mieszkańcy mają dostęp do szerokiej oferty kulturalnej, rekreacyjnej i sportowej;
 - c) powiat zapewnia pełną dostępność do usług zdrowotnych i społecznych oraz gwarantuje wysoki poziom poczucia bezpieczeństwa.

W dokumencie przedstawiono analizę SWOT, gdzie w mocnych stronach wymieniono dużą liczbę terenów rekreacyjnych (o wysokich walorach historycznych i kulturowych). Ponadto w Strategii wskazano, że na terenie powiatu znajdują się ciekawe zabytki, zabytkowe założenia parkowe, szlaki piesze, rowerowe, tematyczne. W podrozdziale dotyczącym kultury omówiono atrakcyjność powiatu w kontekście dziedzictwa kulturowego. Liczba zabytków w powiecie legionowskim jest nieznacznie wyższa jako odsetek zabytków wpisanych do rejestru Mazowieckiego Konserwatora Zabytków na 1 km², w porównaniu ze średnią województwa. Najwięcej zabytków ujętych w rejestrze jest w Legionowie (24), następnie w Jabłonce (22), Serocku (14), a najmniej w Nieporęcie (9) i Wieliszewie (7).

5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

W podrozdziale 5.1. przedstawiono te dokumenty strategiczne, które obowiązują w ramach czasowych odpowiadających Gminnemu Programowi Opieki nad Zabytkami Gminy Nieporęt na lata 2024-2027.

5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy

Plan Ogólny Gminy Nieporęt

Gmina Nieporęt jest na etapie opracowywania nowego dokumentu, tj. Planu Ogólnego Gminy Nieporęt. Rada Gminy Nieporęt przyjęła 5 września Uchwałę Nr VII/53/20242024 r. w sprawie przystąpienia do sporządzenia planu ogólnego gminy Nieporęt. Trwają prace mające na celu jak najszybsze przyjęcie uchwałą dokumentu.

Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego z terenu Gminy Nieporęt

MPZP są jedną z prawnych form ochrony zabytków wymienionych w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Zapisy chroniące obiekty zabytkowe znajdują się zazwyczaj w części poświęconej dziedzictwu kulturowemu. Na terenie Gminy Nieporęt funkcjonują 44 Plany Zagospodarowania Przestrzennego zgodnie z danymi znajdującymi się na stronie internetowej <https://nieporet.e-mapa.net/wykazplanow/>. Stopień pokrycia gminy planami miejscowymi jest bardzo wysoki i wynosi 96,5% powierzchni gminy. Poniżej w formie tabelarycznej przedstawiono szczegółowe dane dotyczące MPZP. Od 2020 r. uchwalono 6 nowych, obowiązujących Planów.

Tabela 1. Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego na terenie Gminy Nieporęt

Lp.	Nazwa	Uchwała	Data uchwały	Powierzchnia (ha)
1	w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Wybrzeża Jeziora Zegrzyńskiego - Pilawa w gminie Nieporęt	49/LVI/98	1998-06-04	47.67
2	w sprawie: uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Placu Wolności, wieś Nieporęt, gmina Nieporęt, woj. warszawskie	101/LVIII/98	1998-06-17	3.11
3	w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obszaru Zegrze – Wybrzeże Jeziora w gminie Nieporęt	167/XXXIV/2000	2000-12-07	28.46
4	W sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obszaru Nieporęt Nowolipie.	16/XXXVII/01	2001-03-08	50.45
5	w sprawie zmian w planie uproszczonym zagospodarowania przestrzennego Osiedla Górki 2 w Nieporęciu	43/XXXIX/01	2001-04-27	32.89
6	w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego osiedla "Lipy", we wsi Nieporęt, gmina Nieporęt, woj. mazowieckie	74/XLI/01	2001-06-28	89.68
7	w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obszaru części Nieporętu w gminie Nieporęt	92/LV/02	2002-06-18	2.12
8	w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obszaru części sołectwa KĄTY WĘGIERSKIE (gmina Nieporęt, woj. mazowieckie)	42/IX/03	2003-06-02	36.68
9	w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obszaru Zegrze -Rybaki w gminie Nieporęt	75/XI/03	2003-07-10	24.18
10	w sprawie: zmian w miejscowym planie ogólnym zagospodarowania przestrzennego gminy Nieporęt	115/XIII/03	2003-08-11	5326.25
11	w sprawie zmian w miejscowym planie ogólnym zagospodarowania przestrzennego gminy Nieporęt - część II	15/XXIII/04	2004-04-01	3533.12
12	w sprawie zmian w miejscowym planie uproszczonym zagospodarowania przestrzennego Osiedla Górki 2 w Nieporęciu	XXVII/66/04	2004-07-14	0.16

Lp.	Nazwa	Uchwała	Data uchwały	Powierzchnia (ha)
13	w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obszaru części sołectwa KAŁY WĘGIERSKIE w gminie Nieporęt - część II	XXX/106/04	2004-11-25	1.57
14	w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Osiedla "Górki 2" w Nieporęciu	XL/72/05	2005-06-30	0.19
15	w sprawie: miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obszaru przebiegu trasy trzeciej nitki systemu rurociągów naftowych „Przyjaźń” - rurociągu naftowego DN 800	XLI/84/05	2005-07-04	79.86
16	w sprawie: zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Placu Wolności w Nieporęciu	XLIV/98/05	2005-11-24	0.21
17	w sprawie: „Zmian miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego gminy Nieporęt – część IIIb”	LV/81/06	2006-06-29	153.35
18	w sprawie: Zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obszaru Zegrze – Wybrzeże Jeziora w gminie Nieporęt	XV/114/2007	2007-11-22	0.44
19	w sprawie: Miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obszaru północno-wschodniej części Osiedla Górki 2 w Nieporęciu.	XV/116/2007	2007-11-22	1.79
20	w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Południowego Wybrzeża Jeziora Zegrzyńskiego	XXXII/141/2008	2008-12-30	115.54
21	w sprawie: „Miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenu działki ewid. nr 113/11 w Nieporęciu”	IV/12/2011	2011-01-27	0.7
22	w sprawie "Miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obszaru Pilawa Wschód, w gminie Nieporęt"	XXIII/26/2012	2012-03-29	42.47
23	w sprawie „Miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obszaru Dębina w gminie Nieporęt”	XXIX/79/2012	2012-09-11	82.52
24	w sprawie "Zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obszaru Leszczyna w gminie Nieporęt"	XXXV/117/2012	2012-12-13	82.25
25	w sprawie "Miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obszaru Osiedla Różana w Nieporęciu, gmina Nieporęt”	XL/41/2013	2013-04-22	2.96
26	w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla części obszaru Plac Wolności, obejmującego teren działek ewid. nr 128/6, 128/9, 128/10 i 128/11, położonych w Nieporęciu, gmina Nieporęt	L/12/2014	2014-01-27	0.5
27	w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla części obszaru sołectwa Rembelszczyzna- rejon po zachodniej stronie Kanału Żerańskiego, w gminie Nieporęt	LIX/66/2014	2014-08-25	194.25

Lp.	Nazwa	Uchwała	Data uchwały	Powierzchnia (ha)
28	w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla części obszaru sołectwa Wólka Radzymińska - od południowej granicy wsi do terenów w rejonie linii kolejowej, w gminie Nieporęt - część A	LXII/98/2014	2014-11-14	424.86
29	w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla części obszaru sołectwa Izabelin, w gminie Nieporęt	XI/63/2015	2015-07-27	178.3
30	w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenu działek ewid. nr nr 170/7 i 172, położonych w Białostrzegach, gmina Nieporęt	XI/65/2015	2015-07-27	1.13
31	w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla części obszaru sołectwa Aleksandrów, w gminie Nieporęt	XXXVII/10/2017	2017-03-06	137.83
32	W sprawie "Miejscowego planu zagospodarowania dla części obszaru sołectwa Kąty Węgierskie - rejon ulicy Strużańskiej i wschodnia strona ulicy Kościelnej, w gminie Nieporęt"	XLVI/89/2017	2017-09-28	171.92
33	w sprawie „Miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obszaru sołectwa Rynia, w gminie Nieporęt	LII/14/2018	2018-02-22	129.88
34	w sprawie " Miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obszaru sołectwa Beniaminów w gminie Nieporęt"	V/6/2019	2019-01-31	59.2
35	w sprawie „Miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla części obszaru sołectwa Stanisławów Pierwszy - rejon po północnej stronie rzeki Czarnej, w gminie Nieporęt”	VII/16/2019	2019-03-21	91.46
36	w sprawie "Miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obszaru sołectwa Michałów Grabina, w gminie Nieporęt"	VIII/29/2019	2019-04-25	139.27
37	w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla części obszaru sołectwa Józefów – rejon Kanału Bródnowskiego, w gminie Nieporęt	IX/41/2019	2019-05-30	146.48
38	w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla części obszaru sołectwa Wólka Radzymińska – od południowej granicy wsi do terenów w rejonie linii kolejowej, w gminie Nieporęt – część B	XVI/84/2019	2019-10-24	2.2
39	w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Wybrzeża Jeziora Zegrzyńskiego – Pilawa, w gminie Nieporęt – część A	XLIV/99/2021	2021-09-13	4.67
40	w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obszaru sołectwa Stanisławów Drugi, w gminie Nieporęt	LVIII/51/2022	2022-06-28	0.9
41	w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obszaru działki ewid. nr 11/28, położonej w Michałowie-Grabinie, gmina Nieporęt	LXII/88/2022	2022-09-01	0.12

Lp.	Nazwa	Uchwała	Data uchwały	Powierzchnia (ha)
42	w sprawie „ Miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla części sołectwa Michałów-Grabina, w gminie Nieporęt	LXII/90/2022	2022-09-01	1.71
43	w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla części sołectwa Józefów – rejon ulicy Głównej i ulicy Orzechowej, w Gminie Nieporęt	LXXVII/109/2023	2023-08-24	97.21
44	w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla części sołectwa Kąty Węgierskie – rejon ulicy Akacjowej i ulicy Bagiennej, w gminie Nieporęt	LXXXIV/32/2024	2024-03-22	104.12

Źródło: www.nieporęt.e-mapa.net/wykazplanow/

Strategia Rozwoju Gminy Nieporęt na lata 2022-2030

Uchwałą Nr LXXV/77/2023 z dnia 29 czerwca 2023 r. Rada Gminy Nieporęt przyjęła Strategię Rozwoju Gminy Nieporęt na lata 2022-2030.

W Strategii określono wizję, która brzmi: „*Gmina Nieporęt – Idealne miejsce dla Ciebie, Twojej rodziny i Biznesu.*” Opracowano także następującą misję: „*Gmina Nieporęt dzięki zintegrowanemu i partnerskiemu zarządzaniu rozwija się gospodarczo, przestrzennie i ekologicznie dla spełnienia potrzeb mieszkańców przy zachowaniu balansu ruchu turystycznego*”. Wypracowana analiza SWOT zawiera mocne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia w podziale na sytuację społeczną, gospodarczą i sytuację przestrzenną. W kontekście ostatniej stery w mocnych stronach wskazano kultywowanie tradycji i historycznych zasobów kulturowych – szczególnie tradycji niepodległościowych oraz realizację programów opieki nad zabytkami, a w szansach wykorzystanie potencjału zabytków i innych zasobów historycznych do promowania regionu i rozwoju turystyki. Jednakże w zagrożeniach wskazano zaniedbanie i niszczenie zabytków oraz stopniowe zanikanie tradycji. Ponadto w Strategii zapisano, że istotnym elementem w przestrzeni gminy są zasoby kulturowe, pomimo niewielkiej liczby zabytków architektonicznych. Występują tu stanowiska archeologiczne, ale przede wszystkim miejsca pamięci związane z historią walk niepodległościowych, kultywowane są tradycje historyczne.

W dokumencie wyznaczono cele strategiczne i podrzędne cele operacyjne, które zamieszczono poniżej:

1. Gmina atrakcyjna turystycznie
 - 1.1 Wykorzystanie potencjałów gminy
 - 1.2 Rozwój infrastruktury turystycznej
2. Gmina atrakcyjna gospodarczo
 - 2.1 Tworzenie warunków do rozwoju działań gospodarczych
3. Gmina przyjazna mieszkańcom
 - 3.1 Rozwój struktur administracyjnych
 - 3.2 Rozwój infrastruktury użyteczności publicznej
 - 3.3 Sprawne procesy planistycznej
 - 3.4 Ograniczenie wydatków gminy
 - 3.5 Rozwój sieci komunikacyjnej
4. Gmina przyjazna środowisku
 - 4.1 Budowanie niezależności energetycznej gminy

- 4.2 Ograniczenie presji środowiskowej
- 4.3 Budowanie świadomości ekologicznej
- 4.4 Wsparcie inicjatyw tworzących spółdzielnie energetyczne
- 5. Gmina aktywna społecznie
 - 5.1 Podejmowanie działań na rzecz integracji mieszkańców i przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu
 - 5.2 Podejmowanie działań na rzecz wzmocnienia przynależności mieszkańców do gminy
 - 5.3 Wysoka jakość usług

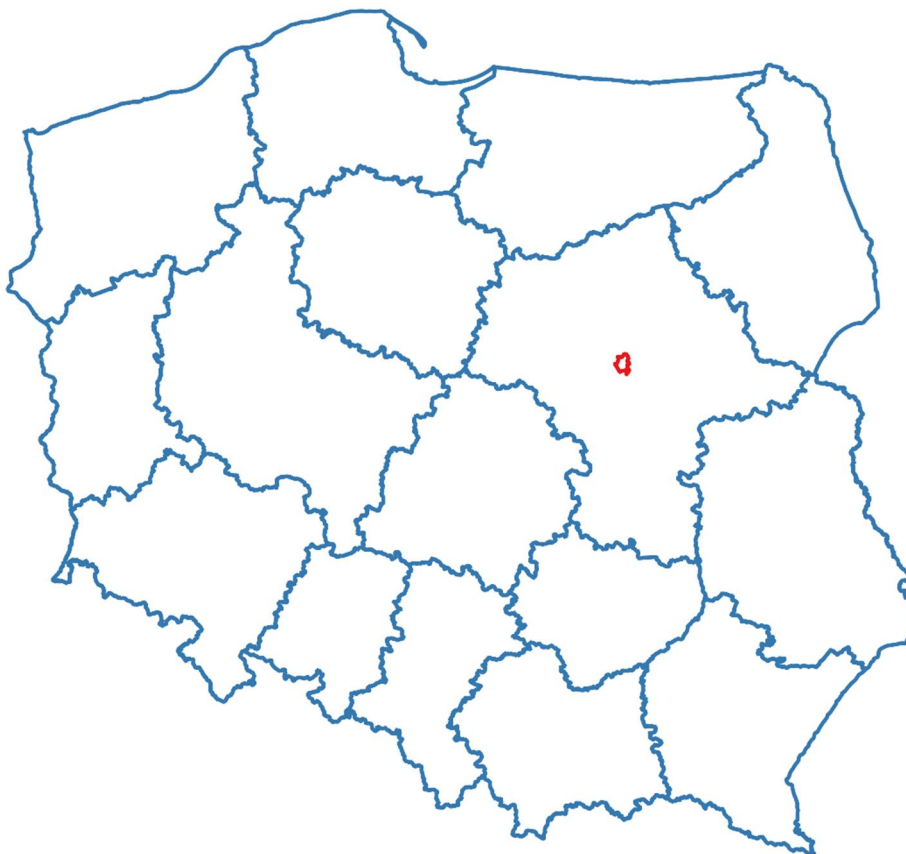
Dla każdego celu operacyjnego przyporządkowano kierunki działań. W celu operacyjnym 1.1 Wykorzystanie potencjałów gminy znalazły się kierunki związane z szeroko rozumianym dziedzictwem kulturowym:

- 1.1.4 Wspieranie prac konserwatorskich, w tym restauratorskich, renowacyjnych i rewaloryzacyjnych), rewitalizacja obiektów i obszarów zabytkowych i kulturowych.
- 1.1.5 Inwentaryzacja i digitalizacja zasobów dziedzictwa kulturowego.

5.2. Charakterystyka gminy i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

5.2.1. Położenie gminy

Gmina Nieporęt położona jest w centralnej części województwa mazowieckiego, w południowo-wschodniej części powiatu legionowskiego. Zajmuje obszar 9 606 ha, co stanowi ok. 24,6% powierzchni powiatu (GUS, 2023).

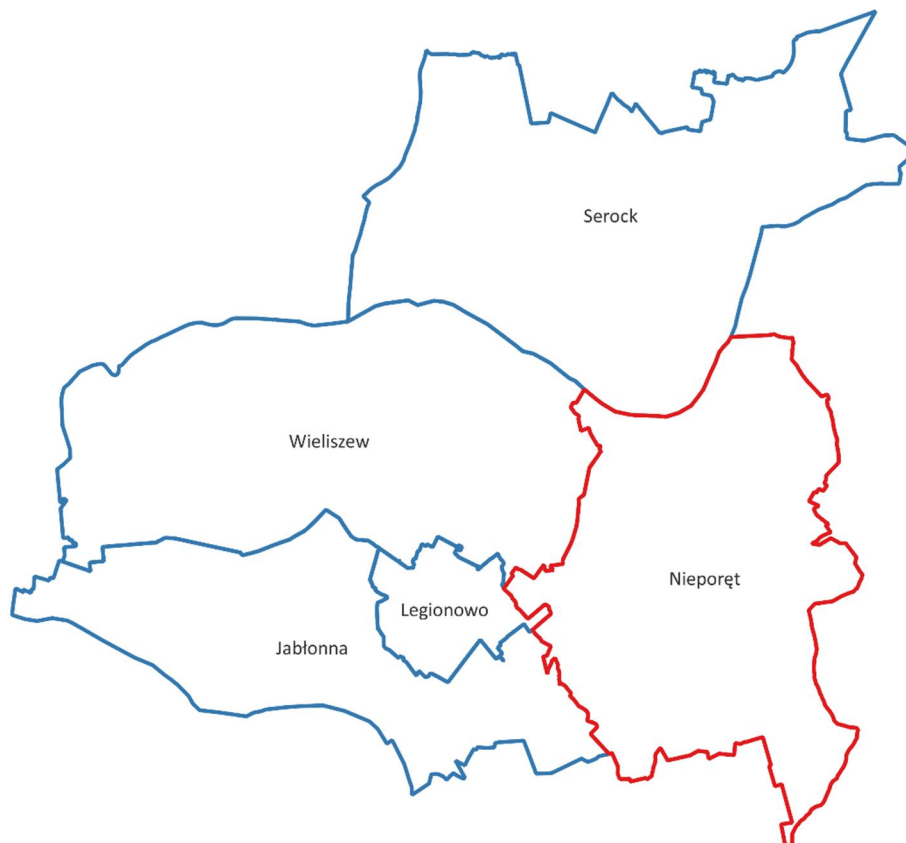

Ryc. 1. Gmina Nieporęt na tle kraju

Źródło: opracowanie własne

Jednostka graniczy:

- na zachodzie – z Miastem Legionowo (powiat legionowski);
- na północnym - zachodzie – z Gminą Wieliszew (powiat legionowski);
- na północy – z Gminą Seroc (powiat legionowski);
- na wschodzie – z Gminą Radzymin (powiat wołomiński);
- na południowym – wschodzie – z Miastem Marki (powiat wołomiński);
- na południu – z Miastem Warszawa;
- na południowym – zachodzie – z Gminą Jabłonna (powiat legionowski).

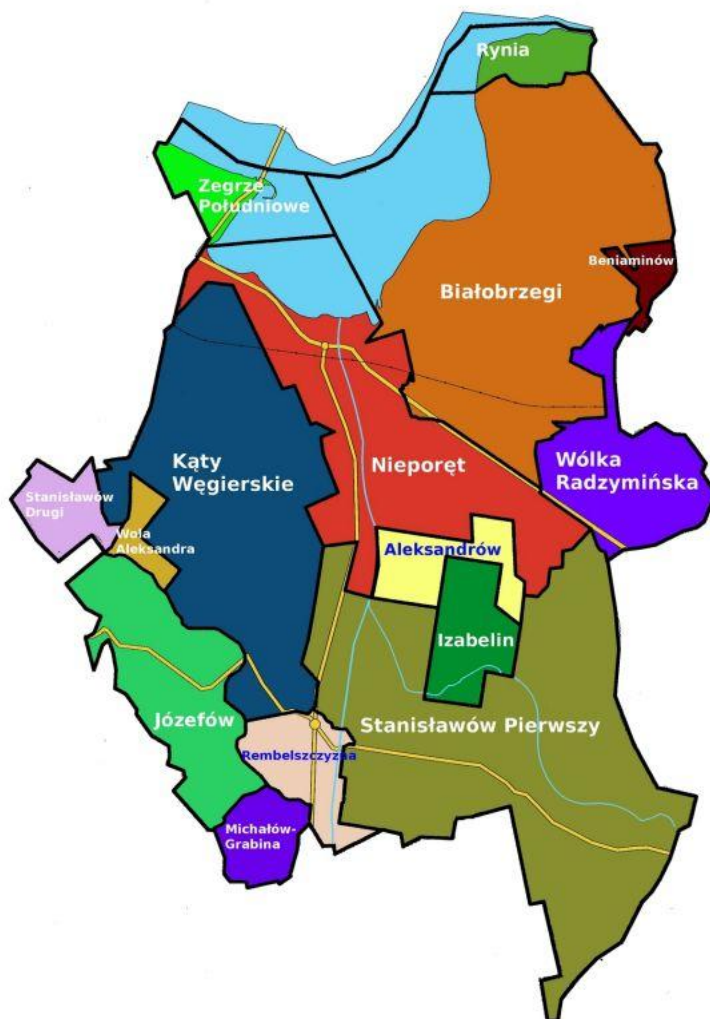
Ryc. 2. Gmina Nieporęt na tle gmin powiatu legionowskiego

Źródło: opracowanie własne

Nieporęt, to miejscowość o współrzędnych geograficznych: 52.433°N (szerokość geograficzna), 21.050°E (długość geograficzna) stanowi centralne miejsce gminy, będąc jednocześnie największą miejscowością i zarazem siedzibą samorządu (www.wspolzedne-gps.pl). Nieporęt położony jest w odległości ok. 22,5 km na północ od centrum Warszawy, a w optymalnej odległości drogowej 28 km. Gmina Nieporęt jest gminą wiejską, jednocześnie jedną z pięciu gmin powiatu oraz jedną z trzech gmin wiejskich w powiecie legionowskim.

Według podziału fizyczno-geograficznego opracowanego przez Jerzego Kondrackiego Gmina Nieporęt znajduje się w prowincji Niżu Środkowoeuropejskiego, podprowincji Nizin Środkowopolskich. Zdecydowana większość gminy znajduje się w makroregionie Niziny Środkowomazowieckiej, a w końcowej klasyfikacji w mezoregionie Kotlina Warszawska. Z kolei niewielka część wschodnia gminy mieści się w mezoregionie Równina Wołomińska.

Strukturę osadniczą Gminy Nieporęt tworzy 15 miejscowości: Aleksandrów, Beniaminów, Białobrzegi, Izabelin, Józefów, Kąty Węgierskie, Michałów–Grabina, Nieporęt, Rembelszczyzna, Rynia, Stanisławów Drugi, Stanisławów Pierwszy, Wola Aleksandra, Wólka Radzyńska, Zegrze Południowe.

Ryc. 3. Przestrzenne rozmieszczenie sołectw w Gminie Nieporęt

Źródło: www.nieporęt.pl

5.2.2. Charakterystyka społeczno-gospodarcza

Gmina Nieporęt zamieszkiwana jest przez 17 249 osób, co stanowi 13,1% mieszkańców powiatu legionowskiego (miejsce zamieszkania) wg danych GUS na 31.12.2023 r. Wg portalu <https://www.nieporęt.pl/statystyki/> liczba mieszkańców Gminy Nieporęt wg rejestru wyborców liczyła na dzień 21.06.2023r. 15 160 osób. Największymi miejscowościami pod względem liczby ludności są: Nieporęt – 3 894 i Stanisławów Pierwszy z 2 114 mieszkańcami. Pozostałe miejscowości, w których liczba osób przekroczyła tysiąc osób to Białobrzegi – 1 005 i Józefów – 1537. W poniższej tabeli przedstawiono liczbę osób z terenu analizowanej gminy z podziałem na miejscowości (stan na 21 czerwca 2023 r.).

Tabela 2. Liczba mieszkańców Gminy Nieporęt z podziałem na miejscowości

Lp.	Miejscowość	Liczba mieszkańców		
		1998 r.	2008 r.	2023 r.
1	Aleksandrów	182	240	406
2	Beniaminów	176	200	212
3	Białobrzegi	1 241	1 208	1 005
4	Izabelin	209	231	264
5	Józefów	438	797	1 537
6	Kąty Węgierskie	360	562	978
7	Michałów-Grabina	261	601	879
8	Nieporęt	2 300	3 239	3 894
9	Rembelszczyzna	369	483	684
10	Rynia	224	271	317
11	Stanisławów Drugi	328	568	932
12	Stanisławów Pierwszy	481	1 176	2 114
13	Wola Aleksandra	61	195	271
14	Wólka Radzywińska	614	730	904
15	Zegrze Południowe	946	972	763
	Razem	8 190	11 473	15 160

Źródło: Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Nieporęt oraz <https://www.nieporęt.pl/statystyki/>

Wskaźnik gęstości zaludnienia analizowanej jednostki wynosi 179,6 osoby/km² i jest niższy niż w powiecie legionowskim (337,4 osoby/km²), ale wyższy niż w województwie mazowieckim (155,0 osób/km²), jak i na terenie kraju – 119,9 osób/km².

W ciągu ostatnich dziesięciu lat odnotowuje się systematyczny wzrost liczby ludności gminy. Gmina Nieporęt charakteryzuje się dynamicznym wzrostem ludności, podobnie jak i pozostałe gminy ościenne Warszawy. W porównaniu do 2014 r. liczba mieszkańców Gminy Nieporęt zwiększyła się o 3 542 osób (wg danych GUS). Oznacza to, że w analizowanym przedziale czasowym nastąpił wzrost liczby mieszkańców o około 25,8%. Na taki stan rzeczy największy wpływ miało dodatnie saldo migracji, które w ostatnich 10 latach zawsze było na dodatnim bilansie. Z kolei przyrost naturalny od 2019 r. osiąga wartości ujemne. W ostatnim dziesięcioleciu najwięcej osób odnotowano w 2023 r. – 17 249, zaś najmniej w 2014 r. – 13 707.

Strukturę demograficzną Gminy Nieporęt tworzą osoby w wieku przedprodukcyjnym (22,5%), produkcyjnym (57,9%) oraz poprodukcyjnym (19,6%), (GUS, 2023). Liczba osób w wieku przedprodukcyjnym jest większa od liczby osób w wieku poprodukcyjnym, co jest korzystnym zjawiskiem ekonomicznym. W ostatnich latach procentowy udział osób w wieku przedprodukcyjnym kształtował się na poziomie od 21,4% w 2019 r. do 23,2% w 2021 r. i nie obserwuje się wyraźnego trendu w tej grupie wiekowej w przeciwieństwie do osób w wieku poprodukcyjnym, których z roku na rok przybywa w ogólnej strukturze ekonomicznej ludności gminy. W 2014 r. wskaźnik dotyczący udziału osób w wieku poprodukcyjnym w gminie wyniósł 15,4%, zaś w 2023 r. było to już 19,6%. Trend spadkowy odnotowuje się w przypadku osób w wieku produkcyjnym – od 62,4% w 2014 r. do 57,6% w 2022 r. Rok później nastąpił niewielki wzrost do 57,9%. Analizując przedstawione dane należy stwierdzić, iż zjawisko starzenia się społeczeństwa jest dostrzegalne na terenie gminy i trend ten będzie najprawdopodobniej przybierał na sile. Z racji sąsiedztwa gminy z Warszawą, w następnych latach należy przewidywać stałego wzrostu liczby mieszkańców gminy.

W ostatnich 10 latach odnotowuje się systematyczny spadek poziomu bezrobocia w gminie. Na terenie gminy udział osób bezrobotnych wyniósł z końcem 2023 r. 2,2% będąc jednocześnie najniższą wartością w ostatnich 10 latach (GUS). W 2014 r. poziom bezrobocia był najwyższym i wyniósł 5,5%. W ostatniej dekadzie bezrobocie systematycznie spadało z wyjątkiem wzrostu w 2020 r., kiedy to nastąpił niewielki przyrost bezrobocia o 0,2% w stosunku do 2019 r. Sytuacja ta była związana z występującą globalnie pandemią covid-19, która sparaliżowała ogólnokrajowy sektor rynku pracy, głównie w latach 2020-2021.

Na terenie Gminy Nieporęt z końcem 2023 r. wg danych GUS odnotowano 3 028 podmiotów gospodarczych, w tym 2 912 które należą do sektora prywatnego. Struktura sektora prywatnego składa się na osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą – 2 284, spółki handlowe – 291, spółki handlowe z udziałem kapitału zagranicznego – 25, spółdzielnie – 2, fundacje – 24, fundacje rodzinne - 1 oraz stowarzyszenia i organizacje społeczne - 46. Wg sekcji i działów PKD 2007 najwięcej podmiotów ogółem odnotowano w sektorze G – 571 oraz M – 501. Sekcja G to handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych, a sekcja M to działalność profesjonalna, naukowa i techniczna. to . Powyżej 200 podmiotów odnotowano w sekcji: F - budownictwo (320) oraz sekcji J - informacja i komunikacja (232). Z roku na rok liczba podmiotów gospodarczych zwiększa się, w latach 2014-2023 ich liczba wzrosła o niecały tysiąc. W tym czasie najwięcej odnotowano ich w 2023 r. – 3 028, a najmniej w 2014 r. – 2 056. Pod względem klas wielkości przedsiębiorstw na terenie gminy występuje: 1 przedsiębiorstwo liczące ponad 249 pracowników, 9 firm zatrudniających od 50 do 249 osób, 60 mniejszych działalności z ilością pracujących 10-49 osób. Dominują małe zakłady pracy, w których pracuje nie więcej jak 9 osób – 2 958.

Gmina posiada charakter przedmieścia Warszawy, będąc także tzw. sypialnią stolicy Polski. Udział użytków rolnych w ogólnej powierzchni jest niewielki i wynosi 34,9% (3 356 ha), z czego 1 925 ha stanowią grunty rolne (GUS, 2014-najnowsze dane). Największą powierzchnię posiadają grunty leśne oraz zadrzewione 4 164 ha. Na skutek sąsiedztwa Gminy Nieporęt z największym miastem Polski - Warszawą, od lat odnotowuje się tu znaczny wzrost liczby mieszkańców oraz przyrost budynków mieszkalnych. W sposób szczególny dotyczy to miejscowości położonych w południowej części gminy, jak i samego Nieporętu.

Zgodnie z danymi GUS, na terenie gminy odnotowuje się 2 turystyczne obiekty noclegowe z łączną liczbą miejsc noclegowych równą 348 (dane GUS, 2023 r.). W 2023 r. obiekty te przyjęły 1 029 turystów zagranicznych, w tym najwięcej Ukraińców – 248, Amerykanów – 118 i Niemców – 117.

Przez północno-zachodnią część gminy przebiega droga krajowa nr 61. Ponadto na terenie gminy znajdują się 4 drogi wojewódzkie:

- ul. Jana Kazimierza (nr 633);
- ul. Strużańska (nr 632);
- ul. Zegrzyńska, Pogonowskiego (nr 631);
- ul. Cicha – Wólka Radzywińska (nr 624).

Pozostałą sieć dróg tworzą drogi powiatowe i gminne. Przez obszar gminy przechodzi również linia kolejowa nr 10 relacji Legionowo – Tłuszcz ze stacją Dąbkowizna i Nieporęt z terenu gminy. Linia ta powstała w 1907 r. na odcinku Legionowo-Wieliszew oraz w 1936 r. na odcinku od Wieliszewa do Tłuszcza.

5.2.3. Charakterystyka przyrodnicza

Potencjał środowiska przyrodniczego wyrazić można m.in. poprzez obszary prawnie chronione, których powierzchnia na terenie Gminy Nieporęt z końcem 2023 r. wyniosła 8 903,0 ha, co stanowi 92,7% powierzchni ogółem gminy. Zgodnie z Centralnym Rejestrem Form Ochrony Przyrody na terenie gminy występuje:

- rezerwat przyrody „Łęgi Czarnej Strugi” – kod PL.ZIPOP.1393.RP.387, utworzenie: 1981-01-01;
- rezerwat przyrody „Wieliszewskie Łęgi” – kod PL.ZIPOP.1393.RP.575, utworzenie: 1990-08-29;
- rezerwat przyrody „Puszcza Słupecka” – kod PL.ZIPOP.1393.RP.601, utworzenie: 1994-02-15;
- obszar chronionego krajobrazu „Warszawski” – kod PL.ZIPOP.1393.OCHK.619, utworzenie: 1997-10-01;
- obszar natura 2000 „Łęgi Czarnej Strugi” – kod PL.ZIPOP.1393.N2K.PLH140009.H, utworzenie: 2008-01-15;
- 19 pomników przyrody.

Lesistość gminy wynosi 41,6% powierzchni gminy i jest to ogółem 4 101,52 ha gruntów leśnych. Grunty leśne publiczne to 3 544,52 ha, zaś grunty leśne prywatne to 557,00 ha. W ostatnich 10 latach powierzchnia gruntów leśnych zmniejszyła się o ponad 100 ha (GUS). Zadrzewienia występują nieregularnie, na całej powierzchni gminy, a ich największe skupiska znajdują się na zachód od Nieporętu i na północny-wschód od Nieporętu.

Sieć hydrograficzną gminy tworzy Kanał Żerański przepływający z południa na północ, a także rzeka Czarna, Samica, Beniaminówka, czy Kanał Bródnowski. Gmina Nieporęt charakteryzuje się występowaniem w jej północnej części jeziora Zegrzyńskiego, które jest jednym z większych zbiorników wodnych w pobliżu Warszawy. Jego powierzchnia wynosi 3 030 ha, długość 41 km (na Narwi), szerokość ok. 3,5 km. Miejsce to jest licznie odwiedzane przez turystów i wczasowiczów, w tym mieszkańców Warszawy. Teren gminny jest płaski bądź lekko falisty (wysokości wahają się średnio od ok. 80 do 97 m n.p.m.). Najwyższe wzniesienie mieści się w południowej części gminy w Michałowie – Grabinie i wynosi 97,3 m n.p.m. Sam Nieporęt położony jest na wysokości ok. 80 m n.p.m.

5.2.4. Zarys historii gminy¹

Na kształt obecnej zabudowy Nieporętu w znacznej mierze wpłynęły zdarzenia ostatniej wojny, lecz tradycje gminy są o wiele starsze. Przy poszerzaniu Kanału Żerańskiego w 1966 roku natrafiono w Nieporęciu na ślady dawnego osadnictwa, datowane przez archeologów na ok. 1000 lat p.n.e. Znalezione szczątki naczyń i narzędzi z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza świadczą o istnieniu małej osady.

Pierwszy zapis o Nieporęciu pochodzi z roku 1387, kiedy erygowano parafię w Wieliszewie. Już na przełomie wieku XIV i XV była to znaczna osada bartnicza. Pierwsze dokładniejsze wiadomości o Nieporęciu pochodzą z XV wieku. W okresie tym następował dynamiczny rozwój średniowiecznej osady. W 1484 roku książę mazowiecki Bolesław za znaczną wówczas sumę dwóch tysięcy złotych węgierskich sprzedał Nieporęt braciom Michałowi i Wojciechowi Prażmowski, nadając jednocześnie wsi prawa miejskie. Po śmierci ostatnich książąt mazowieckich Janusza i Stanisława Nieporęt wraz z całym Mazowszem w roku 1526 stał się królewską wsią.

¹ Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Nieporęt, s.47 oraz W. Orłowski, K. Szostek, Gmina Nieporęt w latach 1918-2018, Nieporęt 2018, s.177-187

Kiedy Zygmunt III Waza w roku 1596 przeniósł swą siedzibę z Krakowa do Warszawy, pojawił się problem lokalizacji dworu myśliwskiego. Wybór padł na Nieporęt, leżący w głębokiej puszczy w widłach Wisły i Narwi. Zygmunt III Waza zbudował w Nieporęciu drewniany dwór, kaplicę oraz okazały bogato wyposażony modrzewiowy dwór myśliwski. Służył on jako miejsce wypoczynku w czasie licznych polowań obfitej w zwierzynę Puszczy Nieporęckiej, z której do dziś przetrwały jeszcze duże kompleksy lasów.

Przez Nieporęt prowadził najkrótszy szlak handlowy łączący Warszawę z Gdańskiem będący dalej odgałęzieniem szlaku bursztynowego na Jaćwierz. Położenie przy tym ruchliwym trakcie sprawiło, iż dalszy rozwój miejscowości nastąpił wzdłuż osi z południa na północ. Król Jan Kazimierz często przyjeżdżał do Nieporętu, schronił się tu również w 1652 roku przed panującą w Warszawie zarazą morową. W czasie potopu szwedzkiego zniszczony został dwór myśliwski.

Wkrótce po abdykacji Jana Kazimierza w 1668 roku Nieporęt z powrotem stał się własnością Prażmowskich do roku 1749, kiedy to August Czartoryski nabył 3/4 Nieporętu. Wkrótce potem, drogą koligacji, właścicielami Nieporętu stali się Lubomirscy. Ostatecznie w roku 1778 w całości przechodzi on w ręce Potockich.

Wojny napoleońskie zaznaczyły się w Nieporęciu lokalizacją rezerwowych magazynów z żywnością dla wojsk francuskich w latach 1806 - 1807. Do znaczących wydarzeń w historii Nieporętu należy zaliczyć nabycie w roku 1881 całości obszarów leśnych przez Berlińskie Towarzystwo Handlu Drewnem. W roku 1882 wieś została zniszczona przez wielki pożar. Przełom XIX i XX w. to czas budowy obronnych obiektów fortyfikacyjnych wchodzących w skład zespołu Twierdzy Zegrze. W 1867 r. Nieporęt stanowi jedną z 21 gmin wiejskich powiatu warszawskiego w wyniku nowego podziału w guberni warszawskiej.

W czasie pierwszej wojny światowej koszary w Białobrzegach były miejscem internowania oficerów Legionów Polskich, którzy odmówili przysięgi na wierność cesarzowi niemieckiemu. Wojna polsko-bolszewicka 1920 r. w swej decydującej fazie - bitwie warszawskiej - przetoczyła się przez Nieporęt i jego okolice. Dnia 12 sierpnia Armia Czerwona znalazła się na obszarze gminy. Gdy jej oddziały stanęły na linii Struga - Nieporęt, 29 pp. i dwa baony 28 pp. stanowiące odwód 10 DP gen. L. Żeligowskiego dokonały przeciwuderzenia. W miejscu, gdzie zginął dowódca 1 batalionu 28 pp. porucznik Stefan Pogonowski i kilku jego żołnierzy, stoi pomnik ku czci 28. Pułku Strzelców Kaniowskich, który został odrestaurowany. Podczas I wojny światowej Nieporęt należał do Generalnego Gubernatorstwa Warszawskiego powołanego przez Niemców okupujących teren gminy. Urząd gminy działał pod kierownictwem wójta, który podporządkowany był okupantom. Niemniej, w tym czasie akta gminne prowadzono w języku polskim, w przeciwieństwie do czasów rosyjskiego zaborcy.

W okresie międzywojennym Nieporęt z trudem podnosił się z ciężkich warunków czasu zaborów i wojen. Był tu przystanek PKP, remiza strażacka i łaźnia publiczna. 7 listopada 1918 r. powstał rząd Ludowy Republiki Polskiej. 26 września 1919 r. ustanowiono gromady jako najniższy szczebel samorządu wiejskiego. Sejm Ustawodawczy 21 marca 1921 r. uchwalił ustawę konstytucyjną, w której zdecydowano o podziale administracyjnym kraju na województwa, powiaty, gminy wiejskie i miejskie. W 1921 r. w skład Gminy Nieporęt wchodziły miejscowości takie jak: Kobiałka, Kąty Grodzkie, Nieporęt, Wieliszew, Komornica czy też Poddębnie. W tym czasie ludność gminy wynosiła 5488 osób, w tym mężczyzn 2636 i kobiet 2882. Liczbę osób pochodzenia niemieckiego wskazano na 105 osób, a żydowskiego na 102 osoby. W 1933 r. w skład Gminy Nieporęt wchodziło 14 gromad: Augustów, Augustówek, Białobrzegi, Kąty Grodzkie, Kąty Węgierskie, Kobiałka, Komornica, Nieporęt, Olesin, Poddębnie, Stanisławów, Wojdy, Wieliszew i Zagroby.

Wrzesień 1939 r. i czas okupacji zahamowały i zniszczyły dorobek społeczności gminnej. Działalność konspiracyjna rozpoczęła się w Nieporęcie wkrótce po kapitulacji. Jej ostateczny kształt organizacyjny stanowił 3 batalion pułku „Legionowo” VII Rejonu „Obroża” AK. Jego dowódcą był Bronisław Tokaj, od 1934 roku kierownik szkoły powszechnej w Nieporęcie.

Ofensywa wojsk radzieckich, która przeszła przez Nieporęt, zniszczyła go prawie doszczętnie. Pozostało tylko kilka domów. Spłonął dom parafialny, budynek gminy.

21 sierpnia 1944 r. dekretem PKWN przywrócono dawny podział administracyjny na gminy, powiaty i województwa. Dnia 4 lutego 1945 r. powstała pierwsza władza w Nieporęcie - Gminna Rada Narodowa. W jej skład weszły 24 osoby, w tym 12 osób z Wieliszewa z rekomendacji Polskiej Partii Robotniczej. W tym też dniu wójtem gminy został Wincenty Czubaj, podwójcim Franciszek Michalik, a sekretarzem Franciszek Marucha. Pierwszego września rozpoczęła działalność szkoła. W zachowanej Księdze Kontroli i Ruchu Ludności pierwszy zapis z datą 26.07.1947 r. podaje, iż we wsi Nieporęt mieszkały 104 osoby.

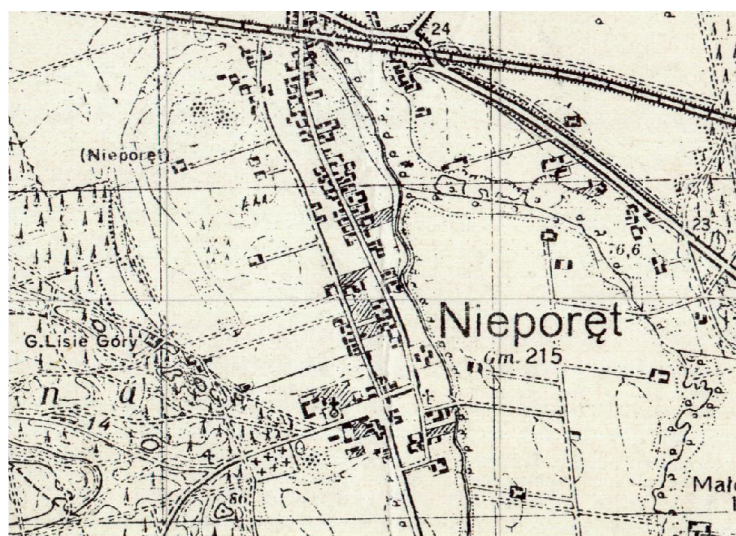

Ryc. 4. Granice Gminy Nieporęt w 1937 r.

Poniżej krótkiej charakterystyce poddano najważniejsze miejscowości, które odznaczają się zachowanym dziedzictwem materialnym, w których znajdują obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków. Dołączono również ryciny, które przedstawiają dane jednostki z 1937 r. i 1942 r.

NIEPORĘT

Pierwszy zapis o Nieporęciu pochodzi z 20 lipca 1387 roku. Sama nazwa miejscowości ma dwojakie znaczenie. Wg. interpretacji S. Rozponda (1984) należy je rozumieć jako (...) „nazwę topograficzną, charakteryzującą położenie tej miejscowości, płynie tu rzeka Długa, mająca niedaleko ujście do Narwi”. Starsi mieszkańcy miejscowości twierdzą, iż jest ona związana ze słowem „nieporęczny”. Dosłownie oznacza to „nieporęczny” dojazd do Warszawy poprzez nieutwardzoną drogę przez puszcę. Na przełomie wieku XIV i XV była to osada bartnicza, która zaopatrywała w miód m.in. kapitułę kolegiacką w Warszawie. W roku 1484 Bolesław V książę mazowiecki sprzedał Nieporęt Michałowi Wojciechowi Prażmowskiemu herbu Belina. Od 1526 r. Nieporęt oraz całe Mazowsze zostają królewską ziemią, na co wpłynęła śmierć ostatnich książąt królewskich Janusza i Stanisława. W roku 1596 król Zygmunt III Waza przeniósł swą siedzibę z Krakowa do Warszawy. W Nieporęciu postanowił ulokować swój dwór myśliwski. Wybór nie był przypadkowy. Nieporęt z jednej strony gwarantował wszelkie rozrywki myśliwskie, a z drugiej posiadał dogodny położenie lokalizacyjne. Miejscowość znajdowała się w głębokiej puszczy w widłach Wisły i Narwi oraz mieściła się przy szlaku prowadzącym od Warszawy przez Bródno ku przeprawie na Narwi i dalej odgałęzieniem szlaku bursztynowego na Jaćwierz. Dwór rodu Wazów był drewniany i powstał na początku XVII w. Swoją genezę z tego okresu posiada także Kanał Królewski, kiedy to Zygmunt III Waza uregulował stosunki wodne w puszczy nadnarwiańskiej. Innym istotnym dokumentem jest dekret biskupa ordynariusza płockiego Gembickiego z maja 1660 r., w którym podważono niejaki cud, który miałby mieć miejsce w miejscowej kaplicy. Integralną częścią Nieporętu jest barokowy kościół wraz z dzwonnica i cmentarzem przykościelnym mieszczącym się w centralnej części miejscowości. Ważnym elementem dziedzictwa materialnego jest ponadto zabytkowy cmentarz parafialny znajdujący się na południowy – zachód od kościoła. Jednym z nielicznych zapisków dotyczących ludności Nieporętu jest spis powszechny z 1921 r., w którym odnotowano 1006 katolików oraz 65 żydów.²

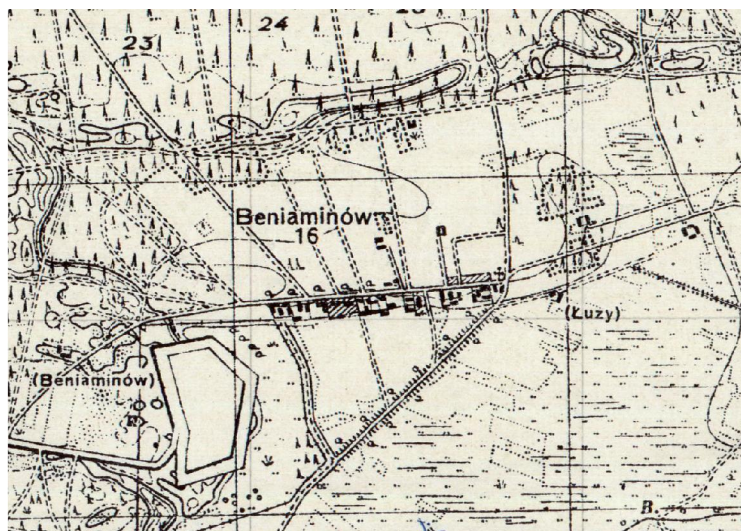
Ryc. 5. Nieporęt w 1937 r.

Źródło: www.mapywig.org

² Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Nieporęt na lata 2016 – 2019, s. 27

BENIAMINÓW

Historia Beniaminowa niewątpliwie związana jest z fortem mieszczącym się przy drodze powiatowej Białobrzegi – Radzymin. Fort umieszczono na południowy – zachód od zabudowań, które pierwotnie kształtem nawiązywały do rzędówki. Zabudowania mieściły się po południowej stronie drogi. Fort w Beniaminowie jest przykładem carskiej sztuki fortyfikacyjnej. W centralnej części fortu mieściły się betonowe koszary liczące 20 izb żołnierskich. Były one ztelefonizowane, ogrzewane i oświetlone. Wieś posiadała na koniec 2015 r. 213 mieszkańców. Oddalona jest od Nieporętu w odległości ok. 6,5 km (odległość drogowa).³ W 2023 r. miejscowość liczyła 212 osób.

Ryc. 6. Beniaminów w 1937 r.

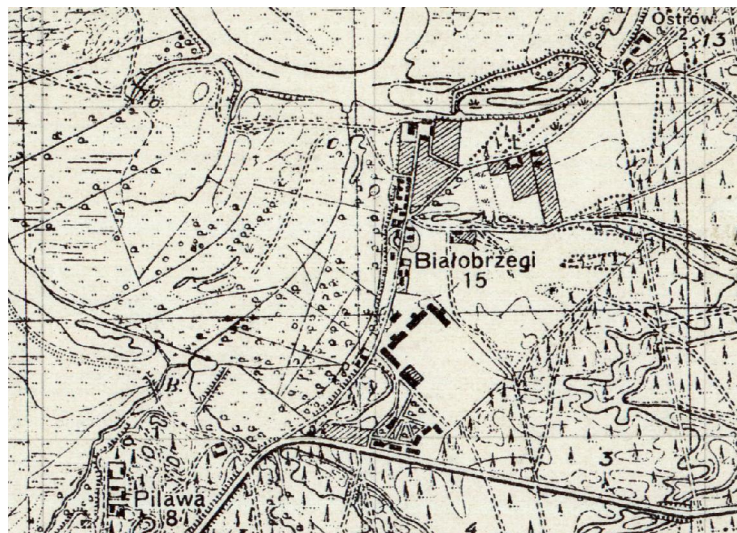
Źródło: www.mapywig.org

BIAŁOBRZEGI

Ze względu na działania wojenne w miejscowości nie zachowało się wiele obiektów historycznych. Na terenie wsi znajduje się pomnik upamiętniający internowanych oficerów Legionów Polskich, który jest repliką przedwojennego pomnika, postawionego z inicjatywy żołnierzy batalionu łączności stacjonującego w białobrzeskich koszarach. Na budynku koszarowym w Białobrzegach znajduje się tablica upamiętniająca oficerów Legionów Polskich. We wschodniej części miejscowości znajduje się cmentarz wojenny jeńców radzieckich. Białobrzegi posiadają charakter wsi o specjalnej funkcji – wieś wojskowa. Koszary założone zostały w latach 1907 – 1908. W 1917 r. nastąpił „kryzys przysięgowy” związany z internowaniem polskich żołnierzy na teren koszar w Białobrzegach. Przyczynom owego zajścia była odmowa złożenia przysięgi na wierność Niemcom i Austro–Węgrom przez oddziały I i II Brygady Pułku Legionów Polskich. Wieś posiadała na koniec 2015 r. 1 142 mieszkańców. Oddalona jest od Nieporętu w odległości ok. 2 km (odległość drogowa).⁴ W 2023 r. miejscowość liczyła 1 005 osób.

³ Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Nieporęt na lata 2016 – 2019, s. 31

⁴ Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Nieporęt na lata 2016 – 2019, s. 28

Ryc. 7. Białobrzegi w 1937 r.

Źródło: www.mapywig.org

MICHAŁÓW - GRABINA

Z historią miejscowości związana jest działalność kolonistów niemieckich. Wprowadzili oni nowoczesne jak na tamte czasy metody uprawy roli i hodowli zwierząt. Wielu z nich zajmował się działalnością leśną. Specjalizowali się również w budowaniu sieci melioracyjnych i osuszaniu gruntów. W latach 1824 – 1826 Michałów posiadał 18 domów i 65 mieszkańców. W roku 1921 miejscowość znajdowała się w Gminie Jabłonna i liczyła 11 katolików i 88 ewangelików. W przeciągu kilkudziesięciu lat następowało mieszanie się rodzin kolonistów z ludnością miejscową. W północno – zachodniej części charakteryzowanej jednostki w XIX w. osadnicy niemieccy założyli cmentarz. Położony jest on na wzniesieniu, po wschodniej stronie drogi prowadzącej do Józefowa, przy ul. Kwiatowej 20a. Jego powierzchnia wynosi ok. 0,5 ha. Zachowane zostały mogiły zbiorowe. Układ cmentarza jest czytelny dzięki pracom porządkowym przeprowadzonym w 2015 r. przez Nieporęckie Stowarzyszenie Historyczne przy pomocy mieszkańców i harcerzy. Działania te zostały sfinansowane przez Urząd Gminy Nieporęt. Ogólny stan cmentarza można ocenić jako dobry. W posiadaniu samoistnym nekropoli jest Gmina Nieporęt. W miejscowości znajduje się również przydrożna kapliczka znajdująca się na prywatnej posesji z 1911 roku przedstawiająca figurę NMP. Wieś posiadała na koniec 2015 r. 751 mieszkańców. Oddalona jest od Nieporętu w odległości ok. 9 km (odległość drogowa).⁵ W 2023 r. miejscowość liczyła 879 osób.

⁵ Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Nieporęt na lata 2016 – 2019, s. 30

Ryc. 8. Michałów-Grabina w 1942 r.

Źródło: www.mapywig.org

STANISŁAWÓW PIERWSZY

Miejscowość w 1827 r. liczyła 27 domów i 72 mieszkańców. Pod koniec XIX w. ich liczba wzrosła do 420 osób. W 1921 r. w Stanisławowie odnotowano 60 domostw. W podziale przynależności wyznaniowej odnotowano: 51 żydów, 74 katolików i 247 ewangelików, czyli najwięcej w całej gminie. O ich istnieniu przypomina dziś w miejscowości jedynie cmentarz ewangelicki przy ul. Konwaliowej, który można rozpoznać głównie po roślinności cmentarnej oraz drzewostanie. W miejscowości znajduje się także kamienny obelisk upamiętniający śmierć dwóch żołnierzy podchorążych AK. Wieś posiadała na koniec 2015 r. 1 627 mieszkańców. Oddalona jest od Nieporętu w odległości ok. 8 km (odległość drogowa).⁶ W 2023 r. miejscowość liczyła 2 114 osób.

Ryc. 9. Stanisławów Pierwszy w 1942 r.

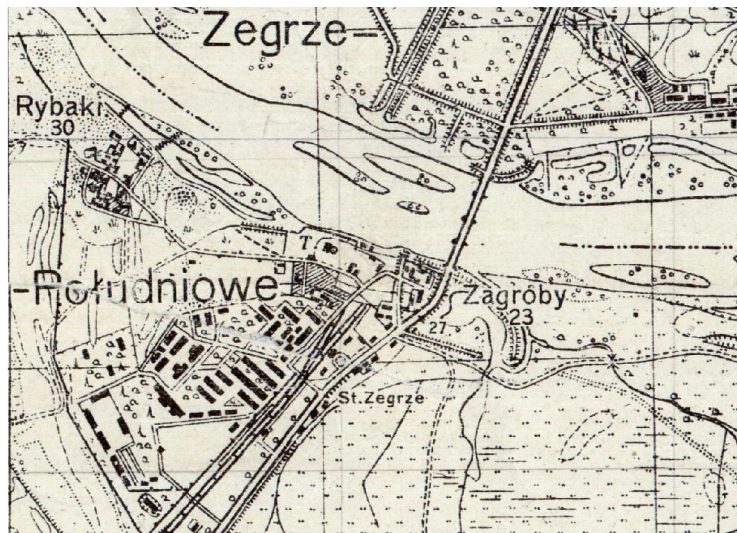
Źródło: www.mapywig.org

ZEGRZE POŁUDNIOWE

Osada po raz pierwszy wzmiankowana była w 1580 roku. Należała do niejakiego ławnika przysięgłego Marcina Rogali. W 1895 r. miejscowość posiadała 41 mieszkańców. W 1921 r. Zegrze Południowe

⁶ Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Nieporęt na lata 2016 – 2019, s. 28

liczyło już 223 mieszkańców, w tym 11 ewangelików. Historia miejscowości związana jest ściśle z zespołem koszar w Zagrobach (historyczna nazwa Zegrza Południowego). Naprzeciw Jeziora Zegrzyńskiego znajduje się miejscowość Zegrze, w której również zlokalizowano część budynków militarnych. Forty w obydwu miejscowościach to „Umocnienie duże” i „Umocnienie małe”, zwane także jako „Ordon” i „Karlinek”. Już w XIX w. rząd rosyjski zakupił od Radziwiłłów omawiane tereny celem wzniesienia twierdzy uzupełniającej od północy umocnienia Warszawskiego Regionu Fortecznego: Twierdzy Modlin i Twierdzy Warszawa. We wsi mieści się także tzw. Osiedle Wojskowe, które zostało założone z końcem XIX w. W jego pobliżu znajdują się Państwowe Wojskowe Zakłady Łączności Nr 1, które powstały w 1955 r. na potrzeby produkcji i remontu sprzętu łączności Sił Zbrojnych RP. Od 1963 r., kiedy utworzono Jezioro Zegrzyńskie, Zegrze Południowe stało się ważnym ośrodkiem turystyczno – rekreacyjnym w aglomeracji warszawskiej. Wieś posiadała na koniec 2015 r. 843 mieszkańców. Oddalona jest od Nieporętu w odległości ok. 4 km (odległość drogowa).⁷ W 2023 r. miejscowość liczyła 763 osób.

Ryc. 10. Zegrze Południowe w 1942 r.

Źródło: www.mapywig.org

5.2.5. Krajobraz kulturowy

Krajobraz kulturowy to inaczej krajobraz, w którym ogół cech naturalnych (przyrodniczych) został zdominowany przez dzieła rąk ludzkich (definicja NID). Z kolei w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wskazano, że jest to postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka.

Wszelkie przekształcenia, zmieniające wygląd krajobrazu kulturowego przez likwidowanie lub zniekształcenie cech stanowiących o jego wartościach stanowią zagrożenie jego zachowania. W celu jego ochrony Gminy mogą go chronić poprzez utworzenie parku kulturowego lub ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego. Gmina Nieporęt posiada miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, w których znajdują się zapisy ochronne dla obiektów zabytkowych. Na terenie Gminy Nieporęt nie odnotowuje się parku kulturowego.

⁷ Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Nieporęt na lata 2016 – 2019, s. 29

Osadnictwo i układy przestrzenne

Wsie Gminy Nieporęt reprezentują różne typy układów przestrzennych. Na terenie gminy kształtowanie się wiejskich układów przestrzennych związane było z warunkami naturalnymi jak przebieg rzeki Wisła, położeniem jeziora Zegrzyńskiego, sąsiedztwem Warszawy, czy przebiegiem dróg. Na skutek intensyfikacji budownictwa, głównie mieszkalnego zatraciły swoje pierwotne układy. Przekształcenia układów zabudowy wiejskiej nastąpiły głównie w miejscowościach, w których powstały nowe zabudowania, w sposób szczególny dotyczy to wsi w południowej części gminy, czy samego Nieporętu. Obszar Gminy Nieporęt charakteryzował się w okresie 20-lecia międzywojennego różnorodnymi układami przestrzennymi wsi. Były to zarówno wsie o zabudowie rozproszonej, jak i zwartej. W wyniku intensywnego rozwoju budownictwa mieszkalnego w ostatnich latach, zauważa się znaczne rozproszenie zabudowy na terenie gminy. Nie zachowały się tu dwory, czy inne obiekty rezydencjonalne wraz z towarzyszącymi, charakterystycznymi założeniami przestrzennymi.

Na obszarze Gminy Nieporęt występuje według podziału Kiełczewskiej-Zaleskiej z roku 1965, sieć osadnictwa skupionego z domieszką osiedli rozproszonych, sieć wsi średniej wielkości skupionych, o układzie węzłowym dróg, starszego pochodzenia, z domieszką osiedli rozproszonych i rzędówek nowszego pochodzenia (XIX i XX w.). Z kolei wg H. Szulca na terenie gminy znajdują się wsie regularne – rzędówki oraz duże ulicówki, duże owalnice, duże ślepe owalnice.

Poniżej wskazano miejscowości gminne wraz z ich charakterystycznymi rodzajami kształtów (układy wsi). Przykładowe wsie o terażniejszych układach przestrzennych to:

- Aleksandrów – wielodrożnica (wykształcona z rzędówki – obecna ulica Królewska (zabudowa po wschodniej części ulicy));
- Beniaminów – wielodrożnica (wykształcona z rzędówki – obecna ulica Fortowa (zabudowa po południowej części ulicy));
- Białobrzegi – wieś wojskowa;
- Izabelin – wielodrożnica (w 20-leciu międzywojennym zabudowa rozproszona);
- Józefów – wielodrożnica (w 20-leciu międzywojennym zabudowa rozproszona);
- Kąty Węgierskie – wielodrożnica (wykształcona zapewne z ulicówki – obecna ul. Kościelna i Strużańska);
- Michałów-Grabina – wielodrożnica (w 20-leciu międzywojennym wieś przypominała łańcuchówkę);
- Nieporęt – wielodrożnica (wykształcona zapewne z długiej ulicówki – obecna ulica Jana Kazimierza);
- Rembelszczyzna – wielodrożnica (wykształcona zapewne z ulicówki – obecna ul. Strużańska);
- Rynia – wielodrożnica (w 20-leciu międzywojennym również wielodrożnica);
- Stanisławów Drugi – wielodrożnica (w 20-leciu międzywojennym zabudowa rozproszona);
- Stanisławów Pierwszy – wielodrożnica (wykształcona z łańcuchówki – obecna ul. Słoneczna i Przyszłości)
- Wola Aleksandra – wielodrożnica (w 20-leciu międzywojennym zabudowa rozproszona);
- Wólka Radzymańska – wielodrożnica (wykształcona z ulicówki – obecna ulica Szkolna);
- Zegrze Południowe – wieś wojskowa.

Poniżej scharakteryzowano historyczne typy układów przestrzennych wsi wchodzących w skład Gminy Nieporęt.

- a) rzędówka – wieś o rzędowo – pasmowym układzie pól. Powstawały na niezagospodarowanych terenach: obszarach dolin rzecznych, obszarach bagiennych, sandrach, wydmach, puszczech.

Zabudowa rzędówek jest luźna i usytuowana jest wzdłuż drogi zazwyczaj po tylko jednej stronie;

- b) wielodrożnica – wieś kupowa/zwarta (*compact village*). Charakteryzuje się bezładną i chaotyczną zabudową z nieregularnym przebiegiem dróg;
- c) wieś o zabudowie rozproszonej (*loose-knit village*) – zabudowania występujące na obszarze wsi nie są zwarte;
- d) łańcuchówka – wieś leśno – łańcuchowa (*Waldhufendorf*). Wieś o datowaniu feudalnym, o regularnym układzie przestrzennym, którą cechuje luźna zabudowa wzdłuż drogi po obu jej stronach. Występujące zagrody znajdują się w równych odstępach od siebie na początku każdego łańcu, przypominają ogniwa rozrzuconego łańcucha;
- e) wieś wojskowa – typ wsi o funkcji specjalnej. W obrębie miejscowości mieści się Jednostka Wojskowa, a zabudowa mieszkalna wsi, bądź jej część została zaadaptowana z budynków powojсковych.

Na terenie Gminy Nieporęt nie odnotowuje się układów ruralistycznych wpisanych do rejestru zabytków, czy ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków.

5.2.6. Zabytki nieruchomości

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, w myśl art. 6 ust. 1 pkt. 1, ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchomości będące, w szczególności:

- a) krajobrazami kulturowymi,
- b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- c) dziełami architektury i budownictwa,
- d) dziełami budownictwa obronnego,
- e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- f) cmentarzami,
- g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

Na terenie Gminy Nieporęt znajdują się następujące zabytki nieruchomości, które znalazły się w gminnej ewidencji zabytków, będące:

- a) dziełami architektury i budownictwa,
- b) zespołami budowlanymi
- c) dziełami budownictwa obronnego,
- c) cmentarzami.

W Gminie Nieporęt obiekty architektury i budownictwa reprezentowane są przez kościół i dzwonnice w Nieporęciu. Zespoły budowlane na terenie gminy to zespoły budownictwa związane obiektami militarnymi, tj. fort w Beniaminowie oraz koszar w Białostrzegach. W gminnej ewidencji zabytków znajdują się również dzieła budownictwa obronnego, tj. pojedyncze obiekty w ramach fortu w Beniaminowie, budynki w koszarach w Białostrzegach, bunkier w Wólce Radzymińskiej oraz budynki w zespole koszar w Zagrobach (w Zegrzu Południowym). Stare, zabytkowe cmentarze zarówno polskie, niemieckie, jak i radzieckie znajdują się w Białostrzegach, Michałowie-Grabinie, Nieporęciu i

Stanisławowie Pierwszym. Powyższe formy zabytków zostały szczegółowo omówione w podrozdziale 5.4., a także 5.2.5 oraz 5.5.

5.2.7. Zabytki ruchome

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, w myśl art. 6 ust. 1 pkt. 2, ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania, zabytki ruchome będące w szczególności:

- dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej;
- kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje;
- numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami;
- wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego;
- materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach;
- instrumentami muzycznymi;
- wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi;
- przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej (art. 10 ust 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Na terenie Gminy Nieporęt znajdują się liczne zabytki ruchome, które zostały przedstawione w poniższej tabeli. Mając na uwadze względy bezpieczeństwa oraz wrażliwość danych, podano informacje ogólne, chroniąc cenne obiekty kultu religijnego.

Tabela 3. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków oraz ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków

Lp.	Miejscowość	Miejsce przechowywania	Nazwa obiektu	Ilość	Datowanie	Forma ochrony
1	Nieporęt	kościół parafialny rzymsko – katolicki p.w. Niepokalanego Poczęcia NMP	wyposażenie świątyni i zewnętrzne epitafia	6 obiektów	XVII-XIX w.	wpis do rejestru zabytków pod nr B-221 z 16.09.1970 r.
			wyposażenie świątyni	9 pozycji		województwa ewidencja zabytków
2	Nieporęt	dzwonnica przy kościele	dzwon Jan Kazimierz	1	1739 r.	wpis do rejestru zabytków pod nr B-220 z 16.09.1970 r.
3	Nieporęt	cmentarz przykościelny	nagrobek Omylińskich	1	po 1850 r.	wpis do rejestru zabytków pod nr B-223 z 16.09.1970 r.

Lp.	Miejscowość	Miejsce przechowywania	Nazwa obiektu	Ilość	Datowanie	Forma ochrony
			nagrobek Kowalskiego Szymona	1	po 1857 r.	wpis do rejestru zabytków pod nr B-222 z 16.09.1970 r
4	Nieporęt	cmentarz parafialny	nagrobek Paszkiewiczza Jewgienija Michajłowicza	1	1896 r.	wojewódzka ewidencja zabytków
			nagrobek Smoczyńskich Małgorzaty i Stanisława	1	1903 r.	wojewódzka ewidencja zabytków
			nagrobek Smoczyńskiego Mateusza	1	1906 r.	wojewódzka ewidencja zabytków
			nagrobek Warszawskiej Doroty	1	1854 r.	wojewódzka ewidencja zabytków
			nagrobek nn I	1	XIX w.	wojewódzka ewidencja zabytków
			nagrobek nn II	1	XIX w.	wojewódzka ewidencja zabytków
			krzyż na obelisku	1	1906 r.	wojewódzka ewidencja zabytków
			rzeźba matki Bożej	1	1863 r.	wojewódzka ewidencja zabytków
5	Nieporęt	przy Kąpielisku Dzika Plaża	dawny holownik parowy Ziemowit	1	1907 r.	wpis do rejestru zabytków pod nr B-444 z 17.10.2017 r.
6	Wólka Radzywińska	przy drodze nr 631 Nieporęt-Marki	Pomnik żołnierzy 28 Pułku Strzelców Kaniowskich poległych 15 sierpnia 1920 r. pod Radzyminem	1	lata 20. XX w.	wpis do rejestru zabytków pod nr B-136 z 31.07.2007 r.

Źródło: Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Warszawie

Fot. 1. Nagrobek Szymona Kowalskiego na cmentarzu przykościelnym w Nieporęcie

Źródło: fotografia własna, 2024 r.

Ponadto na terenie Gminy Nieporęt znajdują się liczne kapliczki, krzyże przydrożne i pomniki, które nie są objęte wpisem do rejestru zabytków ruchomych oraz ujęciem w wojewódzkiej ewidencji zabytków ruchomych. W poniższej tabeli przedstawiono tylko najstarsze, historyczne obiekty niekubaturowe, które również (przynajmniej część z nich) powinny być chronione. Z poniżej grupy obiektów, na wyróżnienie zasługuje Figura Matki Bożej Pocieszycielki Strapionych z 1863 r. Jest to obiekt znajdujący się przed wejściem do kościoła parafialnego w Nieporęcie. Wymaga pełnej ochrony, a także prac konserwatorskich. Ostatni raz prace takie przeprowadzono w 2001 r. pod kierunkiem Jolanty Gasparskiej. Ogrodzenie wykonał nieodpłatnie Waldemar Szczechowski. Ww. prace odbyły się dzięki staraniom proboszcza, parafian i członków Towarzystwa Przyjaciół Nieporętu. Fundatorem Figury w 1863 r. był Jakób Dębowski, ziemianin na Dąbkowiznie, który postawił figurę jako wotum wdzięczności za ocalenie i powrót do ojczyzny z Sybiru.

Tabela 4. Przydrożne kapliczki, krzyże i pomniki

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Lokalizacja	Czas powstania
1	Aleksandrów	kapliczka NMP	ul. Królewska	1900 r., 2009 r.
2	Beniaminów	krzyż drewniany	na granicy miejscowości łąki Radzymińskie	1918 r.
3	Białobrzegi	Pomnik Legionistów Marszałka Józefa Piłsudskiego w Białobrzegach	przy szkole	1931, rekonstrukcja z 2002 r.
4	Białobrzegi	kapliczka na Dębie – pomniku przyrody	ul. Starych Dębów	1914 r., 2021 r.
5	Kąty Węgierskie	krzyż drewniany z figurą	ul. Przyleśna	brak danych
6	Michałów - Grabina	kapliczka-krzyż	ul. Kwiatowa przy granicy z Józefowem	1911 r.

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Lokalizacja	Czas powstania
7	Nieporęt	Figura Matki Bożej Pocieszycielki Strapionych	Plac Wolności – przy kościele	1863 r.
8	Nieporęt	Figura Najświętszego Serca Pana Jezusa	Plac Wolności – przy kościele	brak danych
9	Nieporęt	krzyż żelazny na obelisku - Korzeniewscy	na terenie cmentarza przykościelnego	1906 r.
10	Nieporęt	kapliczka skrzynkowa na drzewie	ul. Jana Kazimierza/ul. Rejtana	1900 r., 2009 r.
11	Nieporęt	krzyż żelazny na mogile Nieznanego Żołnierza Polskiego	ul. Nowolipie	1920 r.
12	Rynia	kapliczka	ul. Radzymańska/ ul. Główna	1948 r.
13	Rynia	kapliczka żelazna na drzewie		brak danych
14	Stanisławów Pierwszy	Pomnik Mieczysława Stępnowskiego i Stanisława Felickiego „Alfa i Skiby”	ul. Strużańska	1943 r., 1957 r.
15	Wólka Radzymańska	krzyż żelazny na obelisku 1	ul. Majowa/ ul. Szkolna	brak danych
16	Wólka Radzymańska	krzyż żelazny na obelisku 2	ul. Szkolna	brak danych
17	Zegrze Południowe	krzyż drewniany	ul. Radziwiłła	brak danych

Źródło: Przydrożne kapliczki Gminy Nieporęt, Nieporęt, 2022 r.

Fot. 2. Figura Matki Bożej Pocieszycielki Strapionych w Nieporęciu

Źródło: fotografia własna, 2024 r.

5.2.8. Zabytki archeologiczne

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, w myśl art. 6 ust. 1 pkt. 3, ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania zabytki archeologiczne, będące w szczególności:

- pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa;
- cmentarzyskami;
- kurhanami;

- relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Narodowy Instytut Dziedzictwa w następujący sposób definiuje pojęcie stanowiska archeologicznego: „Nieruchomy zabytek archeologiczny, zwany także stanowiskiem archeologicznym, to zwarty przestrzennie obszar w obrębie którego występują źródła archeologiczne (zabytki nieruchome i ruchome oraz inne ślady wykorzystania terenu przez człowieka) wraz z otaczającym je kontekstem – tzw. nawarstwieniami kulturowymi, czyli warstwami ziemi, które powstały na stanowisku (np. osadzie pradziejowej) w trakcie jego funkcjonowania w przeszłości.”

Ochrona stanowisk archeologicznych jest niezwykle trudna ze względu na ich specyfikę. Są one nieodnawialne, zatem każda ingerencja, np. podczas prowadzonych badań archeologicznych przyczynia się do nieodwracalnych zmian w układzie nawarstwień. Dziedzictwo zabytków archeologicznych obejmuje zarówno zabytki nieruchome, jak i ruchome. Dlatego też należy stosować zróżnicowaną strategię ochrony. Zabytki archeologiczne, to zabytki na pierwszy pozór niewidoczne, znajdujące się pod ziemią lub pod wodą. Dopiero przebadanie takiego stanowiska daje możliwość zdobycia wiedzy o nim, np. informacje o funkcji stanowiska, jego datowanie. Ochrona zabytków archeologicznych prowadzona jest zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju. Zaś zrównoważony rozwój to taki rozwój, który zaspokajając potrzeby współczesnych społeczeństw, nie będzie jednocześnie ograniczał możliwości rozwojowych przyszłych pokoleń. Zakłada równoległy rozwój gospodarki, społeczeństwa i środowiska. W przypadku nieodnawialnych zasobów dziedzictwa archeologicznego oznacza to ochronę zabytków archeologicznych in situ czyli w miejscu ich pierwotnego występowania, przez zachowanie ich dla przyszłych pokoleń w stanie możliwie nienaruszonym.

W przypadku prowadzenia robót budowlanych w sytuacji gdy miejsce prowadzenia prac znajduje się w strefie ochrony archeologicznej obowiązujące są ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego wskazującego na ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków. W sytuacji gdy na danym obszarze nie występuje miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego wiążące są zapisy zawarte w decyzji o warunkach zabudowy.

W przypadku prowadzenia robót budowlanych, gdy miejsce prowadzenia prac nie znajduje się w strefie ochrony archeologicznej ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami obliuguje wykonawcę (inwestora) do konkretnych zachowań w myśl art. 32. ust. 1.: Kto, w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych, odkrył przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem, jest obowiązany:

- 1) wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot;
- 2) zabezpieczyć, przy użyciu dostępnych środków, ten przedmiot i miejsce jego odkrycia;
- 3) niezwłocznie zawiadomić o tym właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta).

Dalej, zgodnie z ust. 5.: Po dokonaniu oględzin odkrytego przedmiotu wojewódzki konserwator zabytków wydaje decyzję:

- 1) pozwalającą na kontynuację przerwanych robót, jeżeli odkryty przedmiot nie jest zabytkiem;
- 2) pozwalającą na kontynuację przerwanych robót, jeżeli odkryty przedmiot jest zabytkiem, a kontynuacja robót nie doprowadzi do jego zniszczenia lub uszkodzenia;
- 3) nakazującą dalsze wstrzymanie robót i przeprowadzenie, na koszt osoby fizycznej lub jednostki organizacyjnej finansującej te roboty, badań archeologicznych w niezbędnym zakresie.

W sytuacji gdy wykonawca nie dostosuje się do zaleceń zawartych w art. 32. ust. 1., art. 115. ust. 1 mówi o dalszych konsekwencjach: Kto niezwłocznie nie powiadomił wojewódzkiego konserwatora

zabytków lub wójta (burmistrza, prezydenta miasta) albo dyrektora urzędu morskiego o odkryciu w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem, a także nie wstrzymał wszelkich robót mogących uszkodzić lub zniszczyć znaleziony przedmiot i nie zabezpieczył, przy użyciu dostępnych środków, tego przedmiotu i miejsca jego znalezienia, podlega karze grzywny. W ustępie 2. mowa jest o grzywnie w wysokości dwudziestokrotnego minimalnego wynagrodzenia na wskazany cel społeczny związany z opieką nad zabytkami.

W przypadku znalezienia zabytku archeologicznego ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami obliguje w takiej sytuacji do konkretnego zachowania. W artykule 33. ust. 1 czytamy: Kto przypadkowo znalazł przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem archeologicznym, jest obowiązany, przy użyciu dostępnych środków, zabezpieczyć ten przedmiot i oznakować miejsce jego znalezienia oraz niezwłocznie zawiadomić o znalezieniu tego przedmiotu właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta).

Art. 35. ust. 1. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami jasno rozstrzyga: Przedmioty będące zabytkami archeologicznymi odkrytymi, przypadkowo znalezionymi albo pozyskanymi w wyniku badań archeologicznych, stanowią własność Skarbu Państwa.

Osobom, które odkryły bądź przypadkowo znalazły zabytek archeologiczny, przysługuje nagroda, jeżeli dopełniły one obowiązków wymienionych w ustawie (art. 34. ust. 1.).

Art. 116. określa konsekwencje finansowe z niewywiązania się z art. 33. ust. 1.: Kto niezwłocznie nie powiadomił wojewódzkiego konserwatora zabytków lub wójta (burmistrza, prezydenta miasta) albo dyrektora urzędu morskiego o przypadkowym odkryciu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem archeologicznym, a także nie zabezpieczył, przy użyciu dostępnych środków, tego przedmiotu i miejsca jego znalezienia, podlega karze grzywny. W ustępie 2. mowa jest o grzywnie w wysokości dwudziestokrotnego minimalnego wynagrodzenia na wskazany cel społeczny związany z opieką nad zabytkami.

Prowadzenie badań archeologicznych zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt. 5 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wymaga wcześniejszego uzyskania pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków. Obowiązek ten, w odróżnieniu do zabytków nieruchomości i zabytków ruchomych, obejmuje nie tylko prowadzenie badań przy zabytkach archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków, lecz przy wszystkich obiektach spełniających definicję zabytku archeologicznego.

Niezwykle ważną regulacją dotyczącą zabytków archeologicznych są przepisy art. 31 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Zgodnie z ww. art. osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna, która zamierza realizować roboty budowlane przy zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru lub objętym ochroną konserwatorską na podstawie ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub znajdującym się w ewidencji wojewódzkiego konserwatora zabytków albo roboty ziemne lub dokonać zmiany charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, co doprowadzić może do przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego – jest obowiązana pokryć koszty badań archeologicznych oraz ich dokumentacji, jeżeli przeprowadzenie tych badań jest niezbędne w celu ochrony tych zabytków. Wyjątek stanowi art. 82a ust. 1 ww. ustawy.

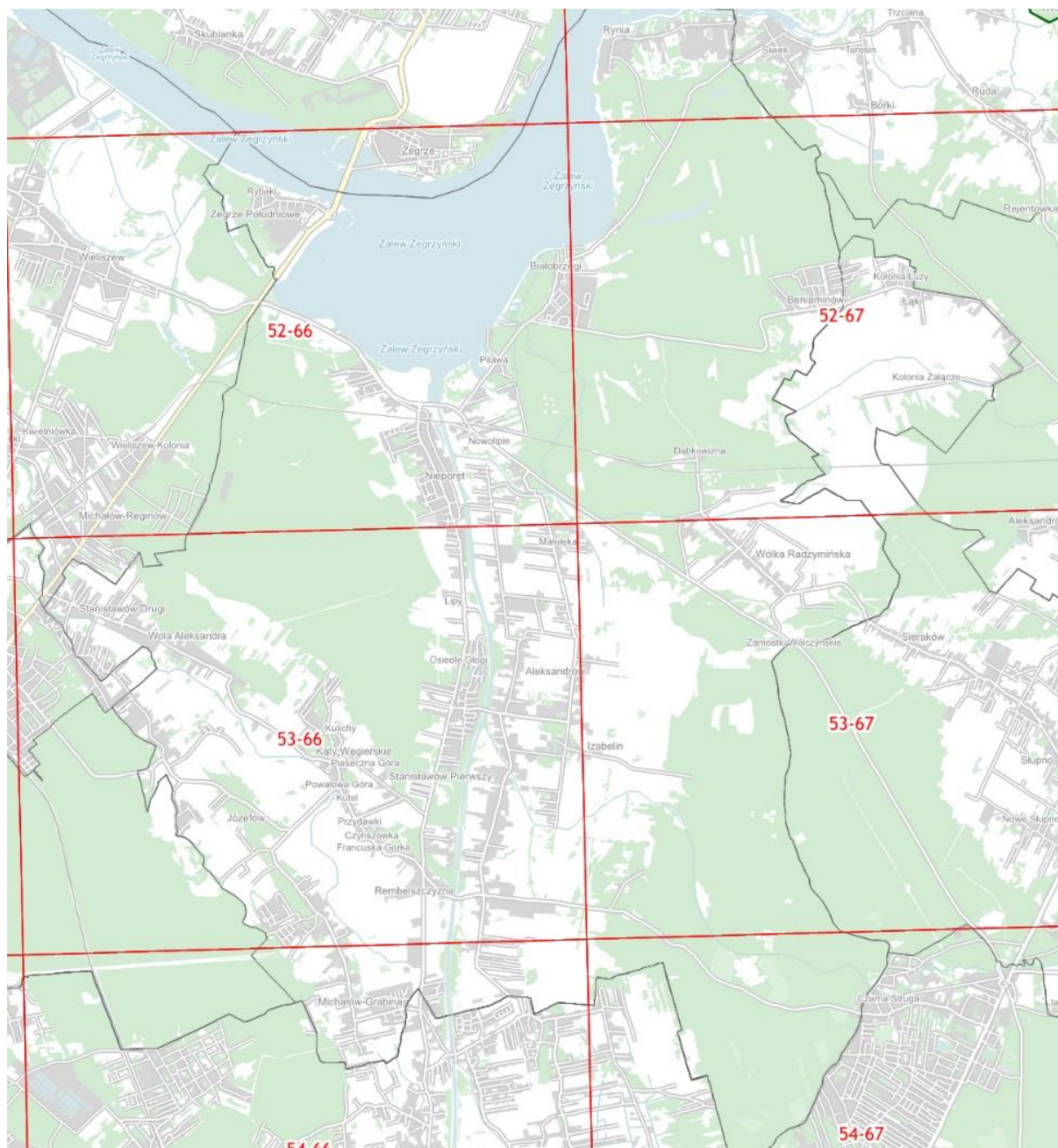
W gminnej ewidencji zabytków archeologicznych Gminy Nieporęt ujęto 190 stanowisk archeologicznych. Znajdują się w niej ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków. Dla stanowisk archeologicznych Gmina Nieporęt opracowała karty gminnej ewidencji zabytków w 2016 r., które uzyskały pozytywną opinię Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. W przypadku nowo odkrytych

stanowisk, należy opracować dodatkowe karty wg nowego wzoru, zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. z dnia 4 października 2019 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem. Ewidencja stanowi podstawową wiedzę na temat zachowanego dziedzictwa materialnego gminy i zarazem jest najpełniejszym udokumentowanym katalogiem obiektów zabytkowych występujących w Gminie Nieporęt. Wszystkie nieruchomości archeologiczne ujęte w GEZ przedstawione zostały w załączniku nr 2.

Zgodnie z danymi Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Warszawie, liczba stanowisk archeologicznych z terenu Gminy Nieporęt liczy 206. W tym miejscu należy wyjaśnić, że 11 stanowisk przypisano do miejscowości Michałów-Reginów, która podobnie jak i stanowiska przypisane do niej znajduje się terytorialnie na terenie Gminy Wieliszew. Ponadto po przeprowadzeniu analizy przestrzennej stanowisk stwierdza się, że 4 stanowiska mieszczące się w Zegrzu Północnym należą do Gminy Serock, a stanowisko pod nazwą „Lasy Państwowe” przynależy do Gminy Wieliszew.

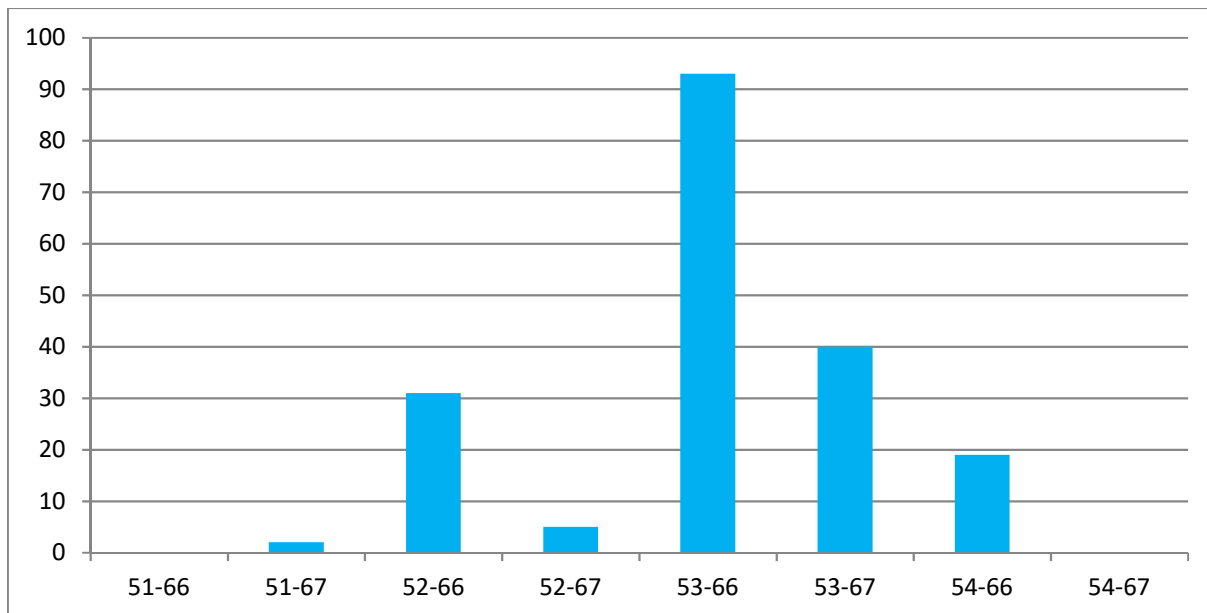
Wszystkie stanowiska archeologiczne z terenu Gminy Nieporęt ujęte zostały w wojewódzkiej ewidencji zabytków. **Żadne stanowisko nie zostało wpisane do rejestru zabytków.**

Obszar gminy obejmuje w podziale AZP 8 sektorów, na których znajdują się stanowiska archeologiczne. Każdy z nich posiada wymiary 5 x 8 km, czyli 40 km². Poniżej przedstawiono obszary AZP, które znajdują się na terenie gminy. Stwierdza się, że 8 obszarów AZP nachodzi na teren Gminy Nieporęt: 51-66, 51-67, 52-66, 52-67, 53-66, 53-67, 54-66, 54-67. Należy zaznaczyć, że obszar AZP 51-66 tylko w marginalnym stopniu wkracza na teren gminy zajmując część jeziora Zegrzyńskiego i nie odnotowuje się na nim udokumentowanych stanowisk archeologicznych, podobnie jak i na obszarze 54-67. Na pozostałych 6 obszarach AZP stanowiska archeologiczne występują. Obszar AZP 53-66 zajmuje największą powierzchnię na terenie gminy i jego pokrycie wynosi ok. 80%.

Ryc. 11. Obszary AZP na terenie Gminy Nieporęt

Źródło: www.mapy.zabytek.gov.pl

Wyk. 1. Liczba stanowisk archeologicznych z podziałem na sektory AZP

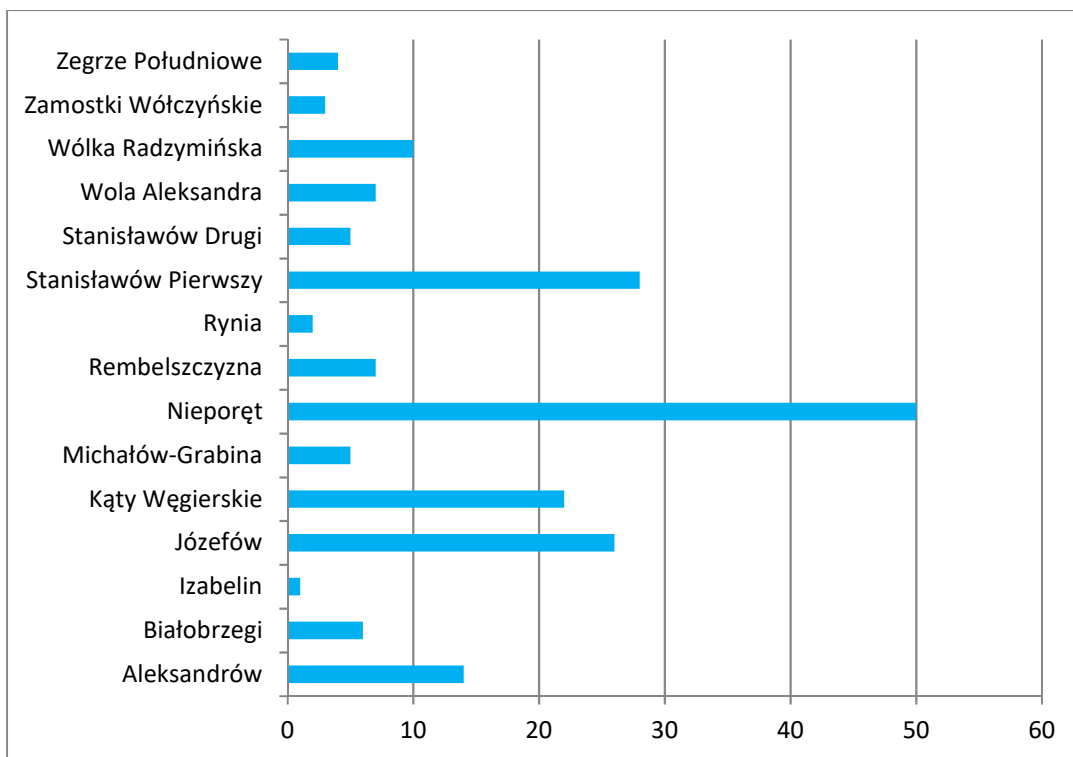
Źródło: opracowanie własne na podstawie GEZ

Najwięcej stanowisk archeologicznych odnotowano na obszarze 53-66 (93) i jest to niemal połowa wszystkich stanowisk archeologicznych z terenu gminy. Powyżej 30 stanowisk odnotowano na obszarach AZP: 52-66 oraz 53-67. Należy zaznaczyć, że rozmieszczenie stanowisk na terenie gminy nie jest równomierne. Kumulacja stanowisk archeologicznych rozciąga się w pasie wzdłuż Kanału Żerańskiego, na terenie Nieporętu i Stanisławowa Pierwszego. Kolejne nasycenie stanowisk ma miejsce wzdłuż Kanału Brudnowskiego. W części północnej od miejscowości Wola Aleksandra w kierunku południowo-wschodnim do Rembelszczyzny. Równoległy pas ze znaczną liczbą stanowisk przechodzi w tym samym kierunku od centralnej części Józefowa do północnych granic Michałowa-Grabiny.

Jedne z pierwszych odkryć archeologicznych na terenie gminy miały miejsce w 1913 r. i dotyczyły wczesnośredniowiecznego cmentarzyska z XI – XII w. położonego w Nieporęcie. W latach 20. i 30. XX w. zarejestrowano kilka ważnych śladów osadnictwa w pobliżu Nieporętu. W latach 50. i 60. pracownicy dawnego Instytutu Historii Kultury Materialnej prowadzili prace wykopaliskowe związane z budową Zalewu Zegrzyńskiego. W ich trakcie odkryto liczne ślady osadnictwa. Największą liczbę zabytków archeologicznych na terenie gminy odkrył w latach 90. Stefan Woyda – ok 150 o różnej chronologii. Ważnym faktem archeologicznym jest odkrycie w 2006 r. w Nieporęcie na ul. Dworcowej fragmentu fundamentów XVII – wiecznej budowli należącej do rodu Wazów. Odnaleziono tu m.in.: szkło butelkowe, fragmenty talerzy i kafli piecowych oraz błękitny kafel piecowy w kształcie korony Wazów. Ostatni artefakt wydaje się być najważniejszym znalezionym zabytkiem tym bardziej, iż na jego odwrocie zamieszczono informacje dotyczące wytwórcy. Fundamenty budowli po przeprowadzonych pracach archeologicznych zostały zasypane.⁸

Na terenie 15 jednostek osadniczych znajduje się 190 stanowisk archeologicznych. Ponadto odnotowano 6 stanowisk archiwalnych o nieustalonej lokalizacji. Najwięcej stanowisk archeologicznych na terenie Gminy Nieporęt znajduje się w samym Nieporęcie – 50. Większą liczbę stanowisk odnotowuje się również w miejscowościach: Stanisławów Pierwszy (28), Józefów (26), Kąt Węgierskie (22). W pozostałych miejscowościach ich liczba nie przekroczyła 20.

⁸ Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Nieporęt na lata 2016-2019, s. 46

Wyk. 2. Liczba stanowisk archeologicznych z podziałem na miejscowości

Źródło: opracowanie własne na podstawie GEZ

Funkcje poszczególnych stanowisk są niekiedy mocno zróżnicowane. Wielokrotnie na poszczególnych stanowiskach stwierdzono współwystępowanie pozostałości osadniczych z różnych okresów chronologicznych. I tak np. w miejscowościach: Aleksandrów, Józefów, Nieporęt znajdują się stanowiska wielokulturowe z 5 różnymi okresami historycznymi. Jednak najczęściej okresów historycznych odnotowano na stanowisku w Stanisławowie Pierwszym - 7. Powyżej wymienione stanowiska z różnymi chronologiami, świadczą o ciągłości osadniczej na tych terenach. W każdej z tych miejscowości odnotowano ślady osadnictwa, rzadziej osady oraz niekiedy cmentarzyska..

Tabela 5. Stanowisko archeologiczne najbardziej zróżnicowane chronologicznie

Lp.	Miejscowość	AZP	Nr w miejsc.	Nr na obsz.	Funkcja obiektu	Chronologia
1	Stanisławów Pierwszy	53-66	8	20	ślad osadnictwa	wczesna epoka brązu
					ślad osadnictwa	epoka brązu?
					ślad osadnictwa	okres halsztacki
					osada	starożytność
					osada	późny okres lateński-okres wpływów rzymskich
					cmentarzysko	starożytność
					osada	wczesne średniowiecze/średniowiecze

Źródło: opracowanie własne na podstawie GEZ

W ramach istniejącego zasobu archeologicznego stwierdzono zaewidencjonowanie różnych rodzajów stanowisk archeologicznych, które wymieniono w poniższej tabeli. Z powyższego zestawienia wynika, że zdecydowanie najczęściej odnotowano śladów osadnictwa – 267 oraz osad- 76. Na obszarze Gminy Nieporęt nie występują formy terenowe widoczne na powierzchni takie jak: grodziska, kurhany, czy wały. Jak wspomniano wcześniej, nie ma tu form krajobrazowych, wszystkie stanowiska archeologiczne należy zaliczyć do tzw. stanowisk ziemnych.

Tabela 6. Zróżnicowanie stanowisk archeologicznych ze względu na określone funkcje

Lp.	Funkcja obiektu	Ilość
1	ślad osadnictwa	267
2	osada	76
3	cmentarzysko	31
4	skarb	1
5	cmentarz	1

Źródło: opracowanie własne na podstawie GEZ

Na terenie gminy występują stanowiska archeologiczne z okresu od paleolitu, poprzez epokę brązu, okres halsztacki, lateński, wpływów rzymskich, wędrówek ludów, wczesnośredniowieczny, średniowiecze na okresie nowożytnym skończywszy. Stanowiska paleolityczne zaewidencjonowano w Białobrzegach, Nieporęcie oraz Wólce Radzymińskiej.

Wszelkie prace inwestycyjne prowadzone przez Gminę Nieporęt, które związane były z pracami ziemnymi stanowiącymi potencjalne zagrożenie dla zabytków archeologicznych uzgadniane były z WKZ. Należy pamiętać, że do istotnych zagrożeń dla stanowisk archeologicznych należy zaliczyć czynniki naturalne, np. działalność rzek, czy czynniki ludzkie związane z pracami ziemnymi, jak np.:

- kanalizacja;
- wodociągi;
- inwestycje mieszkaniowe, usługowe i przemysłowe;
- budowa dróg, obwodnic;
- lokalizacje żwirowni, kopalni kruszywa;
- planowane zalesienia;
- melioracje;
- regulacje cieków wodnych i budowa zbiorników retencyjnych;
- głęboka orka;
- gwałtowne zjawiska atmosferyczne.

Do innego typu zagrożeń należy zaliczyć działalność nielegalnych poszukiwaczy zabytków, którzy mogą na trwale uszkodzić historyczne nawarstwienia zabytku.

W najbliższym czasie nie przewiduje się zadań inwestycyjnych przewidzianych przez Gminę Nieporęt, które mogłyby występować w kolizji ze stanowiskami archeologicznymi. W przypadku pojawienia się prac polegających na pracach ziemnych, np. budowa, czy modernizacja dróg, wszelkie prace uzgadniane będą z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Wszelkie prace przy stanowiskach archeologicznych należy uzgodnić z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Wszystkie stanowiska archeologiczne podlegają ochronie.

Baza danych o stanowiskach archeologicznych nie jest bazą zamkniętą i ma charakter zbioru otwartego.

5.2.9. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych

Na terenie Gminy Nieporęt w latach 2010 – 2020 w wieży budynku Gminnego Ośrodka Kultury gromadzone były historyczne zabytki w formie stałej ekspozycji. Zbiory obejmowały takie elementy jak:

- historyczne mapy okolic Warszawy;
- elementy uzbrojenia żołnierzy Armii Radzieckiej i Wojska Polskiego z walk w 1944 roku;
- elementy wyposażenia Wojska Polskiego w 1939 roku;

- elementy uzbrojenia i wyposażenie z walk 1920 roku;
- odznaczenia wojskowe;
- historyczne zdjęcia Nieporętu oraz osób z nim związanych.

Ze względu na niekorzystne warunki atmosferyczne, trudności komunikacyjne związane z wejściem po schodach, Nieporęckie Stowarzyszenie Historyczne postanowiło ratować eksponaty i przenieść je czasowo w bezpieczne miejsce. Obecnie trwają poszukiwania nowego lokum celem ekspozycji zbiorów.

5.2.10. Dziedzictwo niematerialne

Narodowy Instytut Dziedzictwa definiuje dziedzictwo niematerialne jako tradycję, żywe niematerialne przejawy kultury odziedziczone po przodkach i przekazywane kolejnym pokoleniom, takie jak:

- tradycje i przekazy ustne między innymi bajki, przysłowia, pieśni, oracje, opowieści wspomnieniowe i wierzeniowe, historie, przemowy, lamenty pogrzebowe, zawołania pasterskie i handlowe, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego;
- sztuki widowiskowe i tradycje muzyczne w tym tradycje muzyczne wokalne, instrumentalne i taneczne, widowiska religijne, karnawałowe i doroczne;
- praktyki społeczno-kulturowe takie jak zwyczaje, rytuały i obrzędy doroczne, sytuacyjne i rodzinne, chrzciny, wesela, pogrzeby, ceremonie lokalne i środowiskowe, zwyczaje odpustowe i pielgrzymki, gry i zabawy, folklor dziecięcy, sposoby świętowania, praktyki służące nawiązywaniu kontaktów międzyludzkich, sposoby składania życzeń, tradycyjne wyobrażenia o wszechświecie na przykład meteorologia ludowa;
- wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata; tradycyjne sposoby leczenia; zamawiania miłosne i medyczne;
- wiedza i umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym.

Zgodnie z Konwencją UNESCO w sprawie dziedzictwa niematerialnego jego definicja brzmi następująco: „Niematerialne dziedzictwo kulturowe” oznacza praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedzę i umiejętności – jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturową – które wspólnoty, grupy i w niektórych przypadkach, jednostki uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego. To niematerialne dziedzictwo kulturowe, przekazywane z pokolenia na pokolenie, jest stale odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich otoczeniem, oddziaływaniem przyrody i ich historią oraz zapewnia im poczucie tożsamości i ciągłości, przyczyniając się w ten sposób do wzrostu poszanowania dla różnorodności kulturowej oraz ludzkiej kreatywności. Dla celów niniejszej Konwencji, uwaga będzie skierowana wyłącznie na takie niematerialne dziedzictwo kulturowe, które jest zgodne z istniejącymi instrumentami międzynarodowymi w dziedzinie praw człowieka, jak również odpowiada wymogom wzajemnego poszanowania między wspólnotami, grupami i jednostkami oraz zasadom zrównoważonego rozwoju.”

Również w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w art. 6 ust. 2 przywoływane są zapisy dotyczące pośrednio dziedzictwa materialnego: „ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej”.

Z terenu Gminy Nieporęt nie odnotowuje się wpisu na Krajową Listę Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego (103 wpisy- stan na sierpień 2024 r.) oraz krajowego rejestru dobrych praktyk w ochronie niematerialnego dziedzictwa kulturowego (11 wpisów- stan na sierpień 2024 r.). Na terenie Gminy Nieporęt nie ma także produktów tradycyjnych, których listę prowadzi Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Występują tu jednak przykłady lokalnego dziedzictwa niematerialnego, które przedstawiono poniżej.

Obszar Gminy Nieporęt położony jest w regionie etnograficznym Mazowsze w tzw. „ziemi warszawskiej”. Sama nazwa Mazowsze wywodzi się najprawdopodobniej od litewskiego słowa „*māžas*” - mały. Bardziej prawdopodobną genezą nazwy Mazowsze jest tłumaczenie przedrostka „maz”, jako smoła, błoto, dziegć. Średniowieczne, duże obszary Mazowsza pokrywały bagna i błota. W związku z tym miejscowa ludność wytwarzała maź, która służyła m.in. do smarowania osi wozów. Dlatego też nazwę Mazowszanin utożsamia się z Mazurem, Mazochem, czyli osobą ubrudzoną błotem. Region Mazowsza od wieków stanowił oddzielną jednostkę terytorialno – administracyjną Polski. Jednakże nie jest to spójny obszar etnograficznie. Na Mazowszu ukształtowało się kilka mikroregionów, czego przyczynami były warunki wewnętrzne, środowisko geograficzne, w tym głównie przebieg rzek oraz usytuowanie głównego ośrodka względem innych. Jednakże wszystkie te obszary łączy wspólny strój ludowy, w którym dominuje motyw pasiaka. Niestety na terenie Gminy Nieporęt tradycja noszenia strojów ludowych nie przetrwała.⁹

Tereny dzisiejszej gminy Nieporęt były do niedawna mocno zróżnicowane kulturowo i narodowościowo. Trzon ludności stanowiła ludność polska. Jednak przynajmniej od XVII w. tereny Mazowsza objęte były różnymi akcjami osiedleńczymi. Nie inaczej było na terenach opisywanej jednostki. W tradycji lokalnej przekazywane są informacje o osadnikach tatarskich. Trudno jednak je potwierdzić i zweryfikować. Bez żadnych już wątpliwości można mówić o osadnictwie żydowskim i niemieckim (olęderskim). Większość miejscowości gminy zamieszkiwali Żydzi, choć w przeciwieństwie do innych miast i wsi mazowieckich nie stanowili większości. Specyficzne panujące w tej części Mazowsza warunki geograficzne, a szczególnie hydrologiczne spowodowały, że osadnictwo niemieckie (olęderskie) było tu szczególnie intensywne. Pierwsze akcje osiedleńcze odbywały się już pod koniec XVIII w., by swoje apogeum osiągnąć na początku XIX w.. Dzisiejsze wsie Stanisławów Pierwszy, Józefów, Michałów-Grabina, Izabelin, Aleksandrów i Augustówek aż do czasów II wojny światowej zasiedlone były przez mniejszość protestancką, powszechnie nazywaną niemiecką. Byli to jednak osadnicy z różnych stron, zarówno z terenów północnych Niemiec, jak i dzisiejszej Holandii czy wreszcie z obszarów Pomorza, Prus czy Warmii. Pod koniec XIX w. występowali również mieszkańcy rosyjskojęzycznych.¹⁰

Gmina Nieporęt znajduje się w historycznych granicach ziemi warszawskiej zgodnie z niżej przedstawioną mapą regionów etnograficznych. Niemniej, obszar Gminy Nieporęt nazywany jest również jako tzw. ziemia legionowska.

⁹ Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Nieporęt na lata 2016-2019, s. 32

¹⁰ Gminny Program Opieki Nad Zabytkami Gminy Nieporęt na lata 2020- 2023, s. 65

Ryc. 12. Etnograficzna mapa Polski

Źródło: www.niezlomni.com

Koła Gospodyń Wiejskich

Na terenie Gminy Nieporęt działają Koła Gospodyń Wiejskich, które poprzez swoją działalność przyczyniają się do propagowania i promocji dziedzictwa niematerialnego gminy. To dobrowolne i niezależne organizacje, których celem jest m.in. kontynuacja oraz przekazywanie kolejnym pokoleniom tradycji lokalnych. Dbają o dorobek kulturowy, promują „Małą Ojczyznę” poprzez występy i wystawy na piknikach, festynach, dożynkach i innych imprezach. Koła Gospodyń Wiejskich dbają o tradycję, tożsamość i historię gminy, wspierają lokalne dziedzictwo kulturowe. Jednym z ich zadań jest kultywowanie tradycji ludowych. Należy do nich zaliczyć następujące KGW zarejestrowane w Krajowym Rejestrze Kół Gospodyń Wiejskich:

- Koło Gospodyń Wiejskich w Stanisławowie Drugim;
- Koło Gospodyń Wiejskich w Nieporęcie "W Rumiankowym Ogrodzie" - Nieporęt;
- Koło Gospodyń Wiejskich "Z Wólki Koło Na Wesoło" – Wólka Radzymińska;
- Koło Gospodyń Wiejskich "Nasze Zegrze Południowe" w Zegrzu Południowym.

Pozostałe organizacje związane z dziedzictwem

Na terenie Gminy Nieporęt występują również stowarzyszenia i organizacje, które w swojej działalności statutowej realizują zadania związane z dziedzictwem kulturowym, należy do nich zaliczyć:

- Nieporęckie Stowarzyszenie Historyczne. Zarejestrowane zostało w Starostwie Powiatowym w Legionowie w 2009 r., zaś w 2015 r. wpisane do Krajowego Rejestru Sądowego jako stowarzyszenie z osobowością prawną. Stowarzyszenie zajmuje się badaniem i dokumentowaniem historii gminy Nieporęt, gromadzeniem wszelkich pamiątek z nią związanych oraz promocją lokalnego dziedzictwa kulturowego;
- Stowarzyszenie Genealogie Nieporęckie, zakres działań obejmuje badania regionalne okolicy Nieporętu. Jedną z form emanacji tych badań jest właśnie Stowarzyszenie Genealogie Nieporęckie i projekt badawczy pt. Nad dolną Narwią i Bugiem – badania DNA rodzin ze środkowego Mazowsza. Celem tego projektu jest zbadanie pochodzenia (w sensie etnicznym) oraz kierunków migracji przodków rodzin mieszkających na obszarze dolnego biegu dwóch dużych rzek - Narwi i Bugu, które bez wątpienia odegrały istotną rolę w kształtowaniu się i rozwoju osadnictwa na tym terenie. Kolejnym celem jest ustalenie powiązań pokrewieństwa i powinowactwa pomiędzy rodzinami mieszkańców regionu. Podjęcie tych zagadnień ma służyć odtworzeniu struktury osadniczej okolic od średniowiecza po czasy nowożytne. Punktem wyjścia są najstarsze rodziny mieszkające w gm. Nieporęt;
- Towarzystwo Przyjaciół Nieporętu, zakres działań obejmuje m.in. skupienie osób zainteresowanych społeczno - kulturalnym rozwojem Nieporętu oraz jego historią, rozbudzenie wśród mieszkańców Nieporętu zainteresowania wyglądem, życiem i rozwojem swojej miejscowości i najbliższych okolic, popularyzację tradycji związanych z regionem oraz przybliżanie społeczeństwu gminy wartości kulturowych.

Legendy

Z terenem Gminy Nieporęt wiąże się dość nowoczesna legenda związana z tzw. Paskudą. W letnim programie radiowym mówiono o wodach Bugu i rodowodzie wodnika spod Pułtuska mówiącego po francusku. „Próba ożywienia legendy wodnika jest postacią Paskudy, wymyślona w latach 80. XX w. na potrzeby wakacyjnego programu radiowego „Lato z Radiem”. Powołał ją do życia redaktor Wojciech Mazurkiewicz. W tamtych czasach Paskuda odżywiła się ściekami, które w dużych ilościach płynęły Narwią i Bugiem. Poprawa stanu czystości obu rzek zmusiła jednak Paskudę do emigracji. A może Paskuda zjadła już wszystkie ścieki z Jeziora Zegrzyńskiego i poszukała sobie innego miejsca?”¹¹ W ostatnich latach prowadzono konkursy plastyczne dla uczniów szkół związane z tematyką tzw. Paskuda.

Święta związane z lokalnym dziedzictwem

Celem zachowanie lokalnego dziedzictwa kulturowego, na terenie Gminy Nieporęt organizowane są różne wydarzenia integracyjne. Kształującymi tożsamość regionalną wydarzeniami cyklicznymi, organizowanymi na obszarze gminy są:

- Cykl warsztatów związanych z tradycją Wielkanocną - cykl warsztatów odbywających się w filiach GOKu. Przedsięwzięcie promujące tradycje ludowe, rozszerzające wiedzę o dziedzictwie kulturowym i przybliżające uczestnikom różne techniki tworzenia. Na warsztaty zapraszani są twórcy specjalizujący się w wykonywaniu rękodzieła m.in. tworzenie pisanek, kraszanek, palm wielkanocnych itp.

¹¹ A. Magnuszewski, 60 lat Jeziora Zegrzyńskiego, Gmina Nieporęt, 2023 r., s. 86-87.

- Uroczystości z okazji uchwalenia Konstytucji 3 Maja - Msza Św. za ojczyznę w kościele NMP Niepokalanego Poczęcia w Nieporęcie, uroczystości na Pl. Wolności z udziałem 9. Brygady Wsparcia Dowodzenia Dowództwa Generalnego Rodzajów Sił Zbrojnych im. gen. dyw. Wiktora Thommée, poczty sztandarowe, koncert pieśni patriotycznych.
- Święto Gminy Nieporęt - jest to największa impreza plenerowa w malowniczym Porcie nad Jeziorem Zegrzyńskim, organizowana na terenie gminy. Na scenie prezentują się lokalni artyści, a imprezę kończy koncert gwiazdy.
- Uroczystości z okazji rocznicy wybuchu Powstania Warszawskiego z udziałem 9. Brygady Wsparcia Dowodzenia Dowództwa Generalnego Rodzajów Sił Zbrojnych im. gen. dyw. Wiktora Thommée, poczty sztandarowe, koncert pieśni powstańczych, składanie kwiatów na cmentarzu parafialnym na grobach powstańców.
- Rocznica Bitwy Warszawskiej - obchody o charakterze patriotycznym przy Pomniku 28. pułku Strzelców Kaniowskich w Wólce Radzywińskiej z udziałem 9. Brygady Wsparcia Dowodzenia Dowództwa Generalnego Rodzajów Sił Zbrojnych im. gen. dyw. Wiktora Thommée. Msza Św. polowa, salwa honorowa, udział pocztów sztandarowych, koncert pieśni patriotycznych, składanie kwiatów pod pomnikami poległych i pomordowanych za Ojczyznę na terenie Gminy Nieporęt.
- Święto Ziemniaka w Stanisławowie Pierwszym - impreza o charakterze dożynek gminnych. Dożynki stanowią połączenie tradycji religii oraz zabawy. Jest to piknik poprzedzony uroczystą Mszą Św. ze składaniem darów ziemi (koszów i wieńców). Na scenie prezentują się lokalni artyści, a imprezę kończy koncert gwiazdy. Na pikniku swoje stoiska prezentują softysy, radni, twórcy ludowi.
- Narodowe Święto Niepodległości - uroczyste obchody święta Niepodległości, Msza Św. za Ojczyznę w kościele NMP Niepokalanego Poczęcia w Nieporęcie, uroczystości na Pl. Wolności z udziałem 9. Brygady Wsparcia Dowodzenia Dowództwa Generalnego Rodzajów Sił Zbrojnych im. gen. dyw. Wiktora Thommée oraz pocztów sztandarowych, apel pamięci, składanie kwiatów pod pomnikami poległych i pomordowanych za Ojczyznę oraz plenerowe spotkania dla dzieci i młodzieży przybliżające wydarzenia związane z historycznymi losami Polski.
- Bieg Niepodległości - Nieporęcki Bieg Niepodległości to sportowe upamiętnienie rocznicy Odzyskania Niepodległości przez Polskę poprzez promocję aktywności fizycznej i zdrowego stylu życia.

Pieśń¹²

Elementem dziedzictwa niematerialnego charakteryzowanej jednostki jest pieśń „Nieporęczak”, która opowiada o losach Nieporętu na przestrzeni ostatnich 600 lat. Śpiewana jest przez mieszkańców gminy podczas ważniejszych uroczystości. Poniżej znajduje się jej tekst.

*Nieporęczak jestem szlachetnego rodu,
niedaleko mieszkam warszawskiego grodu.
Nieporęckie dzwony mnie wykołysały,
Nieporęckie lasy siły mi dodały.
A ziemia matusia sprawiła żem syty,
bo każdemu daje kto jest pracowity.
W naszym Nieporęcie, tutaj przed wiekami*

*stał piękny zameczek z trzema wieżyczkami.
 Krewny Jagiellonów – Waza Zygmunt III
 kazał go zbudować dla swych małych dzieci.
 A król Jan Kazimierz w wojennym zamęcie
 nie chciał nigdzie mieszkać tylko w Nieporęciu.
 Zbudował nam kościół z cegły murowany,
 Wstawił trzy ołtarze i piękne organy.
 Zbudował strażnicę i szkółkę dla dzieci,
 Bo był dobrym ojcem ubogich i kmieci.
 A że nie chciał mieszkać tak jak za kratami,
 kazał zrobić drogę, wysadzić lipami.
 Po tej drodze, po tej spod Moskwy bez świty
 wracał Napoleon świata syn rozbity.
 A gdy w całej Polsce Szwedzi plądrowali,
 nieporęckie zuchy bobu im zadały.
 Wróble i Powały wszak to nie nowina,
 Spijali u króla po lampeczce wina.
 Tu też bolszewicy gdy szli na Warszawę,
 krwawą na Zamostkach mieli z nami sprawę.
 A Strzelcy Kaniowscy w Dzień Wniebowstąpienia
 Bronili swej ziemi od komuny tchnienia.
 Pamiętajmy o tym i wiedzmy to z góry,
 Że jesteśmy polskiej, piastowskiej natury.
 Żyjmy tylko w zgodzie, róbmy co potrzeba,
 Bo pradiady nasze patrzą na nas z nieba.
 Cieszą się tam teraz, a król do nas woła,
 Niech mi w każdej wiosce będzie zaraz szkoła.
 Niechaj każde dziecko wie, że być Polakiem,
 Znaczy być uczciwym, mądrym, nie cwaniakiem.
 Niechaj się miłuje lewa, prawa strona,
 Kiedy będziemy razem nikt nas nie pokona.*

Herb Gminy

Transformacja ustrojowa na przełomie lat 80. i 90. XX w. spowodowała wśród mieszkańców Polski chęć przemian i poczucie wolności. Z biegiem czasu poszczególne regiony kraju mając na uwadze odrębną historię, tradycje, zwyczaje zaczęły zwracać uwagę na tożsamość lokalną. Jednostki samorządowe mogły dokonać ponownej oceny faktycznego stanu historii regionu i związanych z nią symboli. W związku z tym Rada Gminy Nieporęt 24 listopada 2005 roku przyjęła uchwałę nr XLIV/112/05 w sprawie zasad używania herbu i flagi Gminy Nieporęt.

Na herbie gminy znajduje się złota łódź z żaglem w kształcie litery „N” na niebieskim polu odwołuje się do tradycji i wydarzeń historycznych związanych z Nieporęciem oraz nawiązuje do czasów współczesnych. Zwieńczenie tarczy herbu koroną przypomina, że Nieporęt był królewską – miejscowością będącą własnością królów. Snop zboża na dziobie łodzi, wzięty z herbu Wazów, mówi o tym, że należał do władców tej dynastii. Łódź ze stylizowanym na literę „N” żaglem łączy pamięć o dawnych czasach z dniem dzisiejszym. Informuje o walorach turystycznych gminy związanych z

położeniem nad Jeziorem Zegrzyńskim, o rozwoju bazy turystyczno-wypoczynkowej oraz możliwościach uprawiania sportów wodnych. Kolory herbu – złoty i niebieski – to kolor szlachetnego kruszcu symbolizujący związek gminy z historią i kolor wody określający jej współczesny charakter.¹³

Ryc. 13. Herb Gminy Nieporęt

Źródło: www.nieporęt.pl

Hejnał Gminy¹⁴

Hejnał został przyjęty uchwałą nr L\26\06 Rady Gminy Nieporęt z dnia 28 lutego 2006 r. Hejnał skomponował muzyk i kompozytor, a jednocześnie mieszkaniec Nieporętu, Maciej Piwkowski. W konkursie ogłoszonym przez Gminę Nieporęt jego utwór pokonał 18 innych kompozycji. W ocenie utworu komisja podkreśliła dworski i uroczysty charakter melodii oraz mocny i zdecydowany rytm. Pierwsza publiczna prezentacja hejnału Gminy Nieporęt (w wykonaniu autora) odbyła się 28 lutego 2006 r.

Logo Gminy

Uchwałą nr LXV/116/2022 z dnia 24 listopada 2022 r. Rada Gminy Nieporęt ustanowiła znak graficzny - logo Gminy Nieporęt. Logo składa się z trzech elementów graficznych nawiązujących do kształtu żagli układających się w literę N - pierwszą literę nazwy Nieporęt. Elementy - żagle mają kolor nawiązujący bezpośrednio do kolorystyki herbu, podobnie jak i granatowe tło. Logo Gminy Nieporęt składa się również z napisu „GMINA NIEPORĘT”. Gmina Nieporęt powszechnie kojarzona jest, z uwagi na położenie nad Jeziorem Zegrzyńskim, z walorami turystycznymi, aktywnym wypoczynkiem oraz sportami wodnymi. Do tego w sposób bezpośredni nawiązuje logo Gminy Nieporęt. Żagle już wcześniej wykorzystywane były jako element promocji Gminy i są kojarzone z Gminą, tak przez mieszkańców, jak i osoby spoza niej. Logo Gminy Nieporęt bezpośrednio nawiązuje kolorystycznie do kolorów herbu Gminy Nieporęt, jak i charakteru samej Gminy. Na granatowym tle znajdują się trzy elementy w kształcie żagla - największy biały, mniejszy złoty oraz najmniejszy błękitny.

¹³ <https://www.nieporęt.pl/gmina-nieporęt/herb-i-hejnał/>

¹⁴ <https://www.nieporęt.pl/gmina-nieporęt/herb-i-hejnał/>

Ryc. 14. Logo Gminy Nieporęt

Źródło: www.gazetapowiatowa.pl

W związku z przytoczonymi powyżej przykładami należy stwierdzić, że dziedzictwo niematerialne gminy jest skromne. Nie przetrwał strój ludowy, brak tradycyjnej obrzędowości i tradycji lokalnej, imprez utożsamiających z regionem, potraw regionalnych, gwary, czy innych lokalnych zwyczajów. Brak zespołów ludowych i folklorystycznych, rękodzielnictwa, czy historycznych zawodów. Powyżej wymienione elementy niematerialne należy zachować i pielęgnować dla obecnych mieszkańców oraz kolejnych pokoleń.

5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami definiuje w art. 7 następujące formy ochrony:

- 1) wpis do rejestru zabytków;
- 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na terenie Gminy Nieporęt nie odnotowuje się:

- wpisu na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- uznania za pomnik historii;
- utworzenia parku kulturowego, który może być utworzony na podstawie uchwały Rady Gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków w myśl art. 16, ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami precyzuje zapisy dotyczące rejestru zabytków w art. 9 oraz art. 10. Poniżej przytoczono najważniejsze zapisy odnoszące się do zabytków rejestrowych.

Art. 9 ust. 1: Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy.

Art. 10 ust. 1: Do rejestru wpisuje się zabytek ruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku.

W Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Warszawie prowadzone są trzy rejestry zabytków:

Rejestr zabytków nieruchomych (księga A).

Rejestr zabytków ruchomych (księga B).

Rejestr zabytków archeologicznych (księga C).

Na terenie Gminy Nieporęt znajdują się 3 wpisy do rejestru zabytków. Niemniej, decyzje o wpisie obejmują zazwyczaj nie pojedynczy obiekt, a zespół obiektów. Przyjmując powyższą interpretację należy stwierdzić, że na terenie gminy znajduje się 9 pozycji na terenach objętych wpisem do rejestru.

Zabytki rejestrowe znajdując się na terenie Gminy Nieporęt to kościół i cmentarz w Nieporęcie oraz fort Beniaminów z poszczególnymi indywidualnymi obiektami militarnymi.

W poniższej tabeli przedstawiono spis zabytków wpisanych do rejestru zabytków. Obiekty wpisane do rejestru zabytków znajdują się w 2 miejscowościach. Datowane są na XVII, XVIII i pocz. XX w. Niemniej, to kościół w Nieporęcie został najszybciej wpisany do rejestru, bo już w 1962 r. Wykaz wszystkich obiektów znajdujących się w rejestrze z ich podstawowymi informacjami zamieszczono w załączniku 1.

Tabela 7. Obiekty zabytkowe wpisane do rejestru zabytków

Lp.	Miejscowość	Obiekt-funkcja pierwotna	Datowanie	Nr ewid. dz.	Wpis do rejestru zabytków
1	Nieporęt	Kościół Niepokalanego Poczęcia NMP	1661 - 1667 r.	127/3	1066/673 z dn. 12.04.1962 r.
2	Nieporęt	Cmentarz rzym.-kat.	ok. 1700 r.	131/3	1473 z dn. 7.05.1993 r.
3	Beniaminów	Fort Beniaminów (Twierdza Zegrze) - zespół, w granicach wału fortecznego wraz z otoczeniem	1912 – 1914 r.	288	1462 z dn.11.01.1991 r.
4	Beniaminów	Fort Beniaminów - schron pogotowia	1912 – 1914 r.	288	1462 z dn.11.01.1991 r.
5	Beniaminów	Fort Beniaminów – „Wielki” schron pogotowia I	1912 – 1914 r.	288	1462 z dn.11.01.1991 r.
6	Beniaminów	Fort Beniaminów – „Wielki” schron pogotowia II	1912 – 1914 r.	288	1462 z dn.11.01.1991 r.
7	Beniaminów	Fort Beniaminów – „Mały” schron pogotowia	1912 – 1914 r.	288	1462 z dn.11.01.1991 r.
8	Beniaminów	Fort Beniaminów – „Mały” schron pogotowia II	1912 – 1914 r.	288	1462z dn.11.01.1991 r.
9	Beniaminów	Fort Beniaminów - koszary szyjowe	1912 – 1914 r.	288	1462 z dn.11.01.1991 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie rejestru zabytków

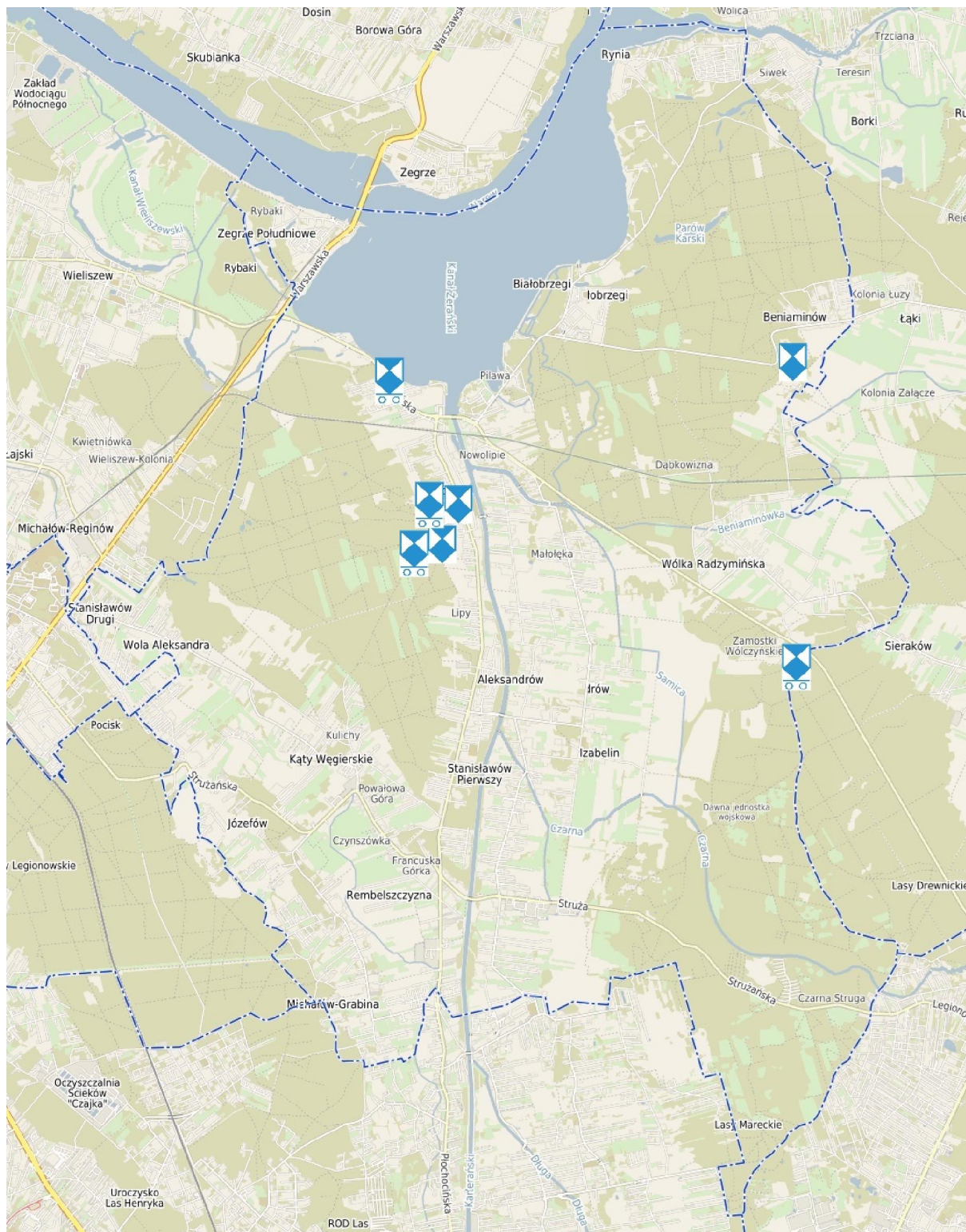
W poniższej tabeli przedstawiono charakterystykę zabytków rejestrowych. Z zestawienia wynika, że zabytki wpisane do rejestru zabytków z terenu Gminy Nieporęt należą do osoby prywatnej i parafii w Nieporęcie. Stan poszczególnych zabytków jest zróżnicowany. Ich ogólną kondycję należy ocenić na dobrą. Kościół, jak i cmentarz w Nieporęcie są na bieżąco chronione. Prace przy ww. obiektach

prowadzone są sukcesywnie w celu poprawy ich stanu, na cmentarzu mają miejsce bieżące prace porządkowe. Układ fortu w Beniaminowie zachował się w dobrym stanie. Część obiektów wymaga przeglądu w celu uniknięcia nadmiernych odspojień.

Tabela 8. Charakterystyka obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków

Lp.	Miejscowość	Obiekt-funkcja pierwotna	Własność	Stan zachowania
1	Nieporęt	Kościół Niepokalanego Poczęcia NMP	Rzymsko-katolicka parafia Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny w Nieporęcie	5 – bardzo dobry
2	Nieporęt	Cmentarz rzym.-kat.	Rzymsko-katolicka parafia Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny w Nieporęcie	5 – bardzo dobry
3	Beniaminów	Fort Beniaminów (Twierdza Zegrze) -zespół, w granicach wału fortecznego wraz z otoczeniem	os. prywatna	4 – dobry
4	Beniaminów	Fort Beniaminów - schron pogotowia	os. prywatna	3 - dostateczny
5	Beniaminów	Fort Beniaminów – „Wielki” schron pogotowia I	os. prywatna	3 - dostateczny
6	Beniaminów	Fort Beniaminów – „Wielki” schron pogotowia II	os. prywatna	3 - dostateczny
7	Beniaminów	Fort Beniaminów – „Mały” schron pogotowia	os. prywatna	3 - dostateczny
8	Beniaminów	Fort Beniaminów – „Mały” schron pogotowia II	os. prywatna	3 - dostateczny
9	Beniaminów	Fort Beniaminów - koszary szyjowe	os. prywatna	3 - dostateczny

Źródło: opracowanie własne

Ryc. 15. Rozmieszczenie zabytków wpisanych do rejestru zabytków

Źródło: opracowanie własne na podkładzie www.nieporęt.e-mapa.net

W ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami znajdują się przepisy odwołujące się do ochrony zabytków rejestrowych: art. 118. ust. 1.: Kto bez pozwolenia umieszcza na zabytku wpisanym do rejestru: urządzenie techniczne, tablicę reklamową lub urządzenie reklamowe lub napis, podlega karze ograniczenia wolności albo grzywny.

Ponadto w ww. ustawie określono, iż w kompetencji Starostów jest umieszczenie na zabytku wpisanym do rejestru zabytków znaku informującego o tym, iż zabytek ten podlega ochronie. Z przeprowadzonej

inwentaryzacji terenowej w 2024 r. wynika, że znak ten umieszczony jest tylko na budynku koszar szczytowych w forcie Beniaminów.

Każdy zabytek rejestrowy powinien być w odpowiedni sposób oznaczony. W tym zakresie regulują przepisy zawarte w Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków.

Znak ten ma kształt pięciokątnej tarczy skierowanej ostrzem w dół, w górnej części napis: „ZABYTEK CHRONIONY PRAWEM” poniżej błękitna tarcza herbowa złożona z kwadratu i umieszczonego nad nim trójkąta. Błękitna Tarcza (Blue Shield) jest kulturowym odpowiednikiem Czerwonego Krzyża. Jest to symbol ochrony określony w Konwencji haskiej z 1954 r. (Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisana w Hadze dnia 14 maja 1954 r.). Zgodnie z zapisami Konwencji, znak Błękitnej Tarczy służy dla oznakowania obiektów kultury, aby zapewnić im ochronę przed atakiem w razie konfliktu zbrojnego. Autorem emblematu jest Polak, profesor Jan Zachwatowicz, w tamtym okresie Generalny Konserwator Zabytków, uczestnik Konferencji międzyrządowej w sprawie ochrony dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podczas której została uchwalona Konwencja haska z 1954 r.¹⁵

Ryc. 16. Wzór znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków

Źródło: Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków

5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Zgodnie z art. 21 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami podstawą do sporządzania gminnego programu opieki nad zabytkami opieki jest gminna ewidencja zabytków.

W art. 22 ww. ustawy określono kto jest odpowiedzialny za prowadzenie gminnej ewidencji zabytków i jakie obiekty powinny się w niej znaleźć. W związku z powyższym, to Wójt Gminy Nieporęt prowadzi Gminną Ewidencję Zabytków Gminy Nieporęt w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;

¹⁵ <http://www.mkidn.gov.pl/pages/blekitna-tarcza/pl/program-blekitnej-tarczy/znak-blekitnej-tarczy.php>

3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Karty adresowe gminnej ewidencji zabytków Gminy Nieporęt opracowane zostały w 2016 r. i uzyskały pozytywną opinię Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Ewidencja ta jest na bieżąco monitorowana przez pracowników Urzędu Gminy w Nieporęcie, Dział Informacji Publicznej i Promocji Gminy.

W gminnej ewidencji zabytków znajduje się 37 pozycji, w tym obiekty wpisane do rejestru zabytków. Figurują w niej również zabytki ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków. Znajdują się w niej głównie obiekty o funkcji militarnej (obronnej) w Zegrzu Południowym, Wólce Radzywińskiej, Beniaminowie i Białostrzegach. Pozostałe obiekty to cmentarze w Stanisławowie Pierwszym, Nieporęcie, Michałowie-Grabinie i Białostrzegach. GEZ uzupełniają dzwonnica i kościół w Nieporęcie, które wydają się być najbardziej charakterystycznymi obiektami historycznymi w gminie.

Rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 10 września 2019 r. zmieniono rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem. Tym samym zmieniony został wzór karty adresowej gminnej ewidencji zabytku. Biorąc pod uwagę powyższe oraz formę opracowania poprzedniej ewidencji, tj. na wzorce nieaktualnych już kart adresowych, zasadnym jest aktualizacja GEZ. Ewidencja stanowi podstawową wiedzę na temat zachowanego dziedzictwa materialnego gminy i zarazem jest najpełniejszym udokumentowanym katalogiem obiektów zabytkowych występujących na terenie Gminy Nieporęt. Wszystkie nieruchomości ujęte w GEZ przedstawione zostały w załączniku nr 1. Biorąc pod uwagę czas jaki minął od czasu opracowania ostatniej ewidencji, zasadnym jest jej aktualizacja.

Wydaje się, że od 2016 r. nie zaszły większe zmiany w gminnej ewidencji zabytków. Obecnie prowadzone są prace polegające na remoncie elewacji na dawnych koszarach carskich w Białostrzegach – domy wielorodzinne przy ul. Osiedle Wojskowe 13, 17 i 20. Na terenie jednostki w Zegrzu Południowym były wykonywane prace remontowe koszar wpisanych do GEZ - remont elewacji ceglanej, zaś w kościele w Nieporęcie wymieniono organy. Na cmentarzu w Michałowie-Grabinie przeprowadzono prace porządkowe, usunięto samosiewy.

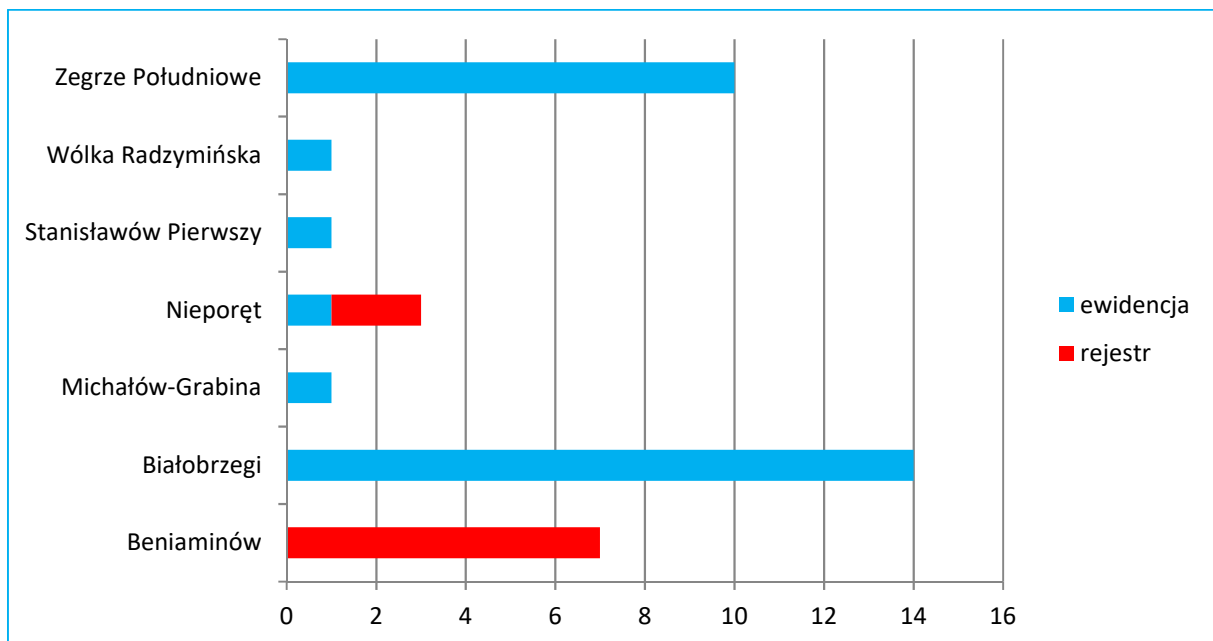

Fot. 3. Trwające prace remontowe przy elewacji budynku przy ul. Osiedle Wojskowe 13

Źródło: fotografia własna, 2024 r.

Ujęte w GEZ obiekty datowane są przede wszystkim na koniec XIX w. i pocz. XX w. Najstarszym obiektem jest kościół w Nieporęcie, a najmłodszym cmentarz z II wojny światowej (żołnierzy radzieckich) w Białobrzegach.

Na wykresie poniżej przedstawiono zabytki z gminnej ewidencji zabytków z podziałem na miejscowości. Wynika z niego, że najwięcej znajduje się ich w Białobrzegach i Zegrzu Południowym. Jest to związane z występującym zespołem koszar w obu miejscowościach. Dużą liczbę zabytków odnotowuje się także w Beniaminowie – obiekty obronne w forcie. Zabytki ujęte w GEZ na terenie kilkunastu jednostek osadniczych świadczą o zachowanym dziedzictwie materialnym na terenie gminy, pomimo ich niewielkiej ilości, również w porównaniu do innych jednostek gminnych powiatu legionowskiego. Dlatego tym bardziej należy dbać o zachowane dziedzictwo materialne gminy. Obiekty będące w GEZ charakteryzują się wartością historyczną ze względu na fakt, iż są to obiekty historyczne wybudowane w historycznej technice budowlanej, której już się nie stosuje. Są to również miejsca upamiętniające przodków tych ziem. Zabytki będące w GEZ posiadają także wartość artystyczną ze względu na liczne detale architektoniczne, co świadczy o ich wyjątkowości na tle pozostałego, współczesnego budownictwa gminy.

Wyk. 3. Liczba obiektów zabytkowych ujętych w gminnej ewidencji zabytków z podziałem na miejscowości – liczba opracowanych kart adresowych

Źródło: opracowanie własne

Stan zachowania poszczególnych obiektów jest zróżnicowany. Najwięcej zabytków reprezentuje stan dobry. W najlepszym stanie jest kościół, dzwonnica oraz cmentarz w Nieporęcie. Z kolei w najgorszym cmentarz w Stanisławowie Pierwszym, a także obiekty w forcie Beniaminów.

W tym miejscu należy zaznaczyć, iż gminna ewidencja zabytków ma charakter zbioru otwartego, tj. mogą być z niej usuwane/dodawane obiekty. Już teraz wiadomo, że gminna ewidencja zabytków Gminy Nieporęt ulegnie zmianom w najbliższym czasie. Nowe obiekty powinny zostać uwzględnione w gminnej ewidencji zabytków i **należy dla nich opracować karty adresowe.**

Obiekty należące do własności Gminy Nieporęt

Struktura własnościowa obiektów zabytkowych ujętych w GEZ jest niejednokrotnie złożona. Gmina Nieporęt jest właścicielem następujących obiektów:

Tabela 9. Zabytki we własności Gminy Nieporęt

Lp.	Miejscowość	Obiekt funkcja pierwotna	Datowanie	Adres	Uwagi
1	Białobrzegi	budynek mieszkalny w zespole koszar	1890-1909 r.	ul. Osiedle Wojskowe 13	budynkiem administruje wspólnota mieszkalna
2	Białobrzegi	budynek mieszkalny w zespole koszar	1890-1909 r.	ul. Osiedle Wojskowe 17	budynkiem administruje wspólnota mieszkalna
3	Białobrzegi	budynek mieszkalny w zespole koszar	1890-1909 r.	ul. Osiedle Wojskowe 20	budynkiem administruje wspólnota mieszkalna
4	Michałów- Grabina	cmentarz osadników niemieckich	XIX w.	przy ul. Kwiatowej 20a	

Źródło: dane Urzędu Gminy Nieporęt

Dla ww. obiektów prowadzone są sukcesywne prace remontowe i modernizacyjne w miarę możliwości finansowych gminy. W ostatnim czasie przeprowadzono prace porządkowe na cmentarzu osadników niemieckich w miejscowości Michałów-Grabina ze wsparciem Nieporęckiego Stowarzyszenia Historycznego. Obecnie prowadzone są prace remontowe przy elewacjach budynków w Białobrzegach.

Fot. 4. Zakończone prace remontowe przy budynku na Osiedlu Wojskowym 17 w Białobrzegach

Źródło: fotografia własna, 2024 r.

Białobrzegi - koszary w zespole Twierdzy Zegrze

W skład koszar wchodziło 12 parterowych budynków, w większości murowanych. Budynki dla kadr i budynki administracyjne mieściły się w południowej części, budynki gospodarcze w północnej, a budynki przeznaczone dla żołnierzy w sektorze zachodnim. Wszystkie budynki zostały osadzone na podmurówce kamiennej, z ciosów z czerwonego granitu. Obiekty przy ul. Wojska Polskiego charakteryzują się boniowaniem naroży oraz dachami czterospadowymi. Są dwukondygnacyjne z

parterowymi oknami zamkniętymi łukowo. Pozostałe budynki niedostępne – znajdują się na terenie jednostki wojskowej.

- 1 - budynek komendy niemieckiej, obecnie poczta oraz budynek mieszkalny nr 13 na Osiedlu Wojskowym
- 2 - kwatera oficerska, obecnie budynek mieszkalny nr 17 na Osiedlu Wojskowym
- 3 - kwatera oficerska, obecnie budynek mieszkalny nr 20 na Osiedlu Wojskowym
- 4 - kwatera oficerska, obecnie Internat Garnizonowy (nr 19 na Osiedlu Wojskowym)
- 5 - kwatera oficerska, obecnie Klub 9 Brygady Wsparcia Dowodzenia Dowództwa Generalnego Rodzajów Sił Zbrojnych (nr 21 na Osiedlu Wojskowym)
- 6 - kwatera oficerska
- 7 - kwatera ordynansów
- 8 - budynek wartowników niemieckich
- 9 – brak danych
- 10 - kasyno
- 11 – brak danych
- 12 - budynek łaźni

Ryc. 17. Białobrzegi - koszary w zespole Twierdzy Zegrze

Źródło: karta GEZ

Zegrze Południowe – zespół koszar w Zagrobach

Zespół koszar w Zagrobach powstał w latach 1891-1897. Budynki prezentowały stan dobry i dostateczny. Ich stan uległ w ostatnich latach poprawie na skutek prowadzonych prac przy ceglanych elewacjach. Pierwszy projekt ufortyfikowania rejonu Zegrza powstał na początku lat 80. XX w. Jednak ze względów finansowych do prac nie doszło. 9 czerwca 1889 r. car Aleksander III podjął decyzję o budowie umocnień w Zegrzu. 31 grudnia 1890 r. Wojenny Zarząd Inżynierii wszedł posiadanie terenów pod budowę koszar za kwotę 300 000 rubli. Kontrakt spisano przy uczestnictwie notariusza warszawskiego Wiktora Waleckiego. Dotyczył on sprzedaży gruntów z dóbr Zegrze, wsi Zegrze i Zagroby przez księżnę Jadwigę Radziwiłł z domu Krasieńską – żonę Macieja Radziwiłła. Areał wynosił 476 mórg i 150 prętów Zegrza i Zagrob z polami, tzw. „Gaj Piaski” o pow. 219 morgów i 260 prętów oraz część dóbr Izbica o pow. 79 morgów i 33 prętów. Budowa fortyfikacji rozpoczęła się w 1891 r., zaś dwa lata wcześniej rozpoczęto już prace ziemne pod obiekty. Kierownikiem budowy był generał major Olimpiusz Starynkiewicz. Prace zakończono w 1895 r., a twierdza została zaklasyfikowana jako twierdza zaporowa klasy III (najniższej). W kolejnych dwóch latach prowadzono prace przy budowie kompleksu koszarowego oraz mostów kolejowych i drogowych na Narwi. Zespół koszar stanowi element Twierdzy

Zegrze należące do Warszawskiego Rejonu Umocnień, którego koncepcja była rozwinięciem istniejących od czasów napoleońskich myśli obronnej obszaru w oparciu o trójkąt twierdz. Zespół reprezentuje wysokie wartości historyczne (świadek carskiej architektury obronne z końca XIX w.), artystyczne (historyczne techniki budowlane ze skromnym detalem architektonicznym, kompozycja brył, zachowane pierwotne elewacje, jednolite cechy stylowe, dobry poziom wykonania) i naukowe (składowa dwóch poprzednich, może być to przedmiot badań historycznych w zakresie historii, sztuki, materiałowznawstwa). W gminnej ewidencji zabytków znajdują się budynki nr: 1, 7, 9, 15, 16, 17, 18, 19, 31 i 36, dla których opracowane są indywidualne karty. Teren, na którym znajdują się ww. obiekty jest zamknięty z racji znajdujących się tu Wojskowych Zakładów Łączności.

Cmentarze

Zabytkowe cmentarze będące jednocześnie założeniami przestrzennymi (uporządkowanymi lub swobodnymi) stanowią wyraz przeszłości, są miejscem upamiętnienia przodków danej społeczności. Jako miejsca historyczne na stałe wpisały się w krajobraz danej miejscowości, są nośnikami tradycji i wierzeń. Od zawsze otaczane były czcią i powagą. Każdy cmentarz posiada swoją indywidualną formę ze względu na wielkość, rozplanowanie, położenie topograficzne, wykorzystane materiały oraz poszczególne elementy, takie jak: historyczne nagrobki, mogiły, grobowce, roślinność, rozplanowanie kwater, ogrodzenia z bramami, a także dodatkowe elementy jak krzyże, kostnice, czy kaplice cmentarne. W granicach cmentarzy sadzono drzewa, które niejednokrotnie wyznaczały ich granice oraz pozostałą charakterystyczną roślinność cmentarną, np. bluszcze. Zabytkowe nekropolie są nie tylko miejscem pochówku zmarłych, ale także świadkiem zachodzących przemian w sztuce sepulkralnej. Wszelkie działania inwestycyjne na terenach pocmentarnych reguluje art. 6 ust. 4 ustawy o cmentarzach i chowaniu zmarłych z dnia 31 stycznia 1959 r.: *Użycie terenu cmentarnego na inny cel jest dopuszczalne pod warunkiem zachowania znajdujących się na jego terenie zabytków, które mogą być przeniesione w inne miejsce po uzyskaniu pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.*

Cmentarze wyróżnić można ze względu na przynależność wyznaniową i miejsce występowania. Na terenie Gminy Nieporęt odnotować można cmentarze osadników niemieckich (najprawdopodobniej ewangelickie), rzymsko-katolickie oraz żołnierzy radzieckich (najprawdopodobniej prawosławne). Najstarszą nekropolią jest cmentarz rzymsko-katolicki w Nieporęcie datowany na 1700 r. W najgorszym stanie wydaje się być cmentarz w Stanisławowie Pierwszym, gdzie znajdują się pojedyncze elementy założenia sepulkralnego. Co prawda były na nim prowadzone prace polegające na oczyszczeniu z roślinności niepożądaną, jednak samosiewy zdążyły już odrosnąć. Do charakterystycznych elementów cmentarzy ewangelickich należy wymienić:

- występowanie cmentarzy na wzniesieniach;
- występowanie cmentarzy przy drogach;
- występowanie cmentarzy poza wsiami;
- charakterystyczna roślinność: bluszcz, stare dęby i lipy;
- aleje drzewne.

Z przeprowadzonej wizji terenowej w 2024 r. wynika, że w zdecydowanej większości przypadków cmentarze te wyglądają tak samo jak w 2016 r. Niemniej, cmentarz w Michałowie-Grabinie wydaje się bardziej zadbane, co związane jest z ostatnimi pracami na ww. nekropolii. Znajdują się na nim liczne historyczne nagrobki takie jak:

- Milia z Czarnowskich Kaufman, 1913 r.;
- Fridrih Guhl, 1939 r.;
- Joanna Szuster, 1923 r.;

- Kerber...
- Karolina Kerber, 1909 r.;
- Natalia Doclaw, 19....
- Mathilda Doclaw, 1920 r.;
- Petronila Bartel, 19...;
- Heinrich i Mathilda Barthel, 1924 r. i 1921 r.;
- Moreas Blum 1899 r., Richard ..liks,-Gustaw 1899 r.;
- Henryk Rajncholc, 1924 r.

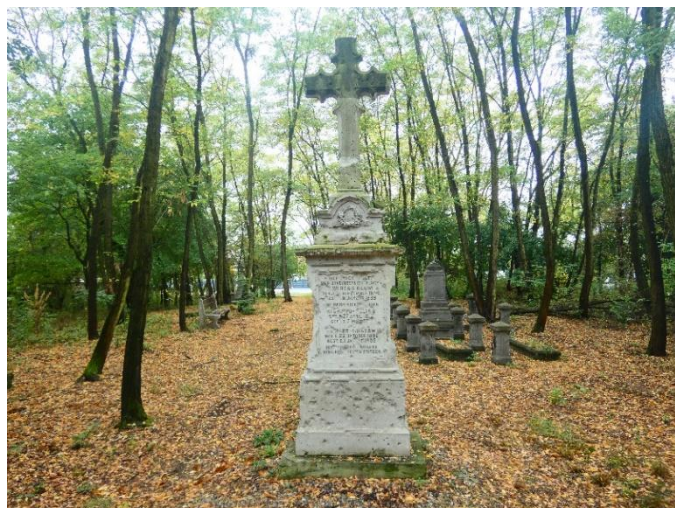
Ogólny stan zabytkowych cmentarzy należy ocenić jako dostateczny. Jest on jednak dość mocno zróżnicowany. Największym historycznym cmentarzem na terenie gminy jest cmentarz rzymsko-katolicki w Nieporęcie. Układ cmentarzy jest zgoła inny, każdy posiada indywidualny i odmienny charakter. Ich czytelność jest wyraźna w przypadku nekropolii w Nieporęcie, Michałowie-Grabinie i Białobrzegach, gdzie rozplanowane są ich granice i elementy założeń. Cmentarz w Stanisławowie Pierwszym nie posiada czytelnego układu. Jego granice są zatarte i zacierają się z przygranicznym drzewostanem, na jego terenie występują pojedyncze nagrobki.

W tym miejscu należy także wskazać, że w wojewódzkiej ewidencji zabytków znajduje się cmentarz osadników niemieckich w Aleksandrowie przy ul. Małoleckiej, którego stan jest obecnie bardzo zły (całościowo zarośnięty samosiewami uniemożliwiającymi wejście na jego teren). Do innych cmentarzy należy także zaliczyć cmentarz przykościelny w Nieporęcie, na którym znajdują się historyczne nagrobki.

Tabela 10. Zabytkowe cmentarze

Lp.	Miejscowość	Cmentarz	Czas powstania	Powierz. (ha)	Stan zachowania	Nr ewid. działki
1	Nieporęt	Cmentarz parafialny, rzymsko - katolicki	ok. 1700 r.	2,5	bardzo dobry	131/3
2	Michałów - Grabina	Cmentarz osadników niemieckich	XIX w.	0,5	dobry	44/1
3	Stanisławów Pierwszy	Cmentarz osadników niemieckich	poł. XIX w.	0,5	zły	125/1, 126/1
4	Białobrzegi	Cmentarz wojenny	1949 – 1950 r.	1	dostateczny	159/1, 159/2

Źródło: opracowanie własne

Fot. 5. Cmentarz osadników niemieckich w Michałowie-Grabinie

Źródło: fotografia własna, 2024 r.

5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

W podrozdziale 5.5. wskazano zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy, którymi są wybrane obiekty wpisane do rejestru zabytków. W niniejszej edycji programu, do najważniejszych zabytków gminnych dodano zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków – statek holownik - Ziemowit i pomnik Strzelców Kaniowskich. Obiekty te stanowią pewien wyróżnik na tle innych w regionie, przez co ich identyfikacja nie stanowi większego problemu, szczególnie dla miejscowej społeczności. Zabytki te posiadają wysokie walory artystyczne i historyczne. Ich obecność na stałe wpisała się w krajobraz gminy, są dla niej charakterystyczne i niepowtarzalne, jednocześnie związane czasem, miejscem i otaczającą przestrzenią. Poniżej krótko scharakteryzowano najważniejsze obiekty zabytkowe (zabytki rejestrowe) z terenu gminy oraz przedstawiono ich fotografie.

Nieporęt – kościół Niepokalanego Poczęcia NMP (wraz z otaczającym drzewostanem)¹⁶

Kościół ufundowany został przez Jana Kazimierza jako wotum za zwycięstwo nad Szwedami. Zbudowano go w latach 1661 – 1667 na planie krzyża łacińskiego. Barokowa świątynia posiada elewację frontową rozczłonkowaną pilastrami i niszami, zwieńczoną trójkątnym szczytem. Kościół pierwotnie posiadał wymiary: 27 m długość, 14,5 szerokość i 12 m wysokość. W wyniku pęknięć murów dobudowano przypory, które zmieniły kształt budowli. Kościół posiada 2 zakrystie, a nad jedną z nich widnieje czarny marmurowy portal z herbem Wazów. Nad frontowym tympanonem oraz nad prezbiterium mieszczą się pozostałości związane z rodem Wazów. Jest to metalowa kula z krzyżem nad nią z lat 1763 – 1775 oraz metalowa chorągiewka z koroną Wazów, w której zamieszczono datę 1655 i skrót ICRPS. Krzyż pierwotnie znajdował się na szczycie dworu Wazów, a chorągiewka na szczycie kaplicy dworskiej. We wnętrzu występują neobarokowe ołtarze. Ołtarz główny przedstawia obraz Matki Boskiej Częstochowskiej, ołtarze boczne ukazują Ukrzyżowanie Chrystusa i św. Trójcę z XIX w. oraz Najświętszą Marię Niepokalanie Poczętą, patronkę parafii i Józefa z dzieciątkiem. Ich datowanie wskazuje się na rok 1953. W kościele znajduje się ponadto obraz przedstawiający Jana Kazimierza ślubującego Matce Boskiej, obraz Jana Pawła II z Kardynałem Stefanem Wyszyńskim, obraz św. Rocha, obraz Madonny z Dzieciątkiem oraz kopia obrazu Adama Styka Chrystusa Króla. W kościele znajduje się sklepienie kolebkowe oraz kolebkowo – krzyżowe. W skład wyposażenia świątyni wchodzi murowana neogotycka chrzcielnica ufundowana przez mieszkańca Rembelszczyzny – Andrzeja Stańczaka w 1881 roku.

¹⁶ Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Nieporęt na lata 2016-2019, s.48

Fot. 6. Kościół w Nieporęciu

Źródło: fotografia własna, 2024 r.

Nieporęt - cmentarz rzymsko – katolicki parafii p.w. Niepokalanego Poczęcia NMP (z nagrobkami, bramą, częścią ogrodzenia i starodrzewem)¹⁷

Pierwszą udokumentowaną wzmianką na temat cmentarza jest „Dekret informacyjny dla Kościoła Nieporęckiego” z 27 września 1739 roku. Widnieje w nim zapis, iż część cmentarza była zaniedbana. Ponadto wyznaczono potrzebę troski o niego oraz jego ogrodzenie. W 1763 r. zapiski z protokołu brzmiały: „Cmentarz parkanem ogrodzony, kościół murowany, roku 1754 zreparowany i wierzch nowy na niego dany”. Wiadomo również, że na terenie cmentarza mieściła się drewniana kaplica. Cmentarz położony jest po południowej stronie Placu Wolności. Najstarsza część cmentarza znajduje się na tzw. „górcie”, gdzie w okresie międzywojennym stała kaplica. Obecnie stoi tam dawny krzyż misyjny z datą Misji 14 września 1906 roku. W tym rejonie znajdują się mogiły m.in. z lat 1829, 1878 i 1879. Znaczną część muru cmentarnego po stronie północnej i zachodniej wybudowano z cegły wyprodukowanej w Nieporęciu w 1841 roku. W północnej części cmentarza znajduje się zabytkowa brama wejściowa wraz z dwiema furtkami i słupkami. W części zachodniej mieści się zabytkowy drzewostan, układ cmentarza – czytelny.

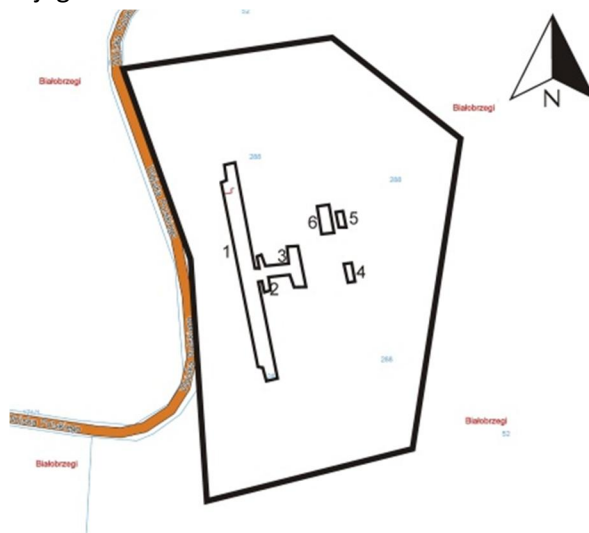
Fot. 7. Cmentarz w Nieporęciu

Źródło: fotografia własna, 2024 r.

¹⁷ Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Nieporęt na lata 2016-2019, s.49

Beniaminów - Fort Beniaminów (Twierdza Zegrze) – zespół w granicach wału fortecznego wraz z otoczeniem¹⁸

Zespół militarny powstał na przełomie lat 1912 – 1914 i został wpisany do rejestru zabytków z dniem 11.01.1991 r. pod nr 1462. Poniżej przedstawiono przestrzenne rozmieszczenie poszczególnych obiektów, które wchodzi w jego skład.

Ryc. 18. Plan Fortu Beniaminów

Źródło: karta GEZ

- 1 koszary szyjowe;
- 2 „wielki” schron pogotowia I;
- 3 „wielki” schron pogotowia II;
- 4 „mały” schron pogotowia II;
- 5 „mały” schron pogotowia I;
- 6 schron pogotowia;

Fort zbudowany został w ramach rozbudowy Twierdzy Zegrze, utworzono go w składzie Warszawskiego Rejonu Umocnionego. Jego powierzchnia wynosi ok. 8 ha. W 1910 r. nastąpiła kasacja Twierdzy, w czasie której wysadzono część koszar szyjowych fortu i wszystkie kaponiere. W latach 1910 -1913 obiekt znajdował się w rękach armii rosyjskiej. Zajęty bez walki przez Niemców w 1915 r., użytkowany na cele wojskowe do 1918 r. W 1919 r. był chwilowo w składzie Twierdzy Zegrze, a w latach 20. XX w. w podległości Obozu Warowego „Modlin”. W latach 1939 – 1945 przeszedł w ręce niemieckie. Po zakończeniu II wojny światowej obiekt użytkowany był przez wojsko.

¹⁸ Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Nieporęt na lata 2016-2019, s.50

Fot. 8. Fort w Beniaminowie – widok na koszary szyjowe

Źródło: fotografia własna, 2024 r.

Nieporęt - Ziemowit¹⁹

Obiekt zacumowany na terenie portu Pilawa w Nieporęciu, w pobliżu tzw. Kąpieliska Dzika Plaża.

Jest to holownik z napędem tylnokołowym zbudowany w 1907 r. przez stocznnię Werft Übigau, którą założono w 1873 r. na prawym brzegu Łaby w pobliżu miejscowości Übigau, koło Drezna. Wymiary kadłuba to: długość $L = 38,5$ m i szerokość $B = 4,80$ m, zanurzenie $T=0,90$ m. Napęd pochodził od maszyny parowej leżącej, dwucylindrowej podwójnego rozprężania o mocy maksymalnej 200 KM. Pary wodnej dostarczał kocioł parowy produkcji firmy H. Pauksch z Gorzowa Wielkopolskiego (niem. Landsberg/Warte), wytwarzający ciśnienie 11 atm. Na rufie statku pod specjalnie podciętych pokładem zainstalowano dwa koła łopatkowe, które dawały uciąg umożliwiając holowanie nawet 10 barek typu berlinka. Statek zbudowano dla armatora Carla Stoltza i nadano mu nazwę Kommerzierant Leopold Stoltz. Jego portem macierzystym było Drezdenko nad Notecią, a rejonem żeglugi Odra, Warta, Noteć oraz Brda. W 1918 r. po śmierci właściciela statek przejął jego syn Ernst Stoltz, w 1921 r. statek został zakupiony przez Maxa Mietschena z Gorzowa Wielkopolskiego, który zmienił nazwę statku na Uranus. W 1934 r. statek kupiła Spółdzielnia Transportowa i Oszczędnościowa „Wisła” G.m.b.H., z Gdańska, która eksploatowała statek w żegludze towarowej na Wiśle. W 1936 r. statek przeszedł pod polską banderę, i został zarejestrowany w Toruniu, pływał na trasie Warszawa-Gdańsk. W czasie wojny w 1940 r. został zarekwirowany jako byłe mienie polskie przez niemiecki Komisaryczny Zarząd Głównego Powiernictwa Wschód dla żeglugi śródlądowej dorzecza Wisły, a następnie odsprzedany gdańskiemu armatorowi Otto Hansowi Gottenmeyerowi. Pod koniec 1944 r. został zatopiony pod Włocławkiem, a następnie podniesiony z dna w 1946 r. przez firmę Zarzecki i Spółka i wyremontowany w Toruńskiej Stoczni Rzecznej. Po remoncie w 1952 r. został pod nazwą „Ziemowit” przekazany Państwowemu Zarządowi Wodnemu w Toruniu. W 1957 r. „Ziemowit” został przekazany Yacht Klubowi Polski w Warszawie, po wcześniejszej przebudowie na hulk. Na pokładzie głównym wybudowano przykryte ciągłym pokładem słonecznym nadbudówki. W 1968 r. przeprowadzono „Ziemowita” z przystani przy Wale Miedzeszyńskim na Jezioro Zegrzyńskie. Obiekt jest obecnie w złym stanie technicznym, wymaga niezwłocznego podjęcia działań zabezpieczających i naprawczych.

¹⁹ Decyzja nr 1315/2017 z dnia 17 października 2017 r. Mazowiecki Wojewódzki Konserwator Zabytków.

Fot. 9. Dawny holownik parowy Ziemowit cumujący w Nieporęcie

Źródło: fotografia własna, 2024 r.

Wólka Radzywińska – Pomnik Strzelców Kaniowskich²⁰

W 2020 r. Nieporęckie Stowarzyszenie Historyczne zrealizowało finansowane przez gminę Nieporęt zadanie publiczne pn. „Ochrona zabytków gminy Nieporęt, prace renowacyjno-konserwatorskie pomnika 28. Pułku Strzelców Kaniowskich w Wólce Radzywińskiej”. W ramach zadania gruntownym pracom konserwatorskim i restauratorskim został poddany liczący wówczas 96 lat pomnik upamiętniający bohaterskich żołnierzy polskich, którzy zginęli w walce z bolszewikami w nocy z 14 na 15 sierpnia 1920 r. Monument został odsłonięty w 1924 r. przez Prezydenta RP Stanisława Wojciechowskiego, najwyższe władze kościelne, rządowe i samorządowe oraz weteranów walk i społeczność lokalną. Pomnik przetrwał II wojnę światową i okres PRL, jednak u progu 100. rocznicy Bitwy Warszawskiej był w bardzo złym stanie technicznym. Ponadto na przestrzeni lat zniszczone zostało ogrodzenie pomnika oraz wieńcząca go niegdyś kula z wizerunkiem krzyża Virtuti Militari. W jej miejsce, w latach 90., zamontowano nieproporcjonalny krzyż. Wygląd pomnika odtworzono z okresu międzywojennego z zachowaniem historycznych nawarstwień w postaci śladów po ostrzale. Pomnik przeszedł szereg zabiegów konserwatorskich i restauratorskich. Pracom remontowo-budowlanym poddano też jego fundament oraz cokół. Pochodzący z lat 90. krzyż zdemontowany podczas renowacji pomnika został – z powodu braku jakiegokolwiek izby pamięci w gminie Nieporęt – przekazany samorządowi Radzymina. Przeprowadzona renowacja pomnika spotkała się z ogromnym, pozytywnym odzewem lokalnej społeczności. 14 sierpnia 2020 r. podczas gminnych obchodów 100. rocznicy Bitwy Warszawskiej 1920 r. pomnik został ponownie odsłonięty. Jego poświęcenia dokonał Biskup Warszawsko-Praski Romuald Kamiński. Chcąc uczcić Narodowe Święto Niepodległości i podkreślić dobiegający końca okrągły jubileusz Bitwy Warszawskiej, w sąsiedztwie pomnika postawiono duży dębowy krzyż. Na poziomej belce widnieje napis Centesimo Anno Victoriae Varsoviensis (W Stulecie Wiktorii Warszawskiej).

²⁰ www.nsh.org.pl

Fot. 10. Pomnik Strzelców Kaniowskich

Źródło: fotografia własna, 2024 r.

6. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY – ANALIZA SWOT

Ocenę stanu dziedzictwa kulturowego Gminy Nieporęt przeprowadzono za pomocą analizy SWOT, w której wskazano mocne i słabe strony, a także szanse i zagrożenia. Poniższe zapisy przedstawione w układzie tabelarycznym wynikają z analizy dokumentów programowych na szczeblu gminnym, wizji terenowej oraz własnych wywodów i spostrzeżeń. Ogółem, jest to cały zbiór wniosków odnoszący się do zasobu kulturowego Gminy Nieporęt. Analiza SWOT ma na celu wyłonienie określonych założeń projektowych.

Tabela 11. Analiza SWOT uwzględniająca dziedzictwo kulturowe gminy

Szanse	Zagrożenia
1. Bliskość Warszawy – turystyka weekendowa.	1. Konkurencja ze strony pobliskich gmin, w tym w szczególności Warszawy.
2. Korzystne położenie dla turystyki – jezioro Zegrzyńskie.	2. Skomplikowane procedury w ubieganiu się o środki zewnętrzne, dotacje na prace remontowo-konserwatorskie przy zabytkach
3. Remediacja i rekultywacja zabytkowej tkanki na terenie gminy z wykorzystaniem dotacji krajowych i unijnych.	3. Postępująca dekapitalizacja zasobu zabytkowego.
4. Nowoczesne środki przekazu, media społecznościowe, łączność on-line wykorzystywana na cele ochrony zabytków	4. Zaniedbanie i niszczenie zabytków oraz stopniowe zanikanie tradycji.
5. Wykorzystanie środków zewnętrznych na finansowanie prac przy obiektach zabytkowych.	5. Uszkodzenie i zniszczenie zabytków w wyniku działań przyrody: huragany, grad, burze, upały.
6. Zapoczątkowane zmiany w systemie planowania przestrzennego.	6. Uszkodzenie i zniszczenie zabytków w wyniku działań człowieka: podpalenia, rabunek, dewastacja.
7. Poprawiająca się społeczna akceptacja na rzecz ochrony zabytków – inicjatywy oddolne.	7. Braki edukacyjne z zakresu wartości i ochrony dziedzictwa kulturowego wśród części mieszkańców gminy.
8. Wykorzystanie potencjału zabytków oraz zasobów historycznych do promowania gminy.	8. Brak zainteresowania historią i twórczością ludową wśród młodych pokoleń.
9. Wzbogacenie szlaków turystycznych o miejsca i obiekty zabytkowe.	9. Zagrożenie dla stanowisk archeologicznych poprzez głęboką orkę, nielegalnych poszukiwaczy.
10. Opracowywany nowy dokument planu ogólnego gminy uwzględniający zasady ochrony zabytków.	10. Szybki rozwój budownictwa mieszkalnego – presja inwestorów mogąca prowadzić do

	<p>zatarcia historycznych cech krajobrazu kulturowego.</p> <p>11. Narastająca konkurencja na rynku turystycznym.</p>
Mocne strony	Słabe strony
<ol style="list-style-type: none"> 1. Licznie występujące zabytki o funkcji obronnej. 2. Zachowane dziedzictwo kulturowe w postaci cmentarzy osadników olenderskich. 3. Liczne miejsca pamięci związane z historią walk niepodległościowych. 4. Ogólny dobry stan zachowania zabytków. 5. Sukcesywne i systematyczne prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich. 6. Znaczna liczba udokumentowanych stanowisk archeologicznych. 7. Kulturowanie tradycji historycznych zasobów kulturowych, w sposób szczególny tradycji niepodległościowych. 8. Przyjęta uchwała w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach – możliwość finansowania. 9. Licznie występujące MPZP uwzględniające ochronę zabytków. 10. Zaktualizowana Strategia Rozwoju Gminy. 11. Systematyczna realizacja programów opieki nad zabytkami. 12. Potencjał społeczny – Nieporęckie Stowarzyszenie Historyczne, Stowarzyszenie Genealogie Nieporęckie, Towarzystwo Przyjaciół Nieporętu, koła gospodyń wiejskich, 13. Historyczny szlak kupiecki przebiegający nad Wisłą z Warszawy w kierunku Litwy, przez Kazuń, Wyszogród do Czerwińska. 14. Występowanie Biblioteki Publicznej Gminy Nieporęt w Nieporęcie oraz GOK-u wraz z filiałami. 15. Bardzo duża liczba publikacji książkowych, broszur informacyjnych na temat gminy. 16. Prężnie działająca gospodarka turystyczna. 17. Organizacja wszechstronnych form pobudzających zainteresowanie dziedzictwem kulturowym – spotkania, festiwale, konkursy, wystawy. 18. Organizowane wyjazdy kulturoznawcze i pikni. 19. Szlaki turystyczne piesze i rowerowe. 20. Strona internetowa gminy uwzględniająca obiekty zabytkowe, ich fotografię, opisy. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Brak zespołów dworsko-parkowych – niezachowane dziedzictwo. 2. Niewielka liczba zabytków architektury i budownictwa. 3. Brak dostępu do niektórych zabytkowych obiektów (własność prywatna, koszary wojskowe). 4. Częściowo nieoznakowane zabytki rejestrowe niebiesko-białą tablicą. 5. Postępująca degradacja części zabytków. 6. Niezadowolający stan części opuszczonych cmentarzy. 7. Brak odpowiedniego miejsca wystawowego na ekspozycję przedmiotów historycznych. 8. Skromnie zachowane elementy dziedzictwa niematerialnego. 9. Niewielka liczba organizowanych przedsięwzięć o charakterze folklorystycznym i ludowym. 10. Zatarcie historyczne układy ruralistyczne wsi. 11. Brak świadomości mieszkańców miejscowości o występowaniu zabytkowych obiektów, a także konieczności należytego dbania o zabytki.

Źródło: opracowanie własne

7. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE

Założenia projektowe zostały przedstawione w układzie: priorytet, kierunek działania, zadanie. Wypracowane priorytety są założeniem ogólnym, na który składają się kierunki działań. Na kierunki działań składają się z kolei zadania. Zadania są ostatnim elementem hierarchicznej piramidy będąc jej najmniejszą częścią wskazując najbardziej szczegółowe prace. Priorytety, kierunki i zadania określono w podrozdziałach rozdziału 7.

W art. 4. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, wskazano że ochrona zabytków polega w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Ponadto należy przypomnieć zapisy art. 87 ust.2 odwołujące się do celów GPOnZ:

- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Dzięki zaangażowaniu władz gminy oraz pracowników samorządowych odpowiedzialnych za sprawy związane z ochroną i opieką nad zabytkami możliwe było wypracowanie założeń projektowych. Te opracowane zostały na podstawie analizy stanu dziedzictwa kulturowego gminy, analizy SWOT, dokumentów strategicznych i planistycznych gminy, diagnozie gminnej ewidencji zabytków, stanu poszczególnych obiektów, a także doświadczeń nabytych w zarządzaniu dziedzictwem kulturowym.

Zaproponowany spójny pakiet rozwiązań, jak i konkretnych zadań powinien przyczynić się do ogólnej poprawy stanu i wizerunku dziedzictwa kulturowego gminy. W sposób szczególny dotyczy to dziedzictwa niematerialnego i materialnego, w tym zabytków z terenu gminy.

7.1. Priorytety gminnego programu opieki nad zabytkami

Wypracowane priorytety Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Nieporęt na lata 2024-2027 uwzględniają cele wymienione w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Jednocześnie sformułowane zostały w perspektywie wieloletniej.

Wyznaczono następujące priorytety:

- 1. *Ochrona, kształtowanie i gospodarowanie krajobrazem kulturowym.***
- 2. *Badanie i dokumentacja zasobu kulturowego.***
- 3. *Promocja, edukacja i turystyczne wyeksponowanie dziedzictwa kulturowego.***

7.2. Kierunki działań gminnego programu opieki nad zabytkami

Określono długofalowe kierunki działań (wykraczające często ponad 4-letni okres obowiązywania Programu) wraz z oczekiwanymi rezultatami. Mając na uwadze ciągłość wyznaczonych działań, celów i kierunków, które sformułowano w Gminny Programie Opieki nad Zabytkami Gminy Nieporęt na lata 2020 – 2023, a także wypracowanych i odnoszących sukces metod i zakresów działań na rzecz dziedzictwa, wyznaczono następujące kierunki działań Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Nieporęt na lata 2024-2027, które korespondują z wcześniejszymi:

- 1.1. *Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.***
- 1.2. *Zachowanie ładu przestrzennego, z uwzględnieniem walorów kulturowych.***
 - 2.1 *Prowadzenie i monitoring gminnej ewidencji zabytków.***
 - 2.2 *Korzystanie z nowoczesnych technik informatycznych do promocji dziedzictwa kulturowego.***
- 3.1 *Działania edukacyjne i popularyzacyjne w zakresie dziedzictwa kulturowego.***
- 3.2 *Turystyczna promocja gminy w oparciu o historię i obiekty zabytkowe.***

7.3. Zadania gminnego programu opieki nad zabytkami

W ramach wyznaczonych kierunków działań wskazano zadania wyznaczone na 4 lata obowiązywania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Nieporęt na lata 2024-2027. Zgodnie z art. 87 ust 5 z realizacji programu wójt sporządzi co 2 lata sprawozdanie z realizacji programu i przedstawi je radzie gminy. W związku z powyższym zaproponowane zadania podzielone zostały na 2 etapy. Pierwszy na lata 2024-2025, za który opracowane zostanie sprawozdanie z początkiem 2026 r. oraz drugi przypadający na lata 2026-2027. Sporządzenie sprawozdania będzie miało kluczowy wpływ na realizację pozostałych zadań w latach 2026-2027.

Zadania w okresie 2024-2025 będą miały charakter przygotowawczy, zaś większość pozostałych zadań zrealizowana zostanie w latach 2026-2027. Dla części zadań wyznaczono 4-letni okres obowiązywania. Kolorem niebieskim zaznaczono okres realizacji, zaś kolor biały oznacza brak realizacji w danym etapie. W poniższej tabeli zaproponowano także kto będzie odpowiadał za wykonanie zadania. Nie jest to jednak podział obligatoryjny, ponieważ realizacja lub część realizacji danego zadania może odbyć się przy udziale/współudziale innych lub dodatkowych podmiotów, których nie można wskazać na obecnym etapie programowania. Niezmiernie ważnym jest współdziałanie władz Gminy z jej jednostkami organizacyjnymi oraz pozostałymi osobami/podmiotami zaangażowanymi w realizację zadań.

Tabela 12. Zadania gminnego programu opieki nad zabytkami

Kierunki działań	Zadania	2024-2025	2026-2027	Realizator
Priorytet 1. Ochrona, kształtowanie i gospodarowanie krajobrazem kulturowym				
1.1. Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania	1. Coroczne zabezpieczenie środków finansowych w Wieloletnim Planie Finansowych na zadania związane z ochroną zabytków i promocją dziedzictwa kulturowego.			UG
	2. Przyznawanie dotacji na prace remontowo-konserwatorskie obiektów zabytkowych, na podstawie przyjętej uchwały.			UG
	3. Podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków.			UG
	4. Dokończenie prac remontowo-konserwatorskich przy wielorodzinnych budynkach mieszkalnych na Osiedlu Wojskowym w Białobrzegach.			UG
	5. Modernizacja pokrycia dachowego na zabytkowym kościele w Nieporęciu.			UG, P
	6. Przeprowadzenie prac remontowo-konserwatorskich wewnątrz zabytku ruchomego - holownika Ziemowit cumującego w Nieporęciu.			UG, S
	7. Przeprowadzenie prac porządkowych i pielęgnacyjnych na zapomnianych cmentarzach, w sposób szczególny w Stanisławowie Pierwszym i Aleksandrowie.			UG
	8. Dbanie o zabytkową zieleń na zabytkowych cmentarzach.			UG
	9. Prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich przydrożnych figur i kapliczek.			UG
	10. Bieżąca ochrona stanowisk archeologicznych.			UG
1.2. Zachowanie ładu przestrzennego, z uwzględnieniem walorów kulturowych	1. Dokończenie prac i przyjęcie uchwałą Planu Ogólnego Gminy Nieporęt oraz przestrzeganie zawartych ustaleń i zasad zawartych w dokumencie.			UG
	2. Opracowanie nowych MPZP uwzględniających ochronę dziedzictwa kulturowego i zabytków.			UG
	3. Przeciwdziałanie samowolom budowlanym, prowadzenie kampanii uświadamiających.			UG
	4. Wkomponowanie nowej zabudowy z poszanowaniem i szacunkiem do historycznej tkanki budowlanej.			UG
	5. Racjonalne gospodarowanie przestrzenią – wydawanie decyzji o warunkach zabudowy ze szczególnym uwzględnieniem zasad ochrony zabytków.			UG
Priorytet 2. Badanie i dokumentacja zasobu kulturowego				
2.1. Prowadzenie i monitoring gminnej ewidencji zabytków	1. Opracowanie kart adresowych gminnej ewidencji zabytków dla obiektów nieuwzględnionych dotychczas w GEZ -poszerzenie ewidencji.			UG
	2. Bieżąca aktualizacja GEZ.			UG
	3. Dokumentowanie zmian w GEZ poprzez Zarządzenia.			UG
	4. Podjęcie działań mających na celu oznakowanie zabytków rejestrowych – współpraca ze Starostwem.			UG, St

2.2. Korzystanie z nowoczesnych technik informatycznych do promocji dziedzictwa kulturowego	1. Stworzenie internetowej platformy promocyjnej/aplikacji mobilnej na rzecz rozwoju turystyki uzupełnionej o obiekty zabytkowe.			UG
	2. Informowanie mieszkańców gminy o prowadzonych działaniach konserwacyjnych, remontowych, renowacyjnych, rewitalizacyjnych, otrzymanych dotacjach na zabytki, przyznanych dotacjach, itp. poprzez stronę internetową gminy.			UG
Priorytet 3. Promocja, edukacja i turystyczne wyeksponowanie dziedzictwa kulturowego				
3.1. Działania edukacyjne i popularyzacyjne w zakresie dziedzictwa kulturowego	1. Udział w konkursie wojewódzkim pn. „Renowacja Roku Zabytków Mazowsza”.			UG
	2. Przeprowadzenie kwesty na rzecz ratowania historycznych nagrobków na terenie zabytkowych cmentarzy.			UG, P, W, S
	3. Podjęcie działań mających na celu zachęcenie mieszkańców gminy do przekazywania lokalnych, historycznych eksponatów, zbiorów, map, zdjęć, publikacji, przedmiotów związanych z gminą.			UG, S, GOK
	4. Budowa nowego budynku lub adaptacja istniejącego na cele wystawowe zbiorów historycznych oraz utworzenie izby pamięci/regionalnego muzeum.			UG
	5. Kontynuacja organizacji wyjazdów kulturoznawczych i pikników.			UG, S
	6. Zorganizowanie wycieczek zabytkowym autobusem „ogórkiem” po Gminie Nieporęt.			UG, S
	7. Organizacja konkursów wiedzy, konkursów plastycznych, fotograficznych, muzycznych związanych z lokalnym dziedzictwem.			UG, GOK, S
	7. Prowadzenie szkoleń i prelekcji dla pracowników urzędu w dziedzinie ochrony zabytków.			UG
3.2. Turystyczna promocja gminy w oparciu o historię i obiekty zabytkowe	8. Wsparcie na rzecz działalności fundacji, stowarzyszeń, KGW i innych organizacji związanych z lokalnym dziedzictwem kulturowym.			UG
	1. Wspieranie rynku pracy związanego z dziedzictwem kulturowym.			UG
	2. Promocja szlaków turystycznych.			UG, GOK, S
	3. Kontynuacja tradycji wyzwoleńczych i niepodległościowych.			UG, S
	4. Opracowanie oraz druk publikacji popularnonaukowej będącej zbiorem artykułów i wspomnień dotyczących historii gminy Nieporęt.			UG, S
	5. Zaprojektowanie i wybicie okolicznościowych monet w związku z przypadającą w 2024 r. 100. rocznicą założenia Ochotniczej Straży Pożarnej w Nieporęcie.			UG, S
	6. Zwiększenie publikacji spotów i filmów promocyjnych Gminą Nieporęt oraz Jeziora Zegrzyńskiego jako cennego miejsca turystycznego, historycznego i przyrodniczego.			UG

Źródło: opracowanie własne

Realizatorzy, wykaz skrótów:

GOK – Gminny Ośrodek Kultury, P – Parafie, S – Stowarzyszenia, St – Starostwo, UG – Urząd Gminy, W – Wolontariusze.

8. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Realizacja Programu będzie się odbywać poprzez wskazane zadania gminy oraz pozostałych depozytariuszy na rzecz osiągnięcia priorytetów w nim przyjętych. Podstawę niniejszego instrumentarium stanowią obowiązujące przepisy prawne i zawarte w nich regulacje dotyczące instrumentów prawno-ekonomicznych i finansów publicznych.

Zakłada się, że zadania określone w gminnym programie opieki nad zabytkami będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

1. instrumentów prawnych – wynikających z przepisów ustawowych (np. uchwalanie gminnego programu opieki nad zabytkami, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, wpis do rejestru zabytków, przyjęcie Zarządzeń w sprawie gminnej ewidencji zabytków, wykonywanie decyzji administracyjnych, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków);
2. instrumentów finansowych (m.in. finansowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy, aplikowanie o dofinansowanie, korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz pożyczki, dotacje, subwencje, nagrody, a także stosowanie finansowania w ramach partnerstwa publiczno-prywatnego);
3. instrumentów koordynacji (m.in. poprzez realizację projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich i powiatowych strategiach, planach zagospodarowania, programach opieki nad zabytkami, itp. oraz pomiędzy dokumentami własnymi gminy. Ponadto współpraca z wojewódzkim konserwatorem zabytków, urzędem marszałkowskim, starostwem, parafią, jednostkami własnymi gminy, stowarzyszeniami działającymi na terenie gminy, właścicielami zabytków, pozostałymi organizacjami związanymi z ochroną i opieką nad zabytkami oraz współpraca ze wszystkimi realizatorami przypisanymi do zadań w Programie);
4. instrumentów kontrolnych (m.in. monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego, sprawozdanie z realizacji Programu, opracowanie aktualizacji GPOnZ na lata 2028-2031).
5. instrumentów społecznych – działania edukacyjne, promocyjne, współdziałanie z organizacjami pozarządowymi, działania prowadzące do tworzenia miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami, kulturą, turystyką, współpraca ze społecznymi opiekunami zabytków (powoływanie nowych).

9. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

W art. 87 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami Ustawodawca wymienił zadania związane z gminnym programem opieki nad zabytkami. Na podstawie ww. artykułu skonkretyzowano je poniżej na potrzeby niniejszego Programu.

Wójt Gminy Nieporęt sporządza na okres 4 lat Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Nieporęt. Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Nieporęt przyjmuje Rada Gminy Nieporęt, po uzyskaniu opinii Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Warszawie. Gminny Program Opieki

nad Zabytkami Gminy Nieporęt ogłaszany jest w Dzienniku Urzędowym Województwa Mazowieckiego. Z realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Nieporęt Wójt Gminy Nieporęt sporządza co 2 lata sprawozdanie, które przedstawia Radzie Gminy Nieporęt.

Wykonanie sprawozdania powinna poprzedzić ocena poziomu realizacji gminnego programu uwzględniająca:

- a) wykonanie zadań przyjętych do realizacji,
- b) koszt wykonania zadań;
- b) efektywność ich wykonania.

Poniżej wskazano przykładowe kryteria i wskaźniki oceny realizowanych zadań, które mogą być pomocne przy opracowaniu sprawozdania.

W ramach priorytetu **1. Ochrona, kształtowanie i gospodarowanie krajobrazem kulturowym:**

- liczba obiektów ogółem poddanych pracom remontowym i konserwatorskim;
- wartość finansowa wykonanych prac remontowo-konserwatorskich;
- wartość finansowa przyznanych dotacji na prace remontowe i konserwatorskie przy zabytkach;
- liczba odnowionych kapliczek i figur przydrożnych;
- liczba nowo opracowanych MPZP;
- stopień pokrycia gminy MPZP;
- liczba wydanych decyzji o warunkach zabudowy uwzględniających obiekty zabytkowe.

W ramach priorytetu **2. Badanie i dokumentacja zasobu kulturowego:**

- liczba nowo opracowanych kart adresowych gminnej ewidencji zabytków;
- liczba znaków zabytku rejestrowego umieszczonych na obiektach wpisanych do rejestru;
- liczba publikacji, informacji wstawionych na internetową platformę promocyjną/aplikację dot. obiektów zabytków;
- liczba odsłon strony internetowej gminy w zakładce dot. zabytków.

W ramach priorytetu **3. Promocja, edukacja i turystyczne wyeksponowanie dziedzictwa kulturowego:**

- wartość finansowa zebranych środków na rzecz ratowania historycznych nagrobków na terenie zabytkowych cmentarzy;
- liczba przekazanych historycznych eksponatów, zbiorów, map, zdjęć, publikacji, przedmiotów związanych z gminą w celu ich ekspozycji;
- liczba KGW i organizacji pozarządowych związanych z dziedzictwem kulturowym, itp., którym udzielono wsparcia;
- liczba szkoleń i prelekcji dot. ochrony zabytków, w których uczestniczyli urzędnicy gminni;
- liczba wycieczek do miejsc ciekawych turystycznie;
- liczba osób, która brała udział w wycieczkach;
- liczba prac zgłoszonych w ramach konkursów o tematyce dziedzictwa kulturowego gminy;
- liczba nowo wydanych publikacji dot. Gminy Nieporęt;
- liczba wybitych okolicznościowych monet.

10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Niniejszy rozdział ma charakter informacyjny. Poniżej przedstawiono przykładowe możliwości finansowania wskazanych w podrozdziale 7.3. zadań z uwzględnieniem środków:

- publicznych (np. budżet państwa, budżety jednostek samorządów terytorialnych wszystkich szczebli, środki Unii Europejskiej, inne źródła zagraniczne),
- prywatnych (osób fizycznych, fundacji, osób prawnych, kościelnych itp.).

W poszukiwaniu dofinansowania nie można ograniczać się wyłącznie do powszechnie znanych i dostępnych programów. Źródeł należy także szukać w ogłaszanych przez samorzady konkursach na realizację zadań z zakresu edukacji, kultury, promocji, w budżetach tzw. obywatelskich lub partycypacyjnych, a nawet w projektach społecznych dotyczących utworzenia np. klubów seniora, dziennych domów pobytu, przedszkoli, żłobków, gdzie w ramach cross-finansingu możliwe jest dostosowanie budynków, w tym zabytkowych do prowadzenia zajęć. Decydując się na złożenie wniosku, należy liczyć się z tym, że w każdym konkursie wniosków z podobnym zakresem działań wpływa dużo, a uzyskanie dofinansowania nie jest łatwe, m.in. ze względu na z góry przydzieloną alokację środków. Ponadto w zdecydowanej większości konkursów wymagany jest wkład własny. W związku z powyższym wnioskodawca z góry powinien zarezerwować określoną pulę środków.

Źródłami wsparcia działań w obszarze kultury w ramach budżetu państwa są:

- Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków;
- programy MKiDN;
- Rządowy Program Odbudowy Zabytków;
- Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej;
- Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej;
- Wojewódzki Konserwator Zabytków;
- Fundusz Kościelny.

Wsparcie na zabytki prowadzą również jednostki samorządowe:

- środki własne gminy;
- Urząd Marszałkowski;
- Starostwo Powiatowe.

Na działania związane z ochroną i wykorzystaniem zabytków można pozyskać środki z wielu programów w ramach środków europejskich, m.in. takich jak:

- Fundusze Europejskie dla Mazowsza 2021-2027;
- Program Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko 2021-2027.

Szczegółowe informacje o zasadach i kryteriach możliwości pozyskiwania ww. środków są dostępne na stronach internetowych poświęconych ww. źródłom finansowania. Poniżej scharakteryzowano najbardziej popularne programy pomocowe.

Programy MKiDN 2024

Programy Ministra z zakresu kultury mają na celu dofinansowanie zadań o charakterze projektowym z wyłączeniem stałej działalności kulturalnej podmiotów. Skierowane są do instytucji kultury, organizacji pozarządowych, instytucji filmowych, szkół i uczelni wyższych, jednostek samorządu terytorialnego, podmiotów gospodarczych, kościołów i związków wyznaniowych oraz ich osób prawnych. Dzięki Programom Ministra wsparcie finansowe mogą otrzymać działania z zakresu kultury oraz ochrony

dziedzictwa kulturowego i historycznego, obejmujące m.in. szeroko rozumianą edukację, działalność artystyczną, kulturę cyfrową, działania promujące czytelnictwo, a także projekty infrastrukturalne. W latach 2016-2023 w ramach Programów Ministra na cele kulturalne przekazanych zostało łącznie 3,1 mld zł. Na rok 2024 przewidziano nabory m.in. na następujące programy, które nawiązują do wyznaczonych zadań w programie:

- groby i cmentarze wojenne w kraju - celem programu jest wspieranie opieki nad grobami i cmentarzami wojennymi na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, stanowiącymi materialne świadectwo kluczowych wydarzeń z historii Polski związanych z walką i męczeństwem, a także wspieranie prowadzenia działań naukowych upowszechniających wiedzę na temat tych wydarzeń;
- kultura ludowa i tradycyjna - celem programu jest wspieranie zjawisk związanych ze spuścizną kultur tradycyjnych, transformacjami (przekształceniami i przemianami) poszczególnych elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania;
- miejsca pamięci i trwałe upamiętnienia w kraju - celem programu jest wspieranie samorządów w zapewnianiu stabilnej opieki nad najważniejszymi miejscami pamięci, stanowiącymi materialne świadectwo wydarzeń kluczowych dla narodowej tożsamości;
- ochrona zabytków - celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne. Dokumentem wymaganym na etapie składania wniosku jest skan aktualnego na dzień składania wniosku pozwolenia właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków na prace, będące przedmiotem wniosku.
- ochrona zabytków archeologicznych - celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych.

Rządowy Program Odbudowy Zabytków

Rządowy Program Odbudowy Zabytków ma na celu odbudować blask zabytków w całej Polsce. Program realizowany jest poprzez promesy inwestycyjne udzielane przez BGK. Program skierowany jest do jednostek samorządu terytorialnego na bezzwrotne dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków. W ramach ogłoszonego Naboru, Wnioskodawcy przysługuje prawo do złożenia maksymalnie dziesięciu wniosków o dofinansowanie, w limicie dofinansowania nieprzekraczającym dla każdego z wniosków 3 500 000 zł. Dofinansowanie z Programu może wynieść maksymalnie 98% wartości inwestycji, a minimalny wkład własny - 2%. Wnioski będą mogły być składane w aplikacji Polski Ład udostępnionej przez BGK, w jednej z trzech kategorii:

- do 150 000 zł;
- do 500 000 zł;
- do 3 500 000 zł.

Wnioski o dofinansowanie składane są w formie elektronicznej przez aplikację BGK zamieszczoną na stronie internetowej www.bgk.pl. Z dniem 16.08.2023 r. zakończony został nabór wniosków w ramach drugiego naboru.

W ostatnich latach z terenu Gminy Nieporęt w ramach Rządowego Programu Odbudowy Zabytków przyznano następujące dotacje:

- Modernizacja dachu zabytkowego Kościoła pw. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny w Nieporęcie., II nabór 2023 r. – 850 000,00 zł;
- Modernizacja zabytkowego statku 'Ziemowit' cumującego na Jeziorze Zegrzyńskim w Nieporęcie, II nabór 2023 r. - 150 000,00 zł.

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW)

Narodowy Fundusz oferuje pożyczki, dotacje oraz inne formy dofinansowania projektów realizowanych m.in. przez samorządy, przedsiębiorstwa, podmioty publiczne, organizacje społeczne a także osoby fizyczne. W sektorze finansów publicznych Narodowy Fundusz jest również największym w Polsce partnerem międzynarodowych instytucji finansowych w obsłudze środków zagranicznych przeznaczonych na ochronę środowiska. NFOŚiGW organizuje również m.in. konkursy dotyczące dofinansowania na prace związane z gruntowymi termomodernizacjami zabytkowych obiektów. Konkursy dotyczą poprawy efektywności energetycznej w budynkach użyteczności publicznej, w tym budynków zabytkowych, a także projekty związane z rewaloryzacją cennych, zabytkowych założeń parkowych.

Mazowiecki Wojewódzki Konserwator Zabytków

Mazowiecki Wojewódzki Konserwator Zabytków prowadzi nabory wniosków o przyznanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków ze środków budżetu państwa, będących w dyspozycji Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Dla wnioskodawców starających się o dotację docelową obowiązuje Regulamin naboru oraz przyznawania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków ze środków budżetu Państwa będących w dyspozycji Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Ww. regulamin określa zasady i tryb postępowania przy ubieganiu się o dotację celową na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków ze środków budżetu państwa będących w dyspozycji Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w tym:

- uprawnionych wnioskodawców;
- koszty kwalifikujące się do dofinansowania;
- warunki udzielania dotacji celowej;
- tryb naboru wniosków;
- kryteria oceny wniosków.

Aby ubiegać się o dofinansowanie należy założyć konto oraz zarejestrować się przez system Witkac. Wnioski można składać w wyznaczonych naborach. Do 30 czerwca 2024 r. trwał nabór wniosków o dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków.

Fundusz Kościelny

Fundusz Kościelny stanowi wyodrębnioną pozycję w części 43. budżetu państwa - wyznania religijne oraz mniejszości narodowe i etniczne, w dziale 758 – różne rozliczenia, w rozdziale 75822 – Fundusz Kościelny, której dysponentem jest minister właściwy do spraw wyznań religijnych oraz mniejszości narodowych i etnicznych. Maksymalna kwota udzielonej dotacji z Funduszu Kościelnego w roku 2024 nie powinna przekraczać 200.000,00 zł.

W projekcie ustawy budżetowej na rok 2024 zaplanowano 11.000.000,00 zł. Kościelne osoby prawne będą mogły ubiegać się o przyznanie dotacji z Funduszu Kościelnego na realizację w 2024 r. następujących zadań:

1. Konserwacja i remonty obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej w znaczeniu nadanym przez aktualne ustawodawstwo, bądź orzecznictwo.
2. Wspomaganie kościelnej działalności charytatywno-opiekuńczej.

W ramach zadania 1 dotacje przeznaczane będą, co do zasady, na remonty i prace konserwatorskie zabytkowych obiektów sakralnych (w szczególności: remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, wodnej, kanalizacyjnej, odgromowej). W szczególnie uzasadnionych przypadkach może nastąpić finansowanie z Funduszu Kościelnego remontu ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych (takich jak np.: instrumenty muzyczne, dzwony) oraz stałych elementów wystroju wewnątrz (takich jak np.: ołtarze, polichromie, freski, posadzki). Z Funduszu Kościelnego nie finansuje się co do zasady prac dotyczących otoczenia obiektu (takich jak np.: chodniki, ogrodzenia, trawniki).

Urząd Marszałkowski Województwa Mazowieckiego

Z budżetu Województwa Mazowieckiego mogą być udzielane dotacje na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych na obszarze Województwa Mazowieckiego. Zgodnie z Zasadami udzielania i rozliczania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych na obszarze Województwa Mazowieckiego stanowiącymi załącznik do uchwały Nr XXXV/508/21 Sejmiku Województwa Mazowieckiego z dnia 30 sierpnia 2021 r. ze zm. określono następujące rozdziały:

1. Cel i rodzaj zadań.
2. Wnioskodawcy.
3. Pomoc de minimis i pomoc de minimis w rolnictwie lub rybołówstwie.
4. Wysokość dotacji.
5. Termin i tryb przyznawania dotacji.
6. Przekazanie i rozliczanie dotacji.

Wnioski o udzielenie dotacji jednorocznej i wieloletniej składa się do 15 grudnia roku poprzedzającego rok, w którym planowane jest rozpoczęcie prac określonych we wniosku. W przypadku niewykorzystania całości środków przeznaczonych w budżecie województwa na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach lub ich zwiększenia, mogą być składane wnioski o dotację jednoroczną w drugim terminie, tj. do dnia 15 kwietnia roku, w którym dotacja jednoroczna ma być wykorzystana.

Starostwo Powiatowe w Legionowie

Z budżetu Powiatu Legionowskiego może być udzielona dotacja celowa na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków oraz znajdujących się na terenie Powiatu Legionowskiego. Zgodnie z Uchwałą nr 23/III/2024 Rady Powiatu Legionowskiego z dnia 24 czerwca 2024 r. kwota dotacji udzielona ze środków budżetu Powiatu Legionowskiego na finansowanie prac konserwatorskich lub robót budowlanych przy zabytku, nie może przekroczyć wysokości 98% i nie może być niższa, niż 50% nakładów koniecznych na wykonanie prac lub robót. Ostatni nabór powadzony przez Starostwo miał miejsce w dniach od 26 lipca 2024 r. do 2 sierpnia 2024 r.

Fundusze Europejskie dla Mazowsza 2021-2027

W ramach priorytetu V – Fundusze Europejskie dla wyższej jakości życia na Mazowszu (cel szczegółowy 4(vi) wzmocnienie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych) realizowane będą następujące typy projektów:

- rozwój infrastruktury do prowadzenia działalności kulturalnej ważnej dla edukacji i aktywności kulturalnej;
- turystyczne szlaki tematyczne i produkty turystyczne (odwołujące się do walorów historycznych, kulturowych, przyrodniczych i kulinarnych).

Grupa docelowa: mieszkańcy WM, w tym osoby ze specjalnymi potrzebami, użytkownicy – odbiorcy, widzowie instytucji kultury, turyści.

W ramach kodu 166. Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury planuje się przeznaczyć 22 000 000,00 EUR w regionach słabiej rozwiniętych oraz 5 500 000,00 EUR w regionach lepiej rozwiniętych.

W ramach Priorytetu IX – Mazowsze bliższe obywatelom dzięki Funduszom Europejskim (cel szczegółowy 5(i) wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach miejskich) realizowane będą następujące typy projektów:

- ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego;
- rewitalizacja obszarów zdegradowanych.

Grupa docelowa: interesariusze procesu rewitalizacji, zidentyfikowani w gminnych programach rewitalizacji, w tym m.in. mieszkańcy, właściciele, użytkownicy wiczyści nieruchomości i podmioty zarządzające nieruchomościami, podmioty prowadzące lub zamierzające prowadzić działalność społeczną lub gospodarczą; JST i ich jednostki organizacyjne; organy władzy publicznej.

W ramach kodu 166. Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury planuje się przeznaczyć 30 000 000,00 EUR w regionach słabiej rozwiniętych oraz 11 000 000,00 EUR w regionach lepiej rozwiniętych.

W ramach Priorytetu IX – Mazowsze bliższe obywatelom dzięki Funduszom Europejskim (cel szczegółowy 5(ii) wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego na poziomie lokalnym, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach innych niż miejskie) realizowane będą następujące typy projektów:

- ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego;
- rewitalizacja obszarów zdegradowanych.

Grupa docelowa: interesariusze procesu rewitalizacji, zidentyfikowani w gminnych programach rewitalizacji, w tym m.in. mieszkańcy, właściciele, użytkownicy wiczyści nieruchomości i podmioty zarządzające nieruchomościami, podmioty prowadzące lub zamierzające prowadzić działalność społeczną lub gospodarczą; JST i ich jednostki organizacyjne; organy władzy publicznej.

W ramach kodu 166. Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury planuje się przeznaczyć 31 387 000,00 EUR w regionach słabiej rozwiniętych.

Program Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko 2021-2027

Niniejszy Program jest następcą Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko realizowanego w perspektywie finansowej 2014-2020. Jest to program europejski na lata 2021-2027 zarządzany na

poziomie krajowym. Przyczyni się do rozwoju gospodarki niskoemisyjnej, ochrony środowiska oraz przeciwdziałania i adaptacji do zmian klimatu. FENIKS wesprze również inwestycje transportowe oraz dofinansuje ochronę zdrowia i dziedzictwo kulturowe. Budżet całego programu: 135 mld zł, wkład UE: 111,7 mld zł. Dotację na zabytki będzie można uzyskać na renowację, konserwację, rewaloryzację i restaurację obiektów zabytkowych (w tym pomników) w przypadku gdy nie będą to pojedyncze interwencje, tylko stanowiąc będą część większego przedsięwzięcia, które wiąże rozwój kultury z rozwojem gospodarczym, włączeniem społecznym i innowacjami społecznymi w skali kraju, regionu lub skali lokalnej. W ramach priorytetu 7. Kultura, działania 7.1 Infrastruktura kultury i turystyki kulturowej wskazano podstawowe informacje, m.in.:

- cel szczegółowy: EFRR.CP4.VI - Wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych;
- instytucję pośredniczącą: Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego;
- wysokość alokacji UE: 600 000 000,00 EUR;
- zakres interwencji: 166 - ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury;
- działania: obszar 1 - rozwój infrastruktury kultury (zabytkowej i niezabytkowej), obszar 2 - ochrona i podniesienie atrakcyjności turystycznej obiektów dziedzictwa kulturowego;
- typ beneficjenta: organizacje społeczne i związki wyznaniowe, administracja publiczna, przedsiębiorstwa, kościoły i związki wyznaniowe, jednostki samorządu terytorialnego, administracja rządowa;
- maksymalny % poziom dofinansowania UE w projekcie: 79,71%;
- maksymalny % poziom dofinansowania całkowitego wydatków kwalifikowalnych na poziomie projektu (środki UE + współfinansowanie ze środków krajowych przyznane beneficjentowi przez właściwą instytucję): 100%.

Konkurs „Zabytek Zadbany”

„Zabytek Zadbany” to konkurs o wieloletniej tradycji, już od 1975 r. promuje właścicieli i zarządców obiektów zabytkowych, którzy w sposób wzorowy prowadzą prace budowlane, konserwatorskie, rewaloryzacyjne i adaptacyjne, a także działają systematycznie na rzecz właściwego utrzymania zabytków zgodnie z najwyższymi standardami badawczymi i wykonawczymi. Ma na celu promocję właściwej opieki nad zabytkami – prowadzonych wzorowo prac badawczych, konserwatorskich, rewaloryzacyjnych i adaptacyjnych, a także systematycznych działań na rzecz właściwego utrzymania zabytków. Nadzór nad Konkursem w imieniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego sprawuje Generalny Konserwator Zabytków. Procedury konkursowe prowadzi Narodowy Instytut Dziedzictwa. Konkurs ma charakter otwarty i nieodpłatny, adresowany jest do właścicieli, posiadaczy i zarządców obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych. Zgłoszeń obiektów wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych mogą dokonywać ich właściciele, posiadacze i zarządcy, a także Wojewódzcy Konserwatorzy Zabytków lub konserwatorzy samorządowi oraz kierownicy delegatur Wojewódzkich Urzędów Ochrony Zabytków. Nagrodzeni i wyróżnieni otrzymują dyplomy Generalnego Konserwatora Zabytków i tablice „Zabytku Zadbane” do oznakowania obiektów. Nagrodzone zabytki są prezentowane w dedykowanych wydawnictwach Narodowego Instytutu Dziedzictwa, przekazywanych właścicielom zabytków i przedstawicielom ogólnopolskiego środowiska konserwatorskiego. Od 2024 roku obowiązuje nowy regulamin konkursu. Istotną zmianą w regulaminie jest wprowadzenie kategorii „Zabytek dostępny”, która dedykowana jest pracom przeprowadzonym z uwzględnieniem rozwiązań służących przystosowaniu zabytków dla osób ze szczególnymi

potrzebami. Warunkiem udziału w konkursie jest przesłanie kompletu dokumentacji zgłoszeniowej, zgodnie z Regulaminem konkursu opublikowanym na stronie nid.pl.

11. REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ GMINĘ ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTEKÓW

Zaplanowane w podrozdziale 7.3. zadania będą możliwe do wykonania od momentu przyjęcia uchwałą przez Radę Gminy niniejszego Programu do końca 2027 r.

Wdrażanie zadań odbędzie się w miarę dostępnych środków i nakładów pracy. Ich realizacja możliwa będzie poprzez zabezpieczenie określonych środków w budżecie gminy. Zadania inwestycyjne dotyczące ochrony zabytków (zabytków będących we własności gminy) powinny być wprowadzone do wieloletniego programu inwestycyjnego gminy. Wyznaczone w Programie zadania powinny być również uwzględnione w innych dokumentach strategicznych i planistycznych gminy. Część wyznaczonych zadań realizowana będzie przez specjalistów w postaci podmiotów zewnętrznych, którzy zostaną wybrani jako Wykonawcy w drodze obowiązujących przepisów prawa.

W art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wskazano na możliwość finansowania przez gminy prac przy obiektach zabytkowych: dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielona przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale. Dotacja, w zakresie określonym w art. 77, może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków.

Gmina Nieporęt posiada uchwałę w sprawie zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków położonych na terenie Gminy Nieporęt, która została przyjęta przez Radę Gminy Nieporęt 25 lipca 2024 r. Uchwałą Nr VI/37/2024. Dotacja z budżetu Gminy Nieporęt może być udzielona w wysokości do 98% nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytków wpisanych do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Wysokość środków przeznaczonych na dotację w danym roku budżetowym uzależniona jest od wysokości środków ustalonych przez Radę Gminy Nieporęt w budżecie Gminy Nieporęt w danym roku.

Szacuje się, że w ramach zadań własnych Gminy coroczna kwota na finansowanie zadań wskazanych w GPONZ wyniesie ok. **40 000,00 – 50 000,00** zł brutto.

Zadania określone w Programie realizowane będą w zdecydowanej większości przez Urząd Gminy oraz w mniejszym stopniu w sposób pośredni lub bezpośredni przez pozostałych interesariuszy, do który w sposób szczególny zaliczyć należy:

- Gminny Ośrodek Kultury z siedzibą w Nieporęciu;
- parafie z terenu gminy;
- organizacje pozarządowe i stowarzyszenia z terenu gminy;
- Starostwo Powiatowe w Legionowie;
- Mazowiecki Wojewódzki Konserwator Zabytków w Warszawie;
- właściciele obiektów zabytkowych ujętych w gminnej ewidencji zabytków;

- instytucje odpowiedzialne za przyznawanie dotacji na zabytki.

Wszelkie uzgodnienia dotyczące zabytków będą prowadzone z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Priorytetowymi zadaniami w najbliższych 4 latach, które stawia sobie za cel Gmina Nieporęt będą następujące zadania:

- modernizacja pokrycia dachowego na zabytkowym kościele w Nieporęcie;
- przeprowadzenie prac remontowo-konserwatorskich wewnątrz zabytku ruchomego - holownika Ziemowit cumującego w Nieporęcie.

W tym celu Gmina Nieporęt podjęła już konkretne działania. Rada Gminy Nieporęt przyznała Uchwałą NR VII/47/2024 z dnia 5 września 2024 r. dotację Parafii Rzymskokatolickiej pw. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny w Nieporęcie na realizację zadania związanego z pracami konserwatorskimi, restauratorskimi i pracami budowlanymi w zakresie modernizacji dachu zabytkowego Kościoła pw. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny w Nieporęcie, w ramach dofinansowania inwestycji z Rządowego Programu Odbudowy Zabytków w wysokości 867 347,00 zł na rok 2025. Na przyznaną dotację składają się: środki przyznane z Rządowego Programu Odbudowy Zabytków w wysokości 850 000,00 zł, co stanowi 98% dotacji oraz środki własne Gminy Nieporęt w wysokości 17 347,00 zł, co stanowi 2% dotacji. Ponadto Rada Gminy Nieporęt przyznała Uchwałą NR VII/48/2024 z dnia 5 września 2024 r. dotację Piotrowi Bączkowskiemu prowadzącemu działalność gospodarczą pod firmą Plażowy Ośrodek Sportu Piotr Bączkowski na realizację zadania związanego z pracami konserwatorskimi, restauratorskimi i robotami budowlanymi w zakresie modernizacji zabytkowego statku „Ziemowit” cumującego na Jeziorze Zegrzyńskim, w ramach dofinansowania inwestycji z Rządowego Programu Odbudowy Zabytków w wysokości 153 061,00 zł na rok 2025. Na przyznaną dotację składają się: środki przyznane z Rządowego Programu Odbudowy Zabytków w wysokości 150 000,00 zł, co stanowi 98% dotacji oraz środki własne Gminy Nieporęt w wysokości 3 061,00 zł, co stanowi 2% dotacji.

Zaprezentowane w niniejszym programie informacje powinny zostać na nowo uwzględnione w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, planie ogólnym, strategii rozwoju gminy oraz innych dokumentach o charakterze strategicznym i planistycznym gminy, w których będzie podejmowana tematyka dziedzictwa kulturowego.

12. BIBLIOGRAFIA

Literatura:

1. Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, F. Sulmierski, B. Chlebowski, W. Walewski, Warszawa 1884, druk „Wieku” Nowy Świat.
2. Geografia regionalna Polski, J. Kondracki, Warszawa 2009 r., Wyd. Naukowe PWN.
3. Geografia osadnictwa, D. Szymańska, Warszawa 2009 r., Wyd. Naukowe PWN.
4. Gmina Nieporęt w latach 1918-2018, W. Orlinski, K. Szostek, Nieporęt 2018, Wyd. Nieporęckie Stowarzyszenie Historyczne.
5. Mały słownik terminów plastycznych, K. Zwolińska, Z. Malicki, 1993 r., Warszawa, Wyd. Wiedza Powszechna.
6. 60 lat Jeziora Zegrzyńskiego, A. Magnuszewski, Gmina Nieporęt, 2023 r.
7. Przydrożne kapliczki Gminy Nieporęt, Nieporęt, 2022 r.

Strony internetowe:

www.dane.gov.pl
www.mapy.geoportal.gov.pl
www.wspolzedne-gps.pl
www.igrek.amzp.pl
www.mapy.amzp.pl
www.maps.arcanum.com
www.gminy.pl
ww.ongeo.pl
www.rejestr.io
www.mapio.net
www.polskaniezwykla.pl
www.mapy.zabytek.gov.pl
www.mkidn.gov.pl
www.isap.sejm.gov.pl
www.samorzad.nid.pl
www.maps.mapywig.org
www.niematerialne.nid.pl
www.openstreetmap.org
www.dialektologia.uw.edu.pl
www.geoserwis.gdos.gov.pl
www.crfop.gdos.gov.pl
www.mapy.zabytek.gov.pl
www.nsh.org.pl
www.genealogie.pl
www.nieporret.pl
www.bip.nieporret.pl
www.niezlomni.com
www.nieporret.e-mapa.net

13. SPISY

13.1. Spis tabel

Tabela 1. Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego na terenie Gminy Nieporęt	22
Tabela 2. Liczba mieszkańców Gminy Nieporęt z podziałem na miejscowości.....	29
Tabela 3. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków oraz ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków	41
Tabela 4. Przydrożne kapliczki, krzyże i pomniki.....	43
Tabela 5. Stanowisko archeologiczne najbardziej zróżnicowane chronologicznie	50
Tabela 6. Zróżnicowanie stanowisk archeologicznych ze względu na określone funkcje.....	51
Tabela 7. Obiekty zabytkowe wpisane do rejestru zabytków	60
Tabela 8. Charakterystyka obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków	61
Tabela 9. Zabytki we własności Gminy Nieporęt	66
Tabela 10. Zabytkowe cmentarze	69
Tabela 11. Analiza SWOT uwzględniająca dziedzictwo kulturowe gminy.....	75
Tabela 12. Zadania gminnego programu opieki nad zabytkami	79

13.2. Spis rycin

Ryc. 1. Gmina Nieporęt na tle kraju.....	26
Ryc. 2. Gmina Nieporęt na tle gmin powiatu legionowskiego	27
Ryc. 3. Przestrzenne rozmieszczenie sołectw w Gminie Nieporęt	28
Ryc. 4. Granice Gminy Nieporęt w 1937 r.	33
Ryc. 5. Nieporęt w 1937 r.	34
Ryc. 6. Beniaminów w 1937 r.	35
Ryc. 7. Białobrzegi w 1937 r.....	36
Ryc. 8. Michałów-Grabina w 1942 r.	37
Ryc. 9. Stanisławów Pierwszy w 1942 r.	37
Ryc. 10. Zegrze Południowe w 1942 r.....	38
Ryc. 11. Obszary AZP na terenie Gminy Nieporęt	48
Ryc. 12. Etnograficzna mapa Polski	54
Ryc. 13. Herb Gminy Nieporęt.....	58
Ryc. 14. Logo Gminy Nieporęt.....	59
Ryc. 15. Rozmieszczenie zabytków wpisanych do rejestru zabytków.....	62
Ryc. 16. Wzór znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków	63
Ryc. 17. Białobrzegi - koszary w zespole Twierdzy Zegrze.....	67
Ryc. 18. Plan Fortu Beniaminów.....	72

13.3. Spis wykresów

Wyk. 1. Liczba stanowisk archeologicznych z podziałem na sektory AZP	49
Wyk. 2. Liczba stanowisk archeologicznych z podziałem na miejscowości.....	50
Wyk. 3. Liczba obiektów zabytkowych ujętych w gminnej ewidencji zabytków z podziałem na miejscowości – liczba opracowanych kart adresowych.....	65

13.4. Spis fotografii

Fot. 1. Nagrobek Szymona Kowalskiego na cmentarzu przykościelnym w Nieporęciu.....	43
Fot. 2. Figura Matki Bożej Pocieszycielki Strapionych w Nieporęciu.....	44
Fot. 3. Trwające prace remontowe przy elewacji budynku przy ul. Osiedle Wojskowe 13	64
Fot. 4. Zakończone prace remontowe przy budynku na Osiedlu Wojskowym 17 w Białobrzegach	66
Fot. 5. Cmentarz osadników niemieckich w Michałowie-Grabinie	69
Fot. 6. Kościół w Nieporęciu	71
Fot. 7. Cmentarz w Nieporęciu	71
Fot. 8. Fort w Beniaminowie – widok na koszary szyjowe	73
Fot. 9. Dawny holownik parowy Ziemowit cumujący w Nieporęciu	74
Fot. 10. Pomnik Strzelców Kaniowskich	75

14 ANEKSY

Załącznik 1. Nieruchome zabytki architektury i budownictwa ujęte w gminnej ewidencji zabytków

Lp.	Miejscowość	Adres	Obiekt	Datowanie	Uwagi/R ejestr	Rok powołania
1	Beniaminów		Fort Beniaminów (Twierdza Zegrze) -zespół, w granicach wału fortecznego wraz z otoczeniem	1912 – 1914 r.	1462	1991
2	Beniaminów		Fort Beniaminów - schron pogotowia	1912 – 1914 r.	1462	1991
3	Beniaminów		Fort Beniaminów – „Wielki” schron pogotowia I	1912 – 1914 r.	1462	1991
4	Beniaminów		Fort Beniaminów – „Wielki” schron pogotowia II	1912 – 1914 r.	1462	1991
5	Beniaminów		Fort Beniaminów – „Mały” schron pogotowia	1912 – 1914 r.	1462	1991
6	Beniaminów		Fort Beniaminów – „Mały” schron pogotowia II	1912 – 1914 r.	1462	1991
7	Beniaminów		Fort Beniaminów - koszary sztyjowe	1912 – 1914 r.	1462	1991
8	Białobrzegi		Koszary - w zespole Twierdzy Zegrze	1890-1909 r.	ewid.	1998
9	Białobrzegi	Osiedle Wojskowe 13	Koszary - w zespole Twierdzy Zegrze budynek komendy niemieckiej, obecnie poczta oraz budynek mieszkalny nr 13 na Osiedlu Wojskowym	1890-1909 r.	ewid.	1998
10	Białobrzegi	Osiedle Wojskowe 17	Koszary - w zespole Twierdzy Zegrze kwatery oficerska, obecnie budynek mieszkalny nr 17 na Osiedlu Wojskowym	1890-1909 r.	ewid.	1998
11	Białobrzegi	Osiedle Wojskowe 20	Koszary - w zespole Twierdzy Zegrze kwatery oficerska, obecnie budynek mieszkalny nr 20 na Osiedlu Wojskowym	1890-1909 r.	ewid.	1998
12	Białobrzegi	Osiedle Wojskowe 19	Koszary - w zespole Twierdzy Zegrze kwatery oficerska, obecnie internat garnizonowy	1890-1909 r.	ewid.	1998

Lp.	Miejscowość	Adres	Obiekt	Datowanie	Uwagi/R ejestr	Rok powołania
13	Białobrzegi	Osiedle Wojskowe 21	Koszary - w zespole Twierdzy Zegrze kwatera oficerska, obecnie Klub 9 Brygady Wsparcia Dowodzenia Dowództwa Generalnego Rodzajów Sił Zbrojnych	1890-1909 r.	ewid.	1998
14	Białobrzegi	Osiedle Wojskowe 93	Koszary - w zespole Twierdzy Zegrze kwatera oficerska	1890-1909 r.	ewid.	1998
15	Białobrzegi	Osiedle Wojskowe 93	Koszary - w zespole Twierdzy Zegrze kwatera ordynansów	1890-1909 r.	ewid.	1998
16	Białobrzegi	Osiedle Wojskowe 93	Koszary - w zespole Twierdzy Zegrze budynek wartowników niemieckich	1890-1909 r.	ewid.	1998
17	Białobrzegi	Osiedle Wojskowe 93	Koszary - w zespole Twierdzy Zegrze budynek nr 9	1890-1909 r.	ewid.	1998
18	Białobrzegi	Osiedle Wojskowe 93	Koszary - w zespole Twierdzy Zegrze kasyno	1890-1909 r.	ewid.	1998
19	Białobrzegi	Osiedle Wojskowe 93	Koszary - w zespole Twierdzy Zegrze budynek nr 11	1890-1909 r.	ewid.	1998
20	Białobrzegi	Osiedle Wojskowe 93	Koszary - w zespole Twierdzy Zegrze budynek łaźni	1890-1909 r.	ewid.	1998
21	Białobrzegi	ul. Starych Dębów	Cmentarz z II wojny światowej (żołnierzy radzieckich)	1949-1950 r.	ewid.	1990
22	Michałów- Grabina	przy ul. Kwiatowej 20a	Cmentarz osadników niemieckich	XIX w.	ewid.	1995
23	Nieporęt	pl. Wolności 3	Kościół Niepokalanego Poczęcia NMP	1661 - 1667 r.	1066/67 3	1962
24	Nieporęt	pl. Wolności 3	Cmentarz rzym.-kat.	ok. 1700 r.	1473	1993
25	Nieporęt	pl. Wolności 3	Dzwonnica	k. XVII w.(?), 3 ćw. XIX w.	ewid.	1987
26	Stanisławów Pierwszy	naprzeciw ul. Konwaliowej 8	Cmentarz osadników niemieckich	poł. XIX w.	ewid.	1998
27	Wólka Radzymińska	ok. 1,3 km na zachód od stacji kolejowej „Dąbkowizna ”	Bunkier niemiecki Regelbau	1944 r.	obiekt dodany podczas założenia GEZ	2016
28	Zegrze Południowe	Osiedle Wojskowe 1	Budynek nr 1 - w zespole koszar w Zagrobach	1891 – 1897 r.	ewid.	2013
29	Zegrze Południowe	Osiedle Wojskowe 7	Budynek nr 7 - w zespole koszar w Zagrobach	1891 – 1897 r.	ewid.	2013

Lp.	Miejscowość	Adres	Obiekt	Datowanie	Uwagi/R ejestr	Rok powołania
30	Zegrze Południowe	Osiedle Wojskowe 9	Budynek nr 9 - w zespole koszar w Zagrobach	1891 – 1897 r.	ewid.	2013
31	Zegrze Południowe	Warszawska 22	Budynek nr 15 - w zespole koszar w Zagrobach	1891 – 1897 r.	ewid.	2013
32	Zegrze Południowe	Warszawska 22	Budynek nr 16 - w zespole koszar w Zagrobach	1891 – 1897 r.	ewid.	2013
33	Zegrze Południowe	Warszawska 22	Budynek nr 17 -w zespole koszar w Zagrobach	1891 – 1897 r.	ewid.	2013
34	Zegrze Południowe	Warszawska 22	Budynek nr 18 - w zespole koszar w Zagrobach	1891 – 1897 r.	ewid.	2013
35	Zegrze Południowe	Warszawska 22	Budynek nr 19 - w zespole koszar w Zagrobach	1891 – 1897 r.	ewid.	2013
36	Zegrze Południowe	Warszawska 22	Budynek nr 31 - w zespole koszar w Zagrobach	1891 – 1897 r.	ewid.	2013
37	Zegrze Południowe	Warszawska 22	Budynek nr 36 - w zespole koszar w Zagrobach	1891 – 1897 r.	ewid.	2013

Źródło: Gminna ewidencja zabytków

Załącznik 2. Nieruchome zabytki archeologiczne ujęte w gminnej ewidencji zabytków

Lp.	Miejscowość	Nr w miejscowości	Obszar AZP i nr na obszarze	Rodzaj stanowiska i datowanie
1	Administracja Lasów Państwowych (Wólka Radzywińska)	1	53-67/45	ślad osadnictwa- okres późnego neolitu/epoka wczesnego brązu
2	Administracja Lasów Państwowych (Wólka Radzywińska)	2	53-67/48	ślad osadnictwa- starożytność/ wczesna epoka brązu
3	Administracja Lasów Państwowych (Wólka Radzywińska)	3	53-67/49	ślad osadnictwa- wczesna epoka brązu
4	Administracja Lasów Państwowych (Kąty Węgierskie)	4	52-66/70	ślad osadnictwa-neolit, ślad osadnictwa- kultura łużycka, cmentarzysko-wczesne średniowiecze XI-XII w.
5	Aleksandrów	1	53-67/14	ślad osadnictwa-epoka kamienia/wczesna epoka brązu, osada-epoka brązu, cmentarzysko?- starożytność, osada?-późny okres lateński/okres wpływów rzymskich
6	Aleksandrów	2	53-67/16	osada-wczesna epoka brązu, ślad osadnictwa-kultura łużycka
7	Aleksandrów	4	53-67/17	ślad osadnictwa-neolit, ślad osadnictwa-wczesna epoka brązu, ślad osadnictwa-okres wpływów rzymskich, ślad osadnictwa-starożytność
8	Aleksandrów	5	53-67/18	ślad osadnictwa-wczesna epoka brązu, ślad osadnictwa-okres halsztacki/lateński, ślad osadnictwa-okres wpływów rzymskich?
9	Aleksandrów	6	53-67/19	ślad osadnictwa-okres wpływów rzymskich
10	Aleksandrów	7	53-67/23	ślad osadnictwa-neolit, ślad osadnictwa-wczesna epoka brązu, osada-kultura łużycka, osada-okres wpływów rzymskich, osada-starożytność
11	Aleksandrów	8	53-67/25	ślad osadnictwa-wczesna epoka brązu, ślad osadnictwa-okres halsztacki/lateński
12	Aleksandrów	9	53-67/26	ślad osadnictwa-starożytność
13	Aleksandrów	10	53-67/27	ślad osadnictwa-epoka kamienia, ślad osadnictwa-epoka brązu
14	Aleksandrów	11	53-66/10	ślad osadnictwa-starożytność/okres wpływów rzymskich?, ślad osadnictwa-średniowiecze
15	Aleksandrów	11	53-67/53	ślad osadnictwa-wczesne średniowiecze
16	Aleksandrów	12	53-66/11	osada/cmentarzysko-starożytność, cmentarzysko?- starożytność/okres halsztacki, osada-średniowiecze
17	Aleksandrów	13	53-66/12	osada-wczesne średniowiecze XII-XII w.
18	Aleksandrów	14	53-66/13	ślad osadnictwa-starożytność, ślad osadnictwa-wczesne średniowiecze/średniowiecze
19	Białobrzegi	1	52-67/44	osada-neolit, osada-wczesna epoka brązu
20	Białobrzegi	2	52-67/45	ślad osadnictwa-?
21	Białobrzegi	3	52-67/46	skarb?- wczesne średniowiecze?
22	Białobrzegi	4	52-67/47	ślad osadnictwa- późny okres lateński/okres wpływów rzymskich
23	Białobrzegi	5	52-67/48	ślad osadnictwa- mezolit
24	Białobrzegi	6	52-66/60	ślad osadnictwa- paleolit, mezolit

Lp.	Miejscowość	Nr w miejscowości	Obszar AZP i nr na obszarze	Rodzaj stanowiska i datowanie
25	Izabelin	1	53-67/24	ślad osadnictwa-neolit?, osada- epoka brązu, cmentarzysko?- starożytność/późny okres lateński/okres wpływów rzymskich?
26	Józefów	1	53-66/48	ślad osadnictwa-epoka kamienia-wczesna epoka brązu, ślad osadnictwa-neolit, ślad osadnictwa-neolit-wczesna epoka brązu, osada-epoka brązu, cmentarzysko?-starożytność
27	Józefów	2	53-66/49	ślad osadnictwa-starożytność/neolit?, ślad osadnictwa-wczesna epoka brązu, osada- okres halsztacki, ślad osadnictwa-późny okres lateński
28	Józefów	3	53-66/50	osada-późna epoka brązu-okres halsztacki
29	Józefów	4	53-66/51	cmentarzysko- epoka brązu- okres halsztacki
31	Józefów	5	53-66/52	ślad osadnictwa-neolit, ślad osadnictwa -neolit-wczesna epoka brązu
32	Józefów	6	53-66/53	ślad osadnictwa- epoka brązu
33	Józefów	7	53-66/54	ślad osadnictwa- epoka brązu
34	Józefów	8	53-66/55	ślad osadnictwa- epoka brązu
35	Józefów	9	53-66/56	ślad osadnictwa- starożytność
36	Józefów	10	53-66/57	osada- wczesna epoka brązu
37	Józefów	11	53-66/58	ślad osadnictwa- późny neolit-wczesna epoka brązu, ślad osadnictwa- wczesna epoka brązu, osada-epoka brązu
38	Józefów	12	53-66/59	ślad osadnictwa-epoka brązu, ślad osadnictwa-epoka brązu
39	Józefów	13	53-66/60	ślad osadnictwa- starożytność
40	Józefów	14	53-66/61	ślad osadnictwa-epoka kamienia-wczesna epoka brązu, ślad osadnictwa-neolit, ślad osadnictwa-wczesna epoka brązu, cmentarzysko?-starożytność
41	Józefów	15	53-66/62	ślad osadnictwa- starożytność/okres halsztacki, cmentarzysko-okres wpływów rzymskich
42	Józefów	16	53-66/63	ślad osadnictwa- neolit-wczesna epoka brązu, ślad osadnictwa-okres halsztacki/lateński, cmentarzysko?- starożytność/okres wpływów rzymskich
43	Józefów	17	53-66/64	ślad osadnictwa- starożytność, ślad osadnictwa-okres wpływów rzymskich
44	Józefów	18	53-66/65	ślad osadnictwa-starożytność
45	Józefów	19	53-66/66	ślad osadnictwa- wczesna epoka brązu
46	Józefów	20	53-66/67	ślad osadnictwa- wczesna epoka brązu, ślad osadnictwa-starożytność, ślad osadnictwa- wczesne średniowiecze-średniowiecze
47	Józefów	21	54-66/53	ślad osadnictwa-epoka kamienia-wczesna epoka brązu, ślad osadnictwa- wczesna epoka brązu, osada- okres halsztacki/lateński, osada- późny okres lateński/okres wpływów rzymskich, osada- starożytność
48	Józefów	22	54-66/54	ślad osadnictwa- epoka kamienia-epoka wczesnego brązu, ślad osadnictwa- neolit, cmentarzysko- okres halsztacki/lateński, ślad osadnictwa-późny okres lateński
49	Józefów	23	54-66/56	ślad osadnictwa-epoka kamienia, ślad osadnictwa-wczesna epoka brązu, osada- okres halsztacki/lateński, osada- późny okres lateński-

Lp.	Miejscowość	Nr w miejscowości	Obszar AZP i nr na obszarze	Rodzaj stanowiska i datowanie
				wczesny okres wpływów rzymskich, cmentarzysko?, starożytność
50	Józefów	24	54-66/57	cmentarzysko-starożytność
30	Józefów	25	54-66/58	śląd osadnictwa- wczesna epoka brązu, śląd osadnictwa- starożytność
51	Józefów	26	54-66/59	śląd osadnictwa-mezolit, cmentarzysko- późny okres lateński
52	Kąty Węgierskie	1	53-66/42	śląd osadnictwa- starożytność
53	Kąty Węgierskie	2	53-66/43	śląd osadnictwa- wczesna epoka brązu
54	Kąty Węgierskie	3	53-66/44	śląd osadnictwa- wczesna epoka brązu
55	Kąty Węgierskie	4	53-66/46	śląd osadnictwa- okres wpływów rzymskich, śląd osadnictwa- starożytność
56	Kąty Węgierskie	5	53-66/47	śląd osadnictwa- starożytność
57	Kąty Węgierskie	6	53-66/68	śląd osadnictwa- okres halsztacki/lateński
58	Kąty Węgierskie	7	53-66/69	śląd osadnictwa- wczesna epoka brązu, śląd osadnictwa- starożytność/epoka brązu
59	Kąty Węgierskie	8	53-66/70	śląd osadnictwa-mezolit?
60	Kąty Węgierskie	9	53-66/71	śląd osadnictwa-późny neolit-wczesna epoka brązu
61	Kąty Węgierskie	10	53-66/72	śląd osadnictwa- wczesna epoka brązu
62	Kąty Węgierskie	11	53-66/74	śląd osadnictwa- starożytność/późny neolit-wczesna epoka brązu
63	Kąty Węgierskie	12	53-66/75	śląd osadnictwa- wczesna epoka brązu
64	Kąty Węgierskie	13	53-66/76	śląd osadnictwa- starożytność /epoka brązu, śląd osadnictwa- okres wpływów rzymskich, okres wędrówki ludów
65	Kąty Węgierskie	14	53-66/77	śląd osadnictwa- wczesna epoka brązu
66	Kąty Węgierskie	15	53-66/78	śląd osadnictwa-starożytność, śląd osadnictwa-okres wpływów rzymskich
67	Kąty Węgierskie	16	53-66/79	śląd osadnictwa- neolit, śląd osadnictwa- okres późnego neolitu/ epoka wczesnego brązu, osada- późny brąz-okres halsztacki
68	Kąty Węgierskie	17	53-66/80	śląd osadnictwa- starożytność, wczesna epoka brązu
69	Kąty Węgierskie	18	53-66/81	śląd osadnictwa-starożytność, śląd osadnictwa- późny okres wpływów rzymskich, okres wędrówki ludów
70	Kąty Węgierskie	19	53-66/82	śląd osadnictwa- epoka brązu, śląd osadnictwa- starożytność, śląd osadnictwa- wczesne średniowieczne
71	Kąty Węgierskie	20	53-66/83	śląd osadnictwa- wczesna epoka brązu, śląd osadnictwa- epoka brązu
72	Kąty Węgierskie	21	53-66/84	śląd osadnictwa- okres późnego neolitu/ wczesna epoka brązu, osada- okres halsztacki i lateński
73	Michałów-Grabina	1	54-66/51	śląd osadnictwa- epoka kamienia-wczesna epoka brązu
74	Michałów-Grabina	2	54-66/52	śląd osadnictwa- epoka kamienia-wczesna epoka brązu
75	Michałów-Grabina	3	54-66/55	osada- okres halsztacki
76	Michałów-Grabina	4	54-66/62	śląd osadnictwa- epoka kamienia-wczesna epoka brązu
77	Michałów-Grabina	5	54-66/64	śląd osadnictwa- epoka brązu
78	Nieporęt	1	53-67/4	śląd osadnictwa- późny neolit/wczesna epoka brązu, osada- epoka brązu/ okres halsztacki

Lp.	Miejscowość	Nr w miejscowości	Obszar AZP i nr na obszarze	Rodzaj stanowiska i datowanie
79	Nieporęt	2	53-67/5	śląd osadnictwa- neolit?, śląd osadnictwa- wczesna epoka brązu, osada- epoka brązu
80	Nieporęt	3	53-67/6	cmentarzysko?- starożytność, osada-epoka brązu/V okres/, osada- późny okres lateński
81	Nieporęt	4	53-67/7	osada- epoka brązu
82	Nieporęt	5	53-67/8	śląd osadnictwa- późny okres lateński/okres wpływów rzymskich?, śląd osadnictwa- starożytność
83	Nieporęt	7	53-67/10	śląd osadnictwa- późny neolit/wczesna epoka brązu, śląd osadnictwa- epoka kamienia/wczesna epoka brązu
84	Nieporęt	8	53-67/11	śląd osadnictwa- epoka kamienia/wczesna epoka brązu, śląd osadnictwa- neolit/wczesna epoka brązu, osada- wczesna epoka brązu, osada- cmentarz -późny okres lateński/okres wpływów rzymskich
85	Nieporęt	9	53-67/12	śląd osadnictwa- epoka kamienia/wczesna epoka brązu, śląd osadnictwa- epoka brązu
86	Nieporęt	10	53-67/13	śląd osadnictwa- neolit, śląd osadnictwa- starożytność, śląd osadnictwa- wczesne średniowiecze/średniowiecze
87	Nieporęt	11	53-67/15	śląd osadnictwa- starożytność/epoka brązu?, cmentarzysko?- starożytność/okres wpływów rzymskich, śląd osadnictwa- wczesne średniowiecze/średniowiecze
88	Nieporęt	12	53-67/20	osada- wczesna epoka brązu
89	Nieporęt	13	53-67/46	śląd osadnictwa- neolit/wczesna epoka brązu, śląd osadnictwa- wczesna epoka brązu
90	Nieporęt	14	53-67/47	osada- wczesna epoka brązu, osada- epoka brązu, śląd osadnictwa- okres lateński, cmentarzysko- starożytność
91	Nieporęt	15	53-66/3	śląd osadnictwa- wczesna epoka brązu, śląd osadnictwa- epoka kamienia- wczesna epoka brązu
92	Nieporęt	16	53-66/4	osada- późny okres lateński, osada- starożytność, osada- wczesne średniowiecze XII-XII w.
93	Nieporęt	17	53-66/5	osada- okres wpływów rzymskich/przew. późny, cmentarzysko- okres wpływów rzymskich, osada- wczesne średniowiecze/średniowiecze
94	Nieporęt	18	53-66/6	śląd osadnictwa- wczesna epoka brązu, śląd osadnictwa- starożytność, śląd osadnictwa- średniowiecze
95	Nieporęt	19	53-66/7	śląd osadnictwa- epoka kamienia- wczesna epoka brązu, śląd osadnictwa- okres halsztacki?, cmentarzysko- późny okres lateński/okres wpływów rzymskich?, śląd osadnictwa- wczesne średniowiecze, śląd osadnictwa- średniowiecze
96	Nieporęt	20	53-66/8	śląd osadnictwa- okres halsztacki, cmentarzysko- późny okres lateński/okres wpływów rzymskich, śląd osadnictwa- średniowiecze
97	Nieporęt	21	53-66/9	śląd osadnictwa- epoka kamienia- wczesna epoka brązu, osada/ cmentarzysko?- starożytność, osada- okres wpływów rzymskich, śląd osadnictwa- średniowiecze
98	Nieporęt	22	53-66/14	śląd osadnictwa- okres halsztacki, osada- późny okres lateński/ wczesne średniowiecze, osada- okres

Lp.	Miejscowość	Nr w miejscowości	Obszar AZP i nr na obszarze	Rodzaj stanowiska i datowanie
				wpływów rzymskich/raczej późny/, ślad osadnictwa-średniowiecze
99	Nieporęt	23	53-66/25	ślad osadnictwa- starożytność, osada- średniowiecze
100	Nieporęt	24	53-66/26	ślad osadnictwa- epoka brązu, ślad osadnictwa-średniowiecze
101	Nieporęt	25	53-66/27	ślad osadnictwa- starożytność, ślad osadnictwa-średniowiecze
102	Nieporęt	26	52-66/1	ślad osadnictwa- średniowiecze XIII/XIV w.
103	Nieporęt	27	52-66/2	ślad osadnictwa- wczesne średniowiecze, osada-średniowiecze/nowożytność XV-XVII w.
104	Nieporęt	28	52-66/3	ślad osadnictwa- starożytność/epoka brązu
105	Nieporęt	29	52-66/4	ślad osadnictwa- starożytność
106	Nieporęt	30	52-66/5	osada- późny okres lateński-okres wpływów rzymskich, osada- średniowiecze-nowożytność XVI-XVII w.
107	Nieporęt	31	52-66/6	ślad osadnictwa- późny okres lateński-okres wpływów rzymskich, ślad osadnictwa- nowożytność XVI-XVIII
108	Nieporęt	32	52-66/7	ślad osadnictwa- epoka kamienia, wczesna epoka brązu, osada- późny okres lateński-okres wpływów rzymskich, ślad osadnictwa- średniowiecze?
109	Nieporęt	33	52-66/8	ślad osadnictwa- neolit, osada?- starożytność/epoka brązu?, ślad osadnictwa- średniowiecze
110	Nieporęt	34	52-66/9	osada- epoka brązu?
111	Nieporęt	35	52-66/10	ślad osadnictwa- wczesna epoka brązu?, ślad osadnictwa- epoka brązu, cmentarzysko- okres lateński/ późny okres lateński
112	Nieporęt	36	52-66/11	ślad osadnictwa- epoka kamienia, wczesna epoka brązu, ślad osadnictwa- wczesna epoka brązu, osada?- starożytność/epoka brązu
113	Nieporęt	37	52-66/63	ślad osadnictwa- starożytność, ślad osadnictwa-średniowiecze
114	Nieporęt	38	52-66/64	ślad osadnictwa- wczesna epoka brązu
115	Nieporęt	39	52-66/65	ślad osadnictwa- epoka kamienia-wczesna epoka brązu
116	Nieporęt	40	52-66/66	ślad osadnictwa- okres wpływów rzymskich, ślad osadnictwa- średniowiecze XV-XVI w.
117	Nieporęt	41	52-66/67	ślad osadnictwa- starożytność- okres wpływów rzymskich, ślad osadnictwa- XVII-XVIII w.
118	Nieporęt	42	52-66/68	osada- XVII w.
119	Nieporęt	43	52-66/69	ślad osadnictwa- neolit, ślad osadnictwa- neolit, ślad osadnictwa- neolit, ślad osadnictwa-wczesna epoka brązu, ślad osadnictwa- okres halsztacki i lateński
120	Nieporęt	44	52-66/71	ślad osadnictwa- paleolit, ślad osadnictwa- mezolit, ślad osadnictwa-neolit, ślad osadnictwa-wczesna epoka brązu, cmentarzysko?- późny okres lateński
121	Nieporęt	45	52-66/72	ślad osadnictwa- starożytność, ślad osadnictwa-okres halsztacki i lateński, ślad osadnictwa- wczesne średniowiecze
122	Nieporęt	46	52-66/73	ślad osadnictwa- paleolit, mezolit, ślad osadnictwa-wczesna epoka brązu, ślad osadnictwa- okres halsztacki i lateński
123	Nieporęt	47	52-66/74	ślad osadnictwa- paleolit, mezolit, neolit

Lp.	Miejscowość	Nr w miejscowości	Obszar AZP i nr na obszarze	Rodzaj stanowiska i datowanie
124	Nieporęt	48	52-66/75	śląd osadnictwa- paleolit, mezolit
125	Nieporęt	49	52-66/76	śląd osadnictwa- paleolit, mezolit, śląd osadnictwa- neolit, śląd osadnictwa- epoka brązu?
126	Nieporęt	50	52-66/77	śląd osadnictwa- paleolit, mezolit
127	Nieporęt	6	53-67/9	śląd osadnictwa- wczesna epoka brązu, śląd osadnictwa- epoka brązu
128	Rembelszczyzna	1	53-66/45	śląd osadnictwa- okres halsztacki i lateński
129	Rembelszczyzna	2	54-66/48	śląd osadnictwa- wczesna epoka brązu
130	Rembelszczyzna	3	54-66/49	śląd osadnictwa- epoka kamienia-wczesna epoka brązu
131	Rembelszczyzna	4	54-66/50	śląd osadnictwa- starożytność/okres halsztacki
132	Rembelszczyzna	5	54-66/60	osada- okres halsztacki i lateński
133	Rembelszczyzna	6	54-66/61	śląd osadnictwa- starożytność
134	Rembelszczyzna	7	54-66/63	śląd osadnictwa- kultura trzciniecka?
135	Rynia		51-67/95	śląd osadnictwa - okres wpływów rzymskich, XIII w.
136	Rynia		51-67/96	osada- XIII-XIV w.
137	Stanisławów Pierwszy	1	53-67/21	śląd osadnictwa- epoka kamienia/wczesna epoka brązu, śląd osadnictwa-wczesna epoka brązu, osada- późny brąz-okres halsztacki, cmentarzysko- starożytność
138	Stanisławów Drugi	2	53-66/97	śląd osadnictwa- wczesna epoka brązu
139	Stanisławów Pierwszy	2	53-67/22	śląd osadnictwa- późny okres neolitu, wczesna epoka brązu, osada- epoka brązu, śląd osadnictwa- okres halsztacki/okres lateński, osada?- starożytność
140	Stanisławów Drugi	3	53-66/100	śląd osadnictwa- neolit, śląd osadnictwa- wczesna epoka brązu
141	Stanisławów Drugi	4	53-66/102	śląd osadnictwa- okres wpływów rzymskich
142	Stanisławów Pierwszy	3	53-66/15	osada- starożytność, osada- późny okres lateński- okres wpływów rzymskich
143	Stanisławów Pierwszy	4	53-66/16	śląd osadnictwa- wczesna epoka brązu, osada- okres halsztacki i lateński
144	Stanisławów Pierwszy	5	53-66/17	śląd osadnictwa- starożytność, znalezisko- średniowieczne
145	Stanisławów Pierwszy	6	53-66/18	osada-wczesna epoka brązu?, osada- późny okres wpływów rzymskich, śląd osadnictwa- starożytność, śląd osadnictwa- średniowiecze
146	Stanisławów Pierwszy	7	53-66/19	śląd osadnictwa- starożytność, okres halsztacki, okres wpływów rzymskich
147	Stanisławów Pierwszy	8	53-66/20	śląd osadnictwa- wczesna epoka brązu, śląd osadnictwa- epoka brązu?, śląd osadnictwa- okres halsztacki, osada- starożytność, osada- późny okres lateński-okres wpływów rzymskich, cmentarzysko- starożytność, osada- wczesne średniowiecze/ średniowiecze
148	Stanisławów Pierwszy	9	53-66/21	śląd osadnictwa- starożytność, okres halsztacki, okres wpływów rzymskich
149	Stanisławów Pierwszy	10	53-66/22	śląd osadnictwa- epoka brązu-okres halsztacki
150	Stanisławów Pierwszy	11	53-66/23	śląd osadnictwa- starożytność, śląd osadnictwa- okres wpływów rzymskich, śląd osadnictwa- średniowiecze, śląd osadnictwa- nowożytność
151	Stanisławów Pierwszy	13	53-66/28	śląd osadnictwa- wczesna epoka brązu, śląd osadnictwa- epoka brązu

Lp.	Miejscowość	Nr w miejscowości	Obszar AZP i nr na obszarze	Rodzaj stanowiska i datowanie
152	Stanisławów Pierwszy	14	53-66/29	śląd osadnictwa- starożytność- epoka brązu?, śląd osadnictwa- okres wpływów rzymskich
153	Stanisławów Pierwszy	15	53-66/30	śląd osadnictwa- epoka brązu
154	Stanisławów Pierwszy	16	53-66/31	osada- epoka brązu
155	Stanisławów Pierwszy	17	53-66/32	śląd osadnictwa- starożytność
156	Stanisławów Pierwszy	18	53-66/33	śląd osadnictwa- wczesna epoka brązu, śląd osadnictwa- starożytność/okres halsztacki?
157	Stanisławów Pierwszy	19	53-66/34	śląd osadnictwa- starożytność/ neolit, osada- okres halsztacki
158	Stanisławów Pierwszy	20	53-66/35	śląd osadnictwa- starożytność
159	Stanisławów Pierwszy	21	53-66/36	śląd osadnictwa- neolit, cmentarzysko/osada- epoka brązu
160	Stanisławów Pierwszy	22	53-66/37	osada?- starożytność, osada/cmentarzysko- późny okres lateński/okres wpływów rzymskich
161	Stanisławów Pierwszy	23	53-66/38	osada?- późny okres lateński-okres wpływów rzymskich, osada- epoka brązu-okres halsztacki
162	Stanisławów Pierwszy	24	53-66/39	śląd osadnictwa- starożytność/późny neolit-wczesna epoka brązu
163	Stanisławów Pierwszy	25	53-66/40	osada- okres halsztacki i lateński, śląd osadnictwa- średniowiecze
164	Stanisławów Pierwszy	26	53-66/41	osada- okres halsztacki/okres lateński-okres wpływów rzymskich, śląd osadnictwa- epoka brązu, śląd osadnictwa- starożytność?, cmentarzysko- wczesny okres lateński
165	Stanisławów Pierwszy	27	54-66/46	śląd osadnictwa- epoka kamienia-wczesna epoka brązu
166	Stanisławów Pierwszy	28	54-66/47	śląd osadnictwa/cmentarzysko- starożytność, okres halsztacki
167	Stanisławów Pierwszy	49	53-66/24	śląd osadnictwa- epoka brązu
168	Stanisławów Drugi	1	53-66/91	cmentarzysko- późny okres halsztacki-lateński, śląd osadnictwa- wczesna epoka brązu, śląd osadnictwa- średniowiecze, cmentarzysko- okres lateński
169	Stanisławów Drugi	2	53-66/92	śląd osadnictwa- epoka kamienia-wczesna epoka brązu, śląd osadnictwa- starożytność, śląd osadnictwa- średniowiecze
170	Wola Aleksandra	1	53-66/73	śląd osadnictwa- wczesna epoka brązu
171	Wola Aleksandra	2	53-66/85	śląd osadnictwa- neolit, śląd osadnictwa- wczesna epoka brązu
172	Wola Aleksandra	3	53-66/86	śląd osadnictwa- późny okres wpływów rzymskich
173	Wola Aleksandra	4	53-66/87	śląd osadnictwa- epoka kamienia-wczesna epoka brązu, śląd osadnictwa- wczesna epoka brązu
174	Wola Aleksandra	5	53-66/88	śląd osadnictwa- neolit, śląd osadnictwa- wczesna epoka brązu
175	Wola Aleksandra	6	53-66/89	śląd osadnictwa- epoka brązu/okres halsztacki
176	Wola Aleksandra	7	53-66/90	śląd osadnictwa- epoka brązu
177	Wólka Radzymińska	1	53-67/1	śląd osadnictwa- mezolit/wczesny neolit
178	Wólka Radzymińska	2	53-67/2	śląd osadnictwa- neolit
179	Wólka Radzymińska	3	53-67/3	śląd osadnictwa- wczesna epoka brązu

Lp.	Miejscowość	Nr w miejscowości	Obszar AZP i nr na obszarze	Rodzaj stanowiska i datowanie
180	Wólka Radzywińska	4	53-67/28	ślad osadnictwa- późny neolit/wczesna epoka brązu, ślad osadnictwa- wczesna epoka brązu
181	Wólka Radzywińska	5	53-67/29	ślad osadnictwa- starożytność
182	Wólka Radzywińska	6	53-67/30	osada- wczesna epoka brązu
183	Wólka Radzywińska	7	53-67/54	ślad osadnictwa- wczesna epoka brązu
184	Wólka Radzywińska	8	53-67/55	ślad osadnictwa- neolit
185	Wólka Radzywińska	9	53-67/57	ślad osadnictwa- paleolit
186	Wólka Radzywińska	10	53-67/56	ślad osadnictwa- nowożytność
187	Zegrze Południowe	3	52-66/84	ślad osadnictwa- wczesna epoka brązu
188	Zegrze Południowe	7	52-66/81	ślad osadnictwa- drugi okres epoki brązu
189	Zegrze Południowe	1	52-66/79	ślad osadnictwa- wczesna epoka brązu, ślad osadnictwa- średniowiecze
190	Zegrze Południowe	2	52-66/80	ślad osadnictwa- mezolit, neolit

Źródło: Gminna ewidencja zabytków